

Ιωάννα-Γεωργία Κουραντή

Ο ρόλος του Δία στη ρωμαϊκή ερωτική ελεγεία

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΕΠΟΠΤΗΣ: Α. ΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Σ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

Ε. ΚΑΡΑΜΑΛΕΓΚΟΥ

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΚΟΡΑΗΣ»
(ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ), ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ ΛΑΤΙΝΙΚΗΣ
ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ**

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ, ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ, Ε.Κ.Π.Α.

ΑΘΗΝΑ 2018

Copyright ©, Ιωάννα-Γεωργία Κουραντή, 2018

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσας εργασίας, εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα.

Οι απόψεις και θέσεις που περιέχονται σε αυτήν την εργασία εκφράζουν τον συγγραφέα και δεν πρέπει να ερμηνευθεί ότι αντιπροσωπεύουν τις επίσημες θέσεις του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

1. Πρόλογος	1
2. Ο Δίας και το ερωτικό στοιχείο	2
i. Ο Δίας ως ο απόλυτος εραστής	2
ii. Ο Δίας ως επίορκος.....	6
iii. Μυθολογικά <i>exempla</i> θνητών ερωμένων του Δία	12
3. Οι θρησκευτικές εκφάνσεις του Δία στο ερωτικό-ελεγειακό corpus	34
i. Ο Δίας ως θεός του ουρανού και των καιρικών φαινομένων	34
ii. Προσευχές στον Δία.....	38
iii. Ναοί και αφιερώματα στον Δία	43
4. Ο Δίας σε ποιητολογικά περικείμενα.....	50
i. Προπέρτιος 2.1	50
ii. Προπέρτιος 3.9.....	54
iii. Οβίδιος <i>Amores</i> 2.1.....	57
iv. Οβίδιος <i>Ars Amatoria</i> 2.21-96	64
5. Ο ρόλος του Δία στην πολιτική προπαγάνδα του Αυγούστου.....	69
6. Συμπεράσματα	82
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	87

1. Πρόλογος

Στο άκουσμα του ονόματος του Δία είναι αναμενόμενο ο νους να στρέφεται στις πολυάριθμες ερωτικές περιπέτειες του βασιλιά των θεών. Οι παροιμιώδεις απιστίες του Δία απέναντι στην ζηλότυπη σύζυγό του Ήρα είναι από τα θέματα εκείνα που γεμίζουν τις σελίδες σχολικών εγχειριδίων μυθολογίας. Εκτός από την ιδιότητά του ως πατέρας των θεών, ο Δίας είναι φημισμένος εραστής, με το ενδιαφέρον του να επικεντρώνεται κυρίως σε νεαρές θνητές κοπέλες. Είναι λογικό, επομένως, ένας θεός που είναι συνδεδεμένος με το ερωτικό στοιχείο εν γένει αλλά και, συγκεκριμένα, με την έννοια της ερωτικής απιστίας, να αποτελεί πρόσφορο «έδαφος» εκμετάλλευσης για τους ερωτικούς ελεγειακούς ποιητές. Η χρήση της μορφής του Δία στη ρωμαϊκή ερωτική ελεγειακή ποίηση είναι ιδιαίτερα συχνή και στοχεύει στο να βοηθήσει τους ποιητές να αποδώσουν με εναργέστερο τρόπο τη γυναικεία ομορφιά, τις ικανότητες ενός άνδρα-κατακτητή και τις διάφορες απιστίες και εξαπατήσεις που συμβαίνουν σε μια ερωτική σχέση.

Δε θα μπορούσε, βέβαια, να λείπει από το ερωτικό-ελεγειακό corpus η θρησκευτική έκφραση της μορφής του Δία. Σε αρκετές ελεγείες τονίζεται η ιδιότητα του θεού ως κυρίαρχου του ουρανού και των καιρικών φαινομένων. Εκτός αυτού, σε μερικές περιπτώσεις, η μορφή του Δία αποτελεί τον αποδέκτη προσευχών, ενώ πολλές είναι οι αναφορές των ελεγειακών ποιητών σε ναούς αφιερωμένους στον βασιλιά των θεών, πρωτίστως στον ναό του *Iuppiter Optimus Maximus* και του *Iuppiter Feretrius*.

Ένα από τα πιο ενδιαφέροντα θέματα που θα εξεταστούν στην παρούσα εργασία είναι ο ρόλος του Δία σε ποιητολογικά συμφραζόμενα. Πιο συγκεκριμένα, θα μελετηθεί η μορφή του Δία στο περιβάλλον της Γιγαντομαχίας, η οποία θα συσχετισθεί με τον χώρο της επικής ποίησης σε αντιδιαστολή με τα ελεγειακά θέματα. Ο Δίας θα αποτελέσει το μέσο των ελεγειακών ποιητών στην προσπάθειά τους να ορίσουν τη θέση των έργων τους στον χώρο της ρωμαϊκής λογοτεχνίας.

Τέλος, θα πραγματοποιηθεί σύγκριση της μορφής του Δία με εκείνη του Αυγούστου με βάση τις ελεγείες 2.7, 3.11 και 4.6 του Προπέριου. Εκτός αυτού, η παρούσα μελέτη θα ασχοληθεί με τον νέο ρόλο που αποκτά ο Δίας στο πλαίσιο της πολιτικής προπαγάνδας του Αυγούστου, λαμβάνοντας υπόψη την προτίμηση που ο τελευταίος ξεκίνησε να επιδεικνύει προς άλλες θεότητες μετά την καθοριστική νίκη του στο Άκτιο.

2. Ο Δίας και το ερωτικό στοιχείο

i. Ο Δίας ως ο απόλυτος εραστής

Ο Δίας και το ερωτικό στοιχείο, ιδιαίτερα στον χώρο της ερωτικής ελεγείας, είναι στενά συνδεδεμένοι. Η μυθολογία βρίθει ιστοριών στις οποίες ο βασιλιάς των θεών υποπίπτει σε ερωτικά παραπτώματα που επισύρουν τη ζήλεια της συζύγου του, Ήρας. Σημαντικός αριθμός μυθολογικών ιστοριών ασχολείται με τις αποπλανήσεις και τις αρπαγές από τον Δία νεαρών κοριτσιών, από τις οποίες ο θεός αποκτά πολυάριθμους απογόνους. Βασικό κριτήριο για να κινήσει μια κοπέλα το ενδιαφέρον του Δία είναι η εξωτερική ομορφιά της.¹ Οι ελεγείες που θα εξεταστούν στη συνέχεια θα αναδείξουν τον Δία ως τον απόλυτο μυθολογικό εραστή, αφενός μέσω της σύγκρισής του θεού με θνητούς άνδρες και αφετέρου μέσω της καταλληλότητας των αγαπημένων των ποιητών να αποτελέσουν ερωμένες του θεού.²

¹ Για την ομορφιά της Ιούς βλ. Ον. *Met.* 1.611-12 *Inachidos vultus nutaverat ille iuvencam / (bos quoque Formosa est), Her.* 14.89, *nec modo formosam posse placer Iovi*. Για την ομορφιά της Καλλιστώς βλ. Ον. *Met.* 2.474-5 *adimam tibi namque figuram, / qua tibi quaque places nostro, inportuna, marito*. Για την ομορφιά της Σεμέλης βλ. Ον. *Met.* 3.270, *tanta est fiducia formae, Prop.* 2.28.29-30 *narrabis Semelae, quo sit formosa periclo, / credit et illa, suo docta puella malo*. Για την ομορφιά των αγαπημένων του Δία βλ. *Prop.* 2.2.3-4 *cur haec in terris facies humana moratur? / Iuppiter, ignosco pristina furta tua, Ov. A.A.* 3.251-2 *Non mihi venistis, Semele Ledeve, docendae, / perque fretum falso, Sidoni, vecta bove*.

² Στη συνέχεια της εργασίας θα καταστεί σαφές ότι ο Δίας με τη μορφή του απόλυτου μυθολογικού εραστή προβαίνει σε διάφορες εξαπατήσεις και μεταμορφώσεις προκειμένου να κατακτήσει τις γυναίκες που επιθυμεί. Είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι το πορτραίτο του ελεγειακού Δία-εραστή είναι σαφώς επηρεασμένο από τη ρωμαϊκή κωμωδία του Πλάτου. Συγκεκριμένα, για πρώτη φορά στη ρωμαϊκή λογοτεχνία στο έργο *Amphitruo* αποδίδεται το προφίλ του Δία ως ενός πανούργου και διπρόσωπου εραστή. Η εν λόγω κωμωδία εκμεταλλεύεται την ιστορία του Δία και της Αλκμήνης από την ένωση των οποίων γεννήθηκε ο Ηρακλής. Ο Δίας μεταμφιεζόμενος στον νόμιμο σύζυγο της Αλκμήνης, Αμφιτρώνα, την εξαπατά και την κατακτά, όσο ο τελευταίος απουσιάζει. Ανατρέχοντας ακόμη νωρίτερα, ο λογοτεχνικός πρόγονος του πορτραίτου του πανούργου Δία-εραστή ανιχνεύεται στη Μέση Κωμωδία και, ειδικότερα, στον χώρο του μυθολογικού μπουρλέσκου, ενός υπο-είδους που παρωδούσε γνωστές μυθολογικές ιστορίες θεών και άνθισε την περίοδο 400-340 π. Χ. Για το μυθολογικό μπουρλέσκο βλ. Konstantakos (2014) 160-80. Οι ερωτικές περιπέτειες του Δία αποτέλεσαν θέμα για πολλές μυθολογικές κωμωδίες (τα ονόματα *Δανάη, Ιώ, Ευρώπη, Λήδα* εμφανίζονται στους τίτλους έργων του Απολλοφάνη, του Πλάτωνα Κωμικού, του Αναξανδρίδη, του Αναξίλα, του Εύβουλου κ.ά). Η κωμωδία του Πλάτωνα Κωμικού *Νύξ μακρά*, όπως και ο *Amphitruo*, ασχολείται με την ένωση Δία-Αλκμήνης και, όπως υπογραμμίζει ο Christenson, το ρωμαϊκό έργο θεωρείται άμεσα επηρεασμένο από το ελληνικό. Βλ. Christenson (2000) 49-55. Ακόμη, για το έργο του Πλάτωνα Κωμικού βλ. Rosen (1995) 124. Όπως επισημαίνει και ο Konstantakos, οι κωμωδίες που αναπαριστούσαν τις ερωτικές ιστορίες του Δία αποτελούν μια ξεχωριστή κατηγορία έργων η οποία εμπίπτει στο ευρύτερο είδος της μυθολογικής κωμωδίας. Το μοτίβο του Δία-εραστή διαγράφεται ως εξής: ο Δίας επιθυμεί μια γυναίκα, όμως στον δρόμο για την κατάκτησή της συναντά εμπόδια. Έτσι, πρέπει να καταστρώσει ένα σχέδιο για να υπερπηδήσει τις δυσκολίες και να ολοκληρώσει την αποστολή της κατάκτησης. Αυτό πραγματοποιείται συνήθως μέσω μιας μεταμόρφωσης, η οποία του επιτρέπει να προσεγγίσει το αντικείμενο του πόθου του και να το αποπλανήσει ή να το αρπάξει μακριά. Τα παραπάνω στοιχεία, τα οποία παρέχει η μυθολογία, ήταν πρόσφορα για εκμετάλλευση από τους κωμικούς ποιητές καθώς μπορούσαν με ευκολία να ενσωματωθούν στην κωμική πλοκή. Βλ. Konstantakos (2002) 157-62. Το ίδιο μοτίβο ενυπάρχει και

Η πρώτη ελεγεία που θα εξεταστεί είναι η 1.13 του Προπέρτιου, η οποία έχει ως θέμα τον φίλο του ποιητή, Γάλλο. Ο Γάλλος ανήκε στο είδος εραστή που αρεσκόταν να εξαπατά τις αγαπημένες του, καθώς πολύ γρήγορα έχανε το ερωτικό ενδιαφέρον του για αυτές και αναζητούσε νέες. Ο Προπέρτιος στην ελεγεία του προβλέπει την τύχη του φίλου του, ο οποίος στο μέλλον πρόκειται να αποπλανηθεί από μια κοπέλα που θα πάρει εκδίκηση για όλα τα προηγούμενα ερωτικά αμαρτήματά του. Η κοπέλα αυτή, την οποία περιγράφει ο ποιητής μέσω της φαντασίας του, θα είναι απaráμιλλης ομορφιάς. Για να δώσει έμφαση στην ομορφιά της, τη συγκρίνει με εκείνη της Λήδας και προχωρά στη διαπίστωση ότι η κοπέλα του Γάλλου θα είναι *Iove digna e proxima Ledae* (1.13.29). Η κοπέλα θα είναι σχεδόν όμοια με τη Λήδα (*proxima*³) και *digna*⁴ *Iove*, δηλαδή άξια να γίνει αγαπημένη του Δία λόγω της ομορφιάς της.⁵

Η φράση *digna Iove* απαντά σε ακόμη μία ελεγεία και έχει στόχο να υπογραμμίσει την ομορφιά μιας γυναίκας που θα μπορούσε να γίνει ερωμένη του Δία. Ο λόγος είναι για τη 16^η επιστολή των *Ηρωίδων* του Οβιδίου, την οποία υποτίθεται ότι αποστέλλει ο Πάρης στην Ελένη με σκοπό να την πείσει να συνάψει ερωτική σχέση μαζί του. Ανάμεσα στα διάφορα επιχειρήματα που χρησιμοποιεί, της απευθύνει το εξής (16.274): *o Iove digna viro, ni Iove nata fores*. Η Ελένη θα ήταν, σύμφωνα με τον Πάρη, άξια να έχει ως σύζυγο τον Δία, αν δεν ήταν κόρη του. Ο στίχος αυτός σε συνδυασμό με τον προηγούμενό του (*o decus, o praesens geminorum gloria fratrum*, 16.273) αποτυπώνει περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο στη συγκεκριμένη ελεγεία την προσπάθεια του Πάρη να τονώσει τη ματαιοδοξία της Ελένης μέσω των συνεχόμενων φιλοφρονήσεων.⁶ Έτσι, θα μπορούσε να αποτελέσει σύζυγο του Δία, παρότι κάτι τέτοιο θα ήταν αδύνατο λόγω της σχέσης πατέρα-κόρης που υπάρχει μεταξύ τους. Η ιδέα, επομένως, που βρίσκεται πίσω από τον στίχο είναι ότι μια γυναίκα τέτοιας εξαιρετικής ομορφιάς θα μπορούσε να έχει ως άνδρα της τον μεγαλύτερο εραστή του μύθου, ο οποίος βασίζει την επιλογή των ερωμένων του στην εξωτερική τους εμφάνιση.

Στην ελεγεία 1.13 του Προπέρτιου, όμως, βρίσκεται ένα ακόμη δίστιχο που παρουσιάζει τον Δία ως τον απόλυτο εραστή (1.13.31-2): *illa sit Inachiis et blandior*

αναδεικνύεται σε πολλές περιπτώσεις στην ελεγειακή ποίηση, γεγονός που θα γίνει αντιληπτό στη συνέχεια της μελέτης.

³ Βλ. *OLD* s.v. “proximus”¹¹.

⁴ Βλ. *OLD* s.v. “dignus”¹.

⁵ Richardson (2006) 183.

⁶ Michalopoulos (2006) 230.

heroinis/ illa suis verbis cogat amare Iovem. Γίνεται λόγος για τον γλυκό τρόπο ομιλίας της κοπέλας του Γάλλου, ο οποίος θα ήταν ικανός να κάνει ακόμα και τον Δία να την ερωτευτεί. Σε πρώτη ανάγνωση το δίστιχο φαίνεται να υπογραμμίζει τη σημασία του Δία ως ερωτικού συντρόφου. Με μια προσεκτικότερη ματιά, όμως, θα μπορούσε να γίνει αντιληπτό πως το προτέρημα της γλυκιάς και κατ' επέκταση πειστικής ομιλίας της κοπέλας δεν αποτελεί συνηθισμένο επιχείρημα στη συζήτηση περί καταλληλότητάς της ως ερωμένης του θεού. Όπως σημειώνει, ιδιαίτερα επιτυχημένα, η Booth,⁷ ο Δίας συνήθως δεν χρειαζόταν να πειστεί μέσω του λόγου για να εμπλακεί σε μια ερωτική σχέση. Η θέα, και μόνο, μιας όμορφης κοπέλας ήταν αρκετή για να τον ωθήσει στην κατάκτησή της.

Στην ελεγεία 2.3 του Προπέρτιου, ο ποιητής με ιδιαίτερο ενθουσιασμό απαριθμεί τα στοιχεία της εξωτερικής εμφάνισης και τις ικανότητες της αγαπημένης του σε μια προσπάθεια να εκφράσει την εξαίσια ομορφιά της. Όπως αναφέρει, τα χαρακτηριστικά της υπερβαίνουν την ανθρώπινη φύση, αποτελούν δώρα από τους θεούς (2.3.25-7). Αυτό είναι που την ξεχωρίζει από όλες τις υπόλοιπες Ρωμαίες γυναίκες της εποχής της, οι οποίες απολαμβάνουν δόξα χάρη στην ύπαρξη της κοπέλας του Προπέρτιου ανάμεσά τους. Η αγαπημένη του θα ήταν η πρώτη Ρωμαία που θα μπορούσε να κοιμηθεί με τον Δία, γεγονός που θα την απέτρεπε από το να συνάψει ξανά σχέσεις με θνητούς άνδρες (2.3.30-1): *Romana accumbes prima puella Iovi, / nec semper nobis cum humana cubilia vises*. Ο στίχος 30 αφενός δηλώνει τη σημασία που θα είχε για την κοπέλα το να επιλεγεί ανάμεσα από όλες τις Ρωμαίες ως ερωτική σύντροφος από τον Δία και αφετέρου υποδηλώνει το γεγονός ότι ο Δίας είχε και άλλες ερωμένες, τις θνητές Ελληνίδες ηρωίδες της μυθολογίας.⁸

Στην ελεγεία 2.34 ο Προπέρτιος απευθύνεται σε έναν φίλο του, τον Λυγκέα, και με σοβαρό τόνο του εκφράζει τα παράπονά του, καθώς πιστεύει πως προσπαθεί να αποπλανήσει την αγαπημένη του (2.34.1-24). Σε μια έξαρση ζήλειας ο Προπέρτιος παραδέχεται ότι δεν μπορεί να δεχθεί ως αντίζηλό του ούτε τον Δία (2.34.18): *rivalem possum non ego ferre Iovem*. Ο στίχος από τη μία πλευρά χρησιμοποιείται για να

⁷ Booth (2006) 531. Στο άρθρο της η Booth προσπαθεί να βρει λύση, μεταξύ άλλων προβλημάτων, και στο ζήτημα της ακαταλληλότητας του επιχειρήματος του πειστικού λόγου από την πλευρά της κοπέλας για την ερωτική κατάκτησή της από τον Δία. Προτείνει να διαβαστεί η ελεγεία 1.13 υπό το πρίσμα ορισμένων επιγραμμαμάτων της Παλατινής Ανθολογίας (5.137, 5.139, 5.140, 5.148, 5.149). Βλ. Booth (2006) 533-6.

⁸ Camps (1967) 82.

προσδώσει στην αγαπημένη του ποιητή το χαρακτηριστικό εκείνο που θα την έκανε ποθητή στον Δία, δηλαδή τη σπάνια ομορφιά της. Ο Δίας αποτελεί πάντοτε έναν πιθανό αντίζηλο όταν πρόκειται για όμορφες κοπέλες. Από την άλλη πλευρά, μέσω του στίχου εκφράζεται η απόλυτη απελπισία στην οποία έχει οδηγηθεί ο ποιητής εξαιτίας της ζήλειας του και η οποία θα τον προκαλούσε να εναντιωθεί ακόμα και στον βασιλιά των θεών, παρότι αυτή η κίνηση θα ήταν καταδικασμένη σε αποτυχία.

Ένα ακόμη δίστιχο που δηλώνει την ανωτερότητα του Δία στα ερωτικά ζητήματα βρίσκεται στο 1^ο βιβλίο της *Ars Amatoria* (713-4): *Iuppiter ad veteres supplex heroidas ibat: / corrupit magnum nulla puella Iovem*. Στο συγκεκριμένο χωρίο ο Οβίδιος επιχειρεί να πείσει το ανδρικό κοινό, στο οποίο απευθύνεται, να αναλάβει πρωτοβουλία και να κάνει την πρώτη κίνηση για την κατάκτηση μιας γυναίκας, όπως ακριβώς έπραττε πάντα ο βασιλιάς των θεών. Ο Δίας ήταν εκείνος που αποπλανούσε τις ηρώιδες, ποτέ το αντίστροφο. Όπως επισημαίνει η Watson,⁹ η εικόνα μιας μυθικής ηρώιδας να προσπαθεί να αποπλανήσει τον Δία είναι γελοία και χρησιμοποιείται σκόπιμα από τον ποιητή, ο οποίος φαίνεται πως αντιμετωπίζει με χιούμορ τόσο τον υπέρμετρο ερωτισμό του θεού όσο και τον βασικό του ρόλο ως πατέρα των θεών. Αυτό φαίνεται από τη χρήση του επιθέτου *magnum*, το οποίο υπενθυμίζει στον αναγνώστη τη θέση του Δία ως βασιλιά των θεών ενώ, ακόμη, η χρήση της λέξης *supplex* στον στίχο 1.713 υπογραμμίζει ένα επιπλέον παράδοξο: οι θεοί είναι κανονικά εκείνοι που προσεγγίζονται από ικέτες και δεν εμφανίζονται οι ίδιοι ως ικέτες.

Το τελευταίο ποίημα που θα εξεταστεί στο παρόν υποκεφάλαιο είναι η 4^η επιστολή των *Ηρωίδων* του Οβιδίου. Την επιστολή αποστέλλει η Φαίδρα στον Ιππόλυτο με σκοπό να του εκφράσει τον έρωτά της για εκείνον και να τον πείσει να ενδώσει. Αρχικά επιχειρεί να εξυψώσει τον εαυτό της ώστε να γίνει επιθυμητή στον Ιππόλυτο (4.27 κ.εξξ.), ενώ καταφεύγει και σε υπερβολικές κολακειές (4.35-6): *si mihi concedat Iuno fratremque virumque, / Hippolytum videor praepositura Iovi*. Ακόμη και στην περίπτωση που η ζηλότυπη Ήρα παραχωρούσε στην Φαίδρα τον αδελφό και σύζυγό της, Δία, η τελευταία θα τον απέρριπτε, καθώς θεωρεί τον Ιππόλυτο καλύτερο ερωτικό σύντροφο ακόμη και από τον σπουδαιότερο μυθολογικό εραστή. Ακόμη, είναι σημαντικό να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στη φράση *fratremque virumque*, η οποία χαρακτηρίζει τον θεό. Ο Οβίδιος επιλέγει να αναδείξει μέσω του λόγου της Φαίδρας

⁹ Watson (1983) 122.

και τις δύο ιδιότητες του Δία όσον αφορά στη σχέση του με την Ήρα. Είναι ταυτόχρονα αδελφός και σύζυγος. Το στοιχείο αυτό επαναλαμβάνεται και στους στίχους 4.133-4: *Iuppiter esse pium statuit, quodcumque iuvaret, / et fas omne facit fratre marita soror.* Όπως σημειώνει ο Jacobson,¹⁰ αυτό που τονίζεται είναι η αιμομικτική σχέση Δία-Ήρας, η οποία αποτέλεσε πρότυπο για τη σχέση Φαίδρας-Ιππόλυτου. Επομένως, εκτός από τη χρήση του Δία ως μέτρου για να αναδειχθεί η ερωτική υπεροχή του Ιππόλυτου, η αναφορά σε αυτόν υπογραμμίζει την αιμομικτική σχέση του με την Ήρα, την οποία ίσως ο ποιητής επιθυμεί να φέρει στο προσκήνιο, καθώς προς το τέλος της επιστολής της η Φαίdra αναγνωρίζει ότι οι επιθυμίες της είναι ανήθικες (4.137-8):¹¹ *nec labor est celare, licet peccemus, amorem. / cognato poterit nomine culpa tegi.* Πρβλ. και (4.145): *tutus eris mecum laudemque merebere culpa.*

ii. Ο Δίας ως επίορκος

Στο υποκεφάλαιο αυτό τίθεται στο επίκεντρο το στοιχείο της εξαπάτησης και της ψευδορκίας, που αποτελεί συχνό χαρακτηριστικό των ερωτικών σχέσεων, και η σύνδεσή της με τις ψευδορκίες του Δία και τη ροπή του προς την εξαπάτηση των αγαπημένων του. Το θέμα του όρκου μεταξύ δύο εραστών, ο οποίος δεν φτάνει ποτέ ως τα αυτιά των θεών και σκορπίζεται από τον άνεμο ή τη θάλασσα, εφόσον δεν εκστομίζεται με σκοπό να τηρηθεί, αποτελεί ένα από τα πιο γνωστά λογοτεχνικά μοτίβα της αρχαιότητας.¹² Ο Κάτουλλος αναφέρεται στους όρκους που δίνουν οι εραστές και οι οποίοι δεν πρέπει να θεωρούνται άξιοι εμπιστοσύνης (70.3-4): *sed mulier cupido quod dicit amanti, / in vento et rapida scriber oportet aqua.* Πρβλ. και (64.142-8): *quae cuncta aerii discerpunt irrita venti [...] dicta nihil metuere, nihil periuria curant,.*

Στην ελεγεία 1.4 του Τίβουλλου ο θεός Πρίαπος δίνει συμβουλές στον ποιητή σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο ενδείκνυται ένας άνδρας να προσεγγίζει ερωτικά νεαρά αγόρια. Αφού τον συμβουλεύει να μην εμπιστεύεται τα νεαρά αγόρια που μπορούν να τον αποπλανήσουν με την ομορφιά και τις ικανότητές τους και να εξασκήσει την υπομονή του κατά την προσέγγισή τους, ο Πρίαπος συνεχίζει με μια

¹⁰ Jacobson (1974) 153.

¹¹ Jacobson (1974) 154.

¹² Smith (1913) 270.

ακόμη συμβουλή που αφορά στην τέχνη της εξαπάτησης. Καλεί τον Τίβουλλο να μη φοβάται τους ψεύτικους όρκους προς τα αγόρια, εφόσον οι άνεμοι σκορπούν τα ψευδή λόγια σε στεριές και θάλασσες (1.4.21-2): *nec iurare time: Veneris periuria venti/ irrita per terras et freta summa ferunt*.¹³ Και συνεχίζει ως εξής (1.4.23-4): *gratia magna Iovi: vetuit pater ipse valere, / iurasset cupide quicquid ineptus amor*. Στους παραπάνω στίχους ο Πρίαπος ισχυρίζεται ότι οι ερωτικοί όρκοι δεν έχουν καμία ισχύ εξαιτίας του πατέρα των θεών, Δία. Αυτό συνδέεται προφανώς με την ευρέως γνωστή τάση του θεού να χρησιμοποιεί τους όρκους για να επιτύχει τους ερωτικούς του σκοπούς.¹⁴ Όπως επισημαίνει ο Ball,¹⁵ ο Δίας ξεχωρίζει ως ο πιο ύπουλος από τους θεούς στα ερωτικά ζητήματα, γεγονός που αποδεικνύεται από τη συμπεριφορά του προς την Ιώ, την Καλλιστώ και αρκετές ακόμη άλλες γυναίκες. Ο Smith¹⁶ σωστά παρατηρεί ότι ο Τίβουλλος μέσω των στίχων 1.4.21-4 υπαινίσσεται την ιστορία του Δία και της Ιούς, λαμβάνοντας υπόψη την προέλευση του *Αφροδίσιου* όρκου, ο οποίος αναφέρεται για πρώτη φορά στο έργο *Αίγιμος* που αποδίδεται στον Ησίοδο. Ο Απολλόδωρος στην περιγραφή του έργου του Ησίοδου αναφέρει πως ο Δίας, κατά τη διάρκεια της ερωτικής προσέγγισης της Ιούς, αιφνιδιασμένος από την Ήρα, μετέτρεψε αυτομάτως την Ιώ σε δαμάλα και *άπωμόσατο δὲ ταύτη μὴ συνελθεῖν*.¹⁷ Όπως αναφέρει ο ίδιος ο Ησίοδος, *ἐκ τοῦ δ' ὄρκον ἔθηκεν ἀποίνιμον ἀνθρώποισι/ νοσφιδίων ἔργων πέρι Κύπριδος*.¹⁸

Ακόμη, η αναφορά στον Δία γίνεται με έναν στίχο που παρουσιάζει ιδιαίτερα υψηλό ύφος (*gratia magna Iovi: vetuit pater ipse valere*), το οποίο, βέβαια, υπονομεύεται από τα συμφραζόμενα. Ένας ειρωνικός τόνος κυριαρχεί σε ολόκληρο το απόσπασμα 1.4.21-24, καθώς ο Τίβουλλος μεταχειρίζεται τους θεούς με χιουμοριστικό τόνο. Όταν ο ποιητής δηλώνει πως οι ερωτικοί όρκοι σκορπίζονται σε θάλασσες και ανέμους, δανειζόμενος τα λόγια του Κάτουλλου, προσδίδει στους στίχους του ειρωνική χροιά. Αυτό συμβαίνει διότι, τοποθετώντας τον θεό Πρίαπο ως εκφραστή της παραπάνω ιδέας, τον παρουσιάζει στον αναγνώστη ως έναν θεό που προκρίνει την

¹³ Ο Putnam συνδέει τους στίχους 1.4.21-2 του Τίβουλλου με τους στίχους του Κάτουλλου που αναφέρθηκαν παραπάνω. Βλ. Putnam (1973) 92. Ο Maltby παραβάλλει τους στίχους του Κάτουλλου *ac tua dicta omnia factaque / ventos irrita ferre ac nebulas aerias sinis* (30.9-10), του Λύγδαμου *periuria ridet amantum/ Iuppiter et ventos irrita ferre iubet* (3.6.59-60), του Οβιδίου *verba puellarum, .../ irrita, qua visum est, ventus et unda ferunt* (Am. 2.16.45-6), *irrita cum velis verba tulere noti* (Rem. 286). Βλ. Maltby (2002) 222.

¹⁴ Lee-Stecum (1998) 141.

¹⁵ Ball (1983) 70.

¹⁶ Smith (1913) 271.

¹⁷ Απολλόδ. 2.1.3.

¹⁸ Ησ. fr. 187.

ψευδορκία αντί να την καταδικάζει.¹⁹ Επιπρόσθετα, ειρωνεία εντοπίζεται και στην ιδέα ότι ο Πρίαπος ευχαριστεί τον Δία αποκλειστικά και μόνο διότι επιτρέπει στους εραστές να προβαίνουν σε ψεύτικους όρκους, χωρίς να υφίστανται έπειτα καμία συνέπεια.²⁰

Η χρήση της ψευδορκίας στα ερωτικά ζητήματα απασχολεί και τον Οβίδιο στο 1^ο βιβλίο της *Ars Amatoria* (1.631-6):

Nec timide promitte: trahunt promissa puellas:
pollicito testes quoslibet adde deos.
Iuppiter ex alto periuria ridet amantum
et iubet Aeolios inrita ferre Notos.
per Styga Iunoni falsum iurare solebat
Iuppiter: exemplo nunc favet ipse suo.

Ο ποιητής πληροφορεί τους άνδρες πως ένας πολύ αποτελεσματικός τρόπος για να κατακτήσουν μια γυναίκα είναι να προβαίνουν σε ψεύτικους όρκους. Ακολουθώντας τη συμβουλή του θα είναι σαν να ακολουθούν το παράδειγμα του ίδιου του Δία, ο οποίος προέβαινε σε κενούς όρκους προς τη σύζυγό του, Ήρα. Συνεπώς, πέρα από παράδειγμα προς μίμηση για τους επίδοξους εραστές, η ψευδορκία του Δία αποτελεί και ένα *αίτιον* για την παροιμιώδη κενότητα των όρκων που δίδουν οι εραστές.²¹

Οι στίχοι 1.633-6 από την *Ars Amatoria* παρουσιάζουν αναμφίβολα αρκετές ομοιότητες με το προαναφερθέν απόσπασμα του Τίβουλλου (1.4.21-4). Ο Smith, μάλιστα, εύλογα σημειώνει πως ο Οβίδιος μιμείται τον Τίβουλλο, όταν αναφέρεται στην ερωτική ψευδορκία και στον Δία.²² Και στα δύο αποσπάσματα ο εραστής προτρέπεται να ορκιστεί ψευδώς χωρίς φόβο, οι όρκοι μεταφέρονται από τους ανέμους και ο Δίας είναι υπεύθυνος για την ατιμωρησία όσων δεν τηρούν τους όρκους. Όμως, η εξέταση των αποκλιόντων στοιχείων μεταξύ των αποσπασμάτων του Οβιδίου και του Τίβουλλου είναι εκείνη που αναδεικνύει το διαφορετικό αποτέλεσμα που επιδιώκει να επιτύχει ο πρώτος. Ο Οβίδιος επιχειρεί να εστιάσει στην ασυνέπεια που υπάρχει μεταξύ των δύο ρόλων του Δία, ως παντοδύναμου βασιλιά των ουρανών και ως κατά

¹⁹ Ball (1983) 70. Ο Ball θεωρεί, επίσης, ειρωνική την αναφορά του Πρίαπου στους στίχους 1.4.25-6 στις δύο θεές, την Άρτεμη και την Αθηνά, στις οποίες μπορούν επίσης να ορκιστούν οι εραστές ψευδώς και χωρίς καμία επίπτωση. Η χρήση των δύο αυτών θεοτήτων δεν συνάδει με το περιεχόμενο των στίχων 1.4.21-4, διότι οι συγκεκριμένες θεές είναι γνωστές για τη σκληρότητα και την εκδικητικότητά τους, χαρακτηριστικά που είναι φανερά στις ιστορίες του Ακταίωνα και της Αράχνης. Θα ήταν, επομένως, εντελώς αναπάντεχο να μην είναι εκδικητικές απέναντι στις ψευδορκίες των εραστών. Στο ίδιο πλαίσιο κινείται και ο Lee-Stecum σχετικά με την ειρωνική χρήση των δύο θεοτήτων, ο οποίος σημειώνει ότι η Άρτεμη και η Αθηνά είναι άσχετες, ακόμη και εχθρικές προς τον κόσμο του *amor*. Βλ. Lee-Stecum (1998) 142. Την ειρωνική χρήση των γυναικείων θεοτήτων έχει παρατηρήσει και ο Putnam (1973) 92.

²⁰ Putnam (1973) 92.

²¹ Watson (1983) 121.

²² Smith (1913) 271.

συρροήν μοιχού. Ο Τίβουλλος στο απόσπασμά του ξεκινά με την κοινότοπη αντίληψη ότι τα *periuria Veneris* σκορπίζονται μακριά από τους ανέμους (1.4.21-2). Το όνομα του Δία δεν αναφέρεται παρά μόνο στο δεύτερο δίστιχο (1.4.23-4), όπου γίνεται ένας απλός υπαινιγμός στον λόγο για τον οποίο οι όρκοι των εραστών δεν έχουν καμία εγκυρότητα, δηλαδή στην ψευδορκία του Δία προς την Ήρα σχετικά με την εξωσυζυγική σχέση του με την Ιώ. Αντίθετα, στο απόσπασμα του Οβιδίου ο Δίας αναφέρεται στον πρώτο στίχο (1.633) και μάλιστα είναι ο ίδιος που δίνει εντολή στους ανέμους να σκορπίσουν τα *periuria amantum* (1.634). Όπως επισημαίνει η Watson,²³ η χρήση του ρήματος *iubet* σε συνδυασμό με τη φράση *exalto* αλλά και το επίθετο *Aeolios* στοχεύουν στο να δοθεί έμφαση στον ρόλο του Δία ως βασιλιά του ουρανού.

Στο δεύτερο δίστιχο του αποσπάσματος της *Ars Amatoria* (1.635-6) γίνεται φανερή η προσπάθεια του ποιητή να φέρει στο προσκήνιο μια εικόνα του Δία εντελώς αντικρουόμενη με την προηγούμενη: εκείνη του Δία ως παθολογικού μοιχού, ο οποίος βρίσκεται συνεχώς σε διαδικασία απόκρυψης των απιστιών του από την καχύποπτη σύζυγό του. Η συγκεκριμένη εικόνα του Δία προωθείται αφενός από τη ρητή αναφορά στο όνομα της Ήρας, που υπενθυμίζει στον αναγνώστη τα συζυγικά προβλήματα που αντιμετωπίζει ο Δίας λόγω της ζήλειας της γυναίκας του. Αφετέρου, ο Οβίδιος, τοποθετώντας τον Δία να ψευδορκεί όχι μόνο για χάρη της Ιούς αλλά κατ' επανάληψη, δίνει εμφατικά στον αναγνώστη την εικόνα του θεού ως λάγνου μοιχού (*falsum iurare solebat*). Έτσι γίνεται αντιληπτός ένας υπαινιγμός στις πολυάριθμες και διάσημες εξωσυζυγικές σχέσεις του θεού, μέσω του οποίου υπογραμμίζεται η σκοτεινή πλευρά του Δία, ως άπιστου συζύγου.

Η μορφή του Δία που σκορπά στους ανέμους τους όρκους των ερωτευμένων απαντά, επίσης, στο 3^ο βιβλίο του *Corpus Tibullianum* και συγκεκριμένα στην ελεγεία 3.6 του Λύδαμου. Εκεί ο ποιητής εκφράζει τα παράπονά του σχετικά με την έλλειψη εμπιστοσύνης που θα πρέπει να υπάρχει απέναντι στους όρκους που δίνουν οι γυναίκες στους ερωτευμένους άνδρες (3.6.45-50): *nec vos aut capiant pendentia brachia collo [...] nulla fides inerit: periuria ridet amantum / Iuppiter et ventos inrita ferre iubet*. Είναι φανερό ότι το παραπάνω απόσπασμα παρουσιάζει ομοιότητες με εκείνο του

²³ Watson (1983) 122. Σύμφωνα με τη Watson, το επίθετο *Aeolios* ίσως θυμίζει στον αναγνώστη την *Αινειάδα* του Βεργίλιου και συγκεκριμένα τους στίχους 1.65-6: *Aeole (namque tibi divum pater atque hominum rex/ et mulcere dedit fluctus et tollere vento)*. Το υψηλό επικό ύφος που δανείζεται με αυτόν τον τρόπο από την *Αινειάδα* είναι το κατάλληλο για να προσδώσει ο Οβίδιος στον Δία τα χαρακτηριστικά του ουράνιου βασιλιά.

Οβιδίου που εξετάστηκε παραπάνω (A.A. 1.631-6). Στα δύο αποσπάσματα υπάρχει αναφορά στο όνομα του Δία και χρήση των ίδιων σχεδόν φράσεων που αφορούν στην ψευδορκία: η φράση *periuria ridet amantum* χρησιμοποιείται αυτούσια στον Λύγδαμο, ενώ ο στίχος 3.6.50 (*Iuppiter et ventos inrita ferre iubet*) διαφοροποιείται λίγο από τον 1.634 του Οβιδίου (*et iubet Aeolios inrita ferre Notos*). Όμως, όπως σωστά επισημαίνει ο Tränkle,²⁴ τα δύο αποσπάσματα παρουσιάζουν και σημαντικές αποκλίσεις, οι οποίες είναι δηλωτικές της κατώτερης, ποιοτικά, αντιμετώπισης του θέματος της ερωτικής ψευδορκίας από τον Λύγδαμο. Στο απόσπασμα της *Ars Amatoria* ο ποιητής δίνει μια συμβουλή (*Nec timide promitte*, 1.631) η οποία προηγείται λογικά σε σχέση με ό,τι ακολουθεί στη συνέχεια. Ο επίορκος εραστής δεν θα αντιμετωπίσει καμία συνέπεια και για αυτόν το λόγο δεν θα έπρεπε να διστάζει να ορκιστεί, εφόσον ο Δίας έχει φροντίσει για την κενότητα των ερωτικών όρκων, καθώς συχνά ο ίδιος ορκίζεται ψευδώς στη σύζυγό του. Στο απόσπασμα του Λύγδαμου υπάρχει, βέβαια, η συμβουλή προς τους ερωτευμένους άνδρες να μην εμπιστεύονται τους γυναικείους όρκους. Όμως, σε αυτήν την περίπτωση δεν έπεται μια λογική συνέχεια. Υπάρχει ένα απότομο ξέσπασμα του ποιητή, αλλά δεν παρέχεται καμία εξήγηση ως προς τον λόγο που οι όρκοι των γυναικών δεν θα έπρεπε να γίνονται πιστευτοί. Ο Δίας απλώς διατάζει τους ανέμους να σκορπούν τους όρκους, χωρίς να γίνεται αναφορά στο πώς έχει αποκτήσει αυτήν τη δυνατότητα. Επίσης, η χρήση του όρου *amantes* από τον Λύγδαμο είναι εντελώς απρόσμενη, εφόσον το ποίημα αναφέρεται μόνο στις ψευδορκίες των γυναικών και στην έλλειψη εμπιστοσύνης προς αυτές.

Η ελεγεία 2.16 του Προπέρτιου πραγματεύεται την εμφάνιση ενός πλούσιου αντίζηλου και τη ζήλεια του ποιητή προς την αγαπημένη του, Κυνθία, καθώς φοβάται πως εκείνη πρόκειται να τον απατήσει. Για να την αποθαρρύνει από την απιστία, ο Προπέρτιος της ανακοινώνει ότι ο Δίας δεν πρόκειται να διασκεδάσει πάντα με τους απατηλούς όρκους των εραστών και να αγηφά τον πόνο των προδομένων (2.16.47-8): *Non semper placidus periuros ridet amantis/ Iuppiter et surda neglegit aure preces*. Όπως σημειώνει ο Camps,²⁵ οι παραπάνω στίχοι σχετίζονται με τα αποσπάσματα του Οβιδίου (A.A. 1.631-6) και του Τίβουλλου (1.4.21-4), στα οποία εκφράζεται η διαδεδομένη άποψη ότι οι θεοί, με πρώτο τον Δία, επιδεικνυαν ανεκτικότητα στην παραβίαση των όρκων των εραστών. Ο Προπέρτιος δεν αμφισβητεί αυτήν την άποψη,

²⁴ Tränkle (1990) 168.

²⁵ Camps (1967) 135.

αλλά στην παρούσα ελεγεία υποστηρίζει ότι κάθε κανόνας έχει και τις εξαιρέσεις του. Ο πατέρας των θεών έχει αρκετές φορές οργισθεί και τιμωρήσει άπιστες κοπέλες κατακεραυνώνοντάς τες (2.16.49-53): *vidistis toto sonitus percurrere caelo, [...] periuras tunc ille solet punire puellas*. Ο ποιητής δίνει, μάλιστα, μια εξήγηση για τον λόγο που ο Δίας περιστασιακά εκφράζει την οργή του σε κοπέλες που εξαπατούν. Αυτό συμβαίνει διότι και ο ίδιος ο θεός είχε κάποτε υποστεί εξαπάτηση και είχε πληγωθεί (2.16.54): *deceptus quoniam flevit et ipse deus*. Η εξαπάτηση του Δία αφορά, σύμφωνα με τον Shackleton-Bailey,²⁶ στην ιστορία της Σινώπης. Ο Απολλώνιος Ρόδιος στα *Αργοναυτικά* παραθέτει αυτήν την ιστορία, σύμφωνα με την οποία ο Δίας για να κατακτήσει τη Σινώπη της υποσχέθηκε ότι θα της εκπληρώσει οποιαδήποτε επιθυμία της. Η κοπέλα, πολύ έξυπνα, του ζήτησε να διατηρήσει την παρθενία της και έτσι η ερωτική προσέγγιση του θεού αποτράπηκε.²⁷

Στους *Amores* του Οβιδίου ο Δίας κατηγορείται εκ νέου για την ατιμωρησία που επιδεικνύει προς τις άπιστες κοπέλες. Στην ελεγεία 3.3 ο ποιητής είναι αγανακτισμένος με την *puella* του επειδή η τελευταία, παρότι φαίνεται να έχει παραβιάσει τους όρκους πίστης που κάποτε του έδωσε, απολαμβάνει πλήρη ατιμωρησία από τους θεούς. Όπως υποστηρίζει, οι θεοί φοβούνται να τιμωρήσουν τα κορίτσια για τις ερωτικές τους ψευδορκίες, ακόμα και αν οι ίδιοι είναι οι άμεσα θιγόμενοι (3.3.31-2): *formosas superi metuunt offendere laesi / atque ultro, quae se non timere, timent*. Ως αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αυτής της στάσης αναφέρεται ο Δίας. Ο παντοδύναμος θεός φέρεται να είναι ικανός να καταστρέφει δάση και ακροπόλεις με τον κεραυνό του, όμως αποφεύγει να τιμωρήσει τις κοπέλες που παραβιάζουν τους ερωτικούς όρκους (3.3.35-6): *Iuppiter igne suo lucos iaculatur et arces / missaque periuras tela ferire vetat*. Η μόνη που δέχθηκε την αδυσώπητη οργή του ήταν η ερωμένη του Σεμέλη (3.3.37): *tot meruere peti – Semele miserabilis arsit*. Ο Αντωνιάδης ορθά παρατηρεί ότι η χρήση του μυθολογικού *exemplum* της Σεμέλης έγκειται στην επιθυμία του ποιητή να υπονομεύσει ακόμη περισσότερο την παντοδυναμία του Δία με χιουμοριστικό τρόπο, εφόσον η Σεμέλη κατακεραυνώθηκε από τον θεό χωρίς να έχει διαπράξει κάποια ερωτική απάτη ή ψευδορκία.²⁸

²⁶ Shackleton-Bailey (1949) 25.

²⁷ Απολλ. Ρόδ. 2.946.

²⁸ Αντωνιάδης (2009) 268.

iii. Μυθολογικά *exempla* θνητών ερωμένων του Δία

Όπως έχει ήδη σημειωθεί, ο Δίας πολύ συχνά σαηνευόταν από την ομορφιά θνητών γυναικών, τις οποίες έθετε στο στόχαστρό του και τις κατακτούσε εξαπατώντας τις, τις περισσότερες φορές, μέσω της μεταμόρφωσής του σε άλλα πλάσματα ή ακόμη και αντικείμενα. Οι ερωτικές περιπέτειες του θεού ήταν φυσικά εξωσυζυγικές, εφόσον γυναίκα του ήταν η Ήρα. Η οργή της, κάθε φορά που αντιλαμβανόταν ότι αδικείται, στρεφόταν όχι προς τον μοιχό σύζυγό της αλλά προς τις ερωμένες του. Στην ελεγεία 2.2 ο Προπέρτιος, με αφορμή τον έπαινο στην εξαιρετική ομορφιά της αγαπημένης του Κυνθίας, αναφέρεται στις παράνομες ερωτικές σχέσεις του βασιλιά των θεών. Ο ποιητής αναρωτιέται πως είναι δυνατόν μια κοπέλα τόσο όμορφη όπως η αγαπημένη του να βρίσκεται ανάμεσα σε θνητούς και να μην έχει θεοποιηθεί ακόμη, γεγονός που συχνά συνέβαινε σε όσους οι θεοί είχαν ιδιαίτερη αδυναμία (2.2.3): *cur haec in terries facies humana moratur?* Έπειτα, απευθυνόμενος στον Δία, ανακοινώνει πως μπορεί να παραβλέψει τις παλαιότερες και διαβόητες κρυφές του ερωτικές σχέσεις, με την έννοια ότι, όπως και ο ίδιος, έτσι και ο Δίας δεν ήταν ικανός να αντισταθεί στη θέα μιας τόσο όμορφης θνητής γυναίκας (2.2.4): *Iuppiter, ignosco pristinae furta sua.*²⁹ Είναι ενδιαφέρον ότι η λέξη *furta*, την οποία χρησιμοποιεί ο Προπέρτιος για να περιγράψει τις ερωτικές περιπέτειες του Δία, μπορεί να εκληφθεί διττά: από τη μία πλευρά δηλώνει τις κρυφές ερωτικές σχέσεις και από την άλλη την εξαπάτηση.³⁰ Εναρμονίζεται πλήρως, επομένως, με τη φύση των ερωτικών σχέσεων του θεού.

Στο 3^ο βιβλίο της *Ars Amatoria* ο Οβίδιος απευθύνεται στο γυναικείο κοινό, δίνοντας συμβουλές για την κατάκτηση ενός άνδρα. Αφού έχει ήδη αναφερθεί στην ιδιαίτερη σημασία της ομορφιάς, η οποία αποτελεί δώρο της φύσης, αλλά και στη σημασία της χρήσης καλλυντικών (3.103-250), ο ποιητής τονίζει την αναγκαιότητα της κάλυψης των ελαττωμάτων της γυναικειάς εξωτερικής εμφάνισης. Οι περισσότερες από τις «μαθήτριες» του Οβιδίου δεν έχουν το φυσικό δώρο της ομορφιάς και επομένως πρέπει να καταβάλουν προσπάθεια για να βελτιωθούν (3.255-61). Αν όμως μια κοπέλα είναι εκ φύσεως όμορφη, τότε δεν έχει ανάγκη από τις συμβουλές του Οβιδίου. Η παραπάνω ιδέα ενισχύεται με τη χρήση των μυθολογικών παραδειγμάτων της Σεμέλης, της Λήδας και της Ευρώπης (3.251-2): *non mihi venistis Semele Ledeve, docendae, /*

²⁹ Camps (1967) 78.

³⁰ *OLD* s.v. “furtum”^{2b,3a}.

perque fretum falso, Sidoni, vecta bove. Όπως παρατηρεί ο Gibson,³¹ οι παραπάνω στίχοι είναι αρκετά αινιγματικοί, εφόσον αναφέρονται σε μια σειρά Ελληνίδων ηρωίδων και έπονται συμφραζομένων τα οποία εμφανίζουν ένα ιδιαίτερα ρωμαϊκό χρώμα (3.244-8). Επίσης, ζητείται από τους αναγνώστες να αναγνωρίσουν την Ευρώπη, η οποία δεν κατονομάζεται. Αναφέρεται ως *Sidonia*, στοιχείο που δηλώνει την καταγωγή της και υπαινίσσεται την αρπαγή της από τον Δία, ο οποίος, επίσης, δεν κατονομάζεται αλλά κρύβεται πίσω από τη φράση *falso bove*. Ο Δίας ερωτεύτηκε την Ευρώπη, πριγκίπισσα της Φοινίκης, και για να την αποπλανήσει μεταμορφώθηκε σε λευκό ταύρο και αναμείχθηκε με το υπόλοιπο κοπάδι του πατέρα της όμορφης κοπέλας. Εκείνη, ενώ μάζευε λουλούδια, είδε τον λευκό ταύρο και σαγηνευμένη από την ομορφιά του ανέβηκε στην πλάτη του. Τότε ο Δίας-ταύρος έτρεξε προς τη θάλασσα, τη διέσχισε και έφτασε στην Κρήτη. Εκεί ο θεός αποκάλυψε την ταυτότητά του στην Ευρώπη και η σχέση τους απέφερε τρεις απογόνους, τον Μίνωα, τον Ραδάμανθυ και τον Σαρπηδόνα.³² Επομένως, ο Οβίδιος αναμένει από τον αναγνώστη όχι μόνο να αντιληφθεί την παρουσία της Ευρώπης μέσα από τα συμφραζόμενα, αλλά επίσης και ότι και οι τρεις κοπέλες για τις οποίες γίνεται λόγος και οι οποίες δεν χρειάζονται τις συμβουλές περί ομορφιάς του ποιητή, ήταν τόσο όμορφες ώστε να τραβήξουν την προσοχή του Δία.

Στην ελεγεία 2.30 ο Προπέρτιος προβαίνει επίσης σε μια ενδιαφέρουσα επιλογή μυθολογικών παραδειγμάτων θνητών γυναικών που έπεσαν θύμα αρπαγής από τον Δία. Στο ποίημα εκφράζεται η άποψη ότι κανείς δεν μπορεί να ξεφύγει από τον θεό Έρωτα, άρα και ο ίδιος ο ποιητής είναι καταδικασμένος. Έπειτα, ο Προπέρτιος καταφέρεται εναντίον των ηθικολόγων της εποχής του, οι οποίοι εναντιώνονται στον τρόπο ζωής του ίδιου και της Κυνθίας και στην αφοσίωσή του αποκλειστικά σε αυτήν, και καλεί την αγαπημένη του να αποσυρθεί μαζί του στον φανταστικό κόσμο της ποίησης (2.30.25-30): *libeat tibi, Cynthia, mecum / rorida muscosis antra tenere iugis. / Illic aspicias scopulis haerere Sorores/ et canere antique dulcia furta Iovis, / ut Semela est combustus, ut est deperditus Io, / denique ut ad Troiae tecta volarit avis.* Συγκεκριμένα,

³¹ Gibson (2003) 199. Το ρωμαϊκό χρώμα των στίχων 3.244-8 έγκειται στην αναφορά στον ναό της Bona Dea, όπου ο ποιητής συμβουλεύει πως πρέπει να καλλωπίζουν τα μαλλιά τους οι γυναίκες, και στην αναφορά στις γυναίκες της Παρθίας, τις οποίες καταριέται με τον εξευτελισμό μιας μη περιποιημένης κεφαλής: *quae male crinita est, custodem in limine ponat, / orneturve Bonae semper in aede deae [...]* inque nurus Parthas dedecus illud eat.

³² Η ιστορία του Δία και της Ευρώπης παρατίθεται εκτενώς στην *Ευρώπη* του Μόσχου καθώς και στα εξής: Ησ. fr. 140 MW, Βακχ. fr. 10 SM, Ον. *Met.* 2.833-75, *Fast.* 5.603-18, Απολλόδ. 3.1.1, *Hyg. Fab.* 178.1, Λουκ. *DMar.* 15.2, *Syr. D.4.*

ο Προπέρτιος της ζητά να πλαγιάσουν σε δροσερές σπηλιές όπου οι Μούσες πάνω στους βράχους θα τραγουδούν τις κρυφές ερωτικές περιπέτειες του Δία, φέρνοντας ως παραδείγματα τις σχέσεις του θεού με τη Σεμέλη, την Ιώ και τον Γανυμήδη.³³

Είναι αξιοπρόσεκτα τα ρήματα που χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τα συναισθήματα του Δία απέναντι στη Σεμέλη και την Ιώ. Ο θεός εμφανίζεται να καίγεται από τον έρωτά του για τη Σεμέλη (2.30.29): *Semela combustus est*. Ο Camps επισημαίνει ότι η λέξη *Semela* αντικαθιστά τη φράση *amore Semelae*.³⁴ Η επιλογή του ισχυρού ρήματος *combuo* υπενθυμίζει στον αναγνώστη την ερωτική της ιστορία με τον Δία. Ο θεός ερωτεύτηκε και κατέκτησε τη θνητή κοπέλα, καθιστώντας την έγκυο. Η Ήρα, όμως, αντιλαμβανόμενη την αδικία που διαπραττόταν εις βάρος της, αφού μεταμορφώθηκε σε γριά, επισκέφθηκε τη Σεμέλη. Κέρδισε την εμπιστοσύνη της κοπέλας, η οποία της εκμυστηρεύτηκε τη σχέση της με τον Δία. Όμως, η Ήρα προσποιήθηκε ότι δεν πιστεύει τη Σεμέλη, η οποία άρχισε να αμφιβάλει για την αληθινή ταυτότητα του εραστή της. Την κοπέλα εν τέλει κατέκαψε ο κεραυνός του Δία, όταν εκείνη του ζήτησε να της ορκιστεί πως θα της αποκαλυφθεί με όλη του τη θεϊκή λαμπρότητα, ώστε να βεβαιωθεί για τη θεϊκή του ταυτότητα.³⁵ Επομένως, η Σεμέλη θα έπρεπε να χαρακτηριστεί *combusta*, αφού αυτό ήταν το τραγικό αποτέλεσμα της σχέσης της με τον Δία.

Ούτε, όμως, η επιλογή του ρήματος *deperditus est* που αφορά στη σχέση του με την Ιώ είναι επιτυχημένη.³⁶ Ο Δίας εμφανίζεται να έχει καταστραφεί από τον δεσμό του με την Ιώ. Η Ιώ, πριγκίπισσα του Άργου, σαγήνευσε τον βασιλιά των θεών με την ομορφιά της και έγινε ερωμένη του. Όταν η ζηλότυπη Ήρα υποψιάστηκε τον δεσμό τους, ο Δίας μεταμόρφωσε την Ιώ σε δαμάλα, για να την προστατέψει από την οργή της συζύγου του. Η Ήρα πήρε στην κατοχή της τη δαμάλα και όρισε τον τερατόμορφο Άργο με τα εκατό άγρυπνα μάτια να τη φυλά. Η Ιώ με μορφή αγελάδας περιπλανήθηκε ανά τον κόσμο βόσκοντας. Τα βάσανά της συνεχίστηκαν ακόμη και μετά την εξολόθρευση του φύλακά της, Άργου, από τον Ερμή. Η Ήρα της έστειλε μια

³³ Ο Δίας μεταμορφώθηκε σε αετό και μετέφερε τον όμορφο Τρώα πρίγκιπα, Γανυμήδη, στον Όλυμπο. Εκεί του προσέφερε αιώνια νιότη και ζωή και τον έχρισε οινόχοο των θεών. Βλ. Camps (1967) 202.

³⁴ Camps (1967) 202.

³⁵ Η ιστορία του Δία και της Σεμέλης παραδίδεται από πολλούς συγγραφείς. Εκτενέστερες αναφορές γίνονται στους: Απολλόδ. 3.26-7, Διόδ.Σικ. 4.2.1, Φιλόστρ. *Imag.* 1.14, *Hyg. Fab.* 167, 179, *Ον. Met.* 3.255 κ.εξξ.

³⁶ Η αφαιρετική πτώση *Io* αντικαθιστά τη φράση *amore Ius*, όπως συνέβη και με την αφαιρετική *Semela* προηγούμενος. Βλ. Camps (1967) 202.

αλογόμυγα για να τη βασανίζει και έτσι η Ιώ περιπλανιόταν σε μακρινούς τόπους, ώσπου έφτασε στην Αίγυπτο, απέκτησε την ανθρώπινή της μορφή και γέννησε τον γιο του Δία, Έπαφο. Στην Αίγυπτο λατρευόταν ως θεά με το όνομα «Ίσις».³⁷ Επομένως, η χρήση του ρήματος *deperdo* θα άρμοζε στην περίπτωση της Ιούς και όχι του Δία. Είναι, λοιπόν, εύλογο να ειπωθεί πως, όπως και στην περίπτωση της Σεμέλης, έτσι και εδώ η κατάσταση στην οποία τοποθετεί ο Προπέρτιος τον θεό δεν είναι αντιπροσωπευτική για τον ίδιο αλλά για τις θνητές αγαπημένες του.

Ο ποιητής στην ελεγεία του επιχειρεί να δημιουργήσει το κατάλληλο σκηνικό, ώστε να πείσει την Κυνθία να τον ακολουθήσει στον ποιητικό του κόσμο. Όπως αναφέρει στους τελευταίους στίχους, μόνο αν η Κυνθία τον συνοδέψει στη σπηλιά των Μουσών, η ποιητική έμπνευση θα βρει τον δρόμο προς τον ποιητή (2.30.39-40): *tum capiti sacros patiar pendere corymbos:/ nam sine te nostrum non valet ingenium*. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την ιδέα ότι κανείς δεν μπορεί να ξεφύγει από τον θεό Έρωτα είναι υπεύθυνα για τον τρόπο με τον οποίο ο Προπέρτιος πραγματεύεται τις ερωτικές ιστορίες της Σεμέλης και της Ιούς. Αφενός, για να εναρμονιστούν με το κλίμα που επικρατεί στην ελεγεία, είναι απαραίτητο να παρουσιάζεται ο Δίας να έχει καταληφθεί ο ίδιος από τον θεό Έρωτα, όπως και ο ποιητής. Έτσι δικαιολογείται η χρήση των ρημάτων *combuo* και *deperdo* στην παθητική φωνή και μάλιστα συνοδευόμενα από τις αφαιρετικές *Semela* και *Io*, οι οποίες, όπως έχει ήδη αναφερθεί, αντικαθιστούν τις φράσεις *amore Semelae* και *amore Ius*. Αφετέρου, για να πείσει την Κυνθία να τον ακολουθήσει, ο Προπέρτιος θα ήταν σκόπιμο να παραλείψει τις αρνητικές συνέπειες που βίωσαν οι ηρωίδες εξαιτίας της ερωτικής σχέσης τους με τον Δία. Έτσι, οι περιπέτειές τους παρουσιάζονται ως *dulcia furta Iovis* (2.30.28) και οποιεσδήποτε αρνητικές επιπτώσεις έχουν μεταφερθεί στον ίδιο τον θεό.

Μια σειρά από μυθολογικά *exempla* εμφανίζονται και στην ελεγεία 2.28 του Προπέρτιου. Η αγαπημένη του ποιητή, Κυνθία, έχει προσβληθεί από μια απροσδιόριστη ασθένεια ως συνέπεια της υπερβολικής αλαζονείας της. Ο ποιητής οραματίζεται ότι η *puella* του θα γίνει θάνατη ως αποζημίωση για τις τλαιπωρίες που υπομένει εν ζωή. Έτσι, παρουσιάζει μυθολογικά παραδείγματα θνητών γυναικών που υπέστησαν τλαιπωρίες, αλλά αργότερα αποθεώθηκαν. Συγκεκριμένα, αναφέρεται το

³⁷ Η ιστορία του Δία και της Ιούς παραδίδεται από πολλούς συγγραφείς. Εκτενέστερες αναφορές γίνονται στους: Αισχ. *Προμ.* 561-609, *Ικέτ.* 163 κ.εξξ., 292 κ.εξξ., 531 κ.εξξ., Απολλόδ. 2.5-2.9, *Hyg. Fab.* 145, *Ον. Met.* 1.583 κ.εξξ., *Her.* 14.85 κ.εξξ., *V. Fl.* 4.345 κ.εξξ.

παράδειγμα της Ιούς (*Io versa caput primos mugiverat annos:/ nunc dea, quae Nili flumina vacca bibit.* 2.28.19-20), της Καλλιστώς (*Callisto Arcadios erraverat ursae per agros:/ haec nocturna suo sidere vela regit.* 2.28.25-6) και της Σεμέλης (*narrabis Semelae, quo sit formosa periclo, / credit et illa, suo docta puella malo;* 2.28.29-30).³⁸ Η Καλλιστώ, μια νεαρή κοπέλα από την Αρκαδία και ακόλουθος της θεάς Άρτεμης, αποτέλεσε το αντικείμενο του πόθου του Δία, ο οποίος την αποπλάνησε και τη βίασε. Η Καλλιστώ αποπέμφθηκε από τη θεά Άρτεμη, μόλις αποκαλύφθηκαν τα σημάδια της εγκυμοσύνης της και ακολούθησε η μεταμόρφωσή της σε αρκούδα είτε από τον Δία με σκοπό να διαφύγει της προσοχής της Ήρας είτε από την ίδια την Ήρα για λόγους εκδίκησης είτε από την ίδια την Άρτεμη.³⁹

Επιστρέφοντας στο ζήτημα της ασθένειας της Κυνθίας, είναι σημαντικό να παρατηρηθεί πως ο Προπέρτιος δεν αναφέρει σε κανένα σημείο της ελεγείας ότι η αγαπημένη του είναι σωματικά άρρωστη. Στο ενδιαφέρον άρθρο του για την ελεγεία 2.28, ο Alessi υποστηρίζει ότι συγκεκριμένες λέξεις και φράσεις που θα μπορούσαν να υποδεικνύουν την προσβολή από κάποιο σωματικό νόσημα μπορούν να χρησιμοποιηθούν σε πολυάριθμα συγκεκριμένα χωρίς τη σύνδεσή τους με ζητήματα ασθένειας (συγκεκριμένα *affectae*, 2.28.1, *vexatae per multa pericula vitae*, 2.28.15, *saucia*, 2.28.31, *magno dimissa periclo*, 2.28.59).⁴⁰ Είναι πιθανό ο Προπέρτιος να φαντάζεται την κοπέλα του να πάσχει όχι από ασθένεια αλλά από έρωτα.⁴¹ Το ποίημα ξεκινά με τον Προπέρτιο να απευθύνεται emphaticά στον Δία, γεγονός που προμηνύει τη σημασία του ρόλου που διαδραματίζει ο θεός στην ελεγεία (2.28.1): *Iuppiter, affectae tandem miserere puellae*. Οι επικλήσεις στον Δία για τη θεραπεία ενός

³⁸ Η σειρά των μυθολογικών παραδειγμάτων συμπληρώνεται με την αναφορά στην Ινώ και την Ανδρομέδα (2.28.21-4).

³⁹ Η ιστορία του Δία και της Καλλιστώς παραδίδεται από πολλούς συγγραφείς. Εκτενέστερες αναφορές γίνονται στους: Απολλόδ. 3.100, Πανσ. 8.3.6, Hyg. *Poet. astr.* 2.1, Ov. *Met.* 2.409-531, *Fast.* 2.155 κ.εξξ.

⁴⁰ Alessi (1985) 40-1. Η λέξη *affectus* δεν χαρακτηρίζει απαραίτητως ένα άτομο που βρίσκεται σε μια παθολογική κατάσταση αλλά μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να χαρακτηρίσει την ψυχική κατάσταση κάποιου (βλ. *OLD* s.v. “*affectus*¹”) ή ακόμα για την έκφραση συναισθημάτων στοργής και αγάπης (βλ. *OLD* s.v. “*affectus*⁷”). Επίσης, το ουσιαστικό *periculum* (2.28.15, 2.28.59) αποτελεί έναν όρο ουδέτερο που μπορεί να εκληφθεί όχι αποκλειστικά με την έννοια του κινδύνου μιας σωματικής νόσου (βλ. *OLD* s.v. “*periculum*”), ενώ και το επίθετο *saucius* μπορεί να δηλώνει τον προσβεβλημένο από δυνατά συναισθήματα (βλ. *OLD* s.v. “*saucius*^{5a}”).

⁴¹ Ο έρωτας ως νόσος αποτελούσε κοινό τόπο για την ερωτική λογοτεχνία. Βλ. Cat. 76.20-1 (*eripite hanc pestem pernitiemque mihi, / quae mihi subrepens imos ut torpor in artus*), Tib. 2.5.109-10 (*iaceo cum saucius annu/ et (faveo morbo cum iuvat ipse dolor)*), Prop. 1.5.21 κ.εξξ. (*nec iam pallorem totiens mirabere nostrum, / aut cur sim toto corpore nullus ego. [...] non ego tum potero solacia ferre roganti, / cum mihi nulla mei sit medicina mali;*), Prop. 2.4.14-7 (*non eget hic medicis, non lectis mollibus aeger, / huic nullum caeli tempus et aura nocet;/ ambulat et subito mirantur funus amici! / sic est incautum, quidquid habetur amor.*)

άρρωστου ατόμου είναι εντελώς ασυνήθιστες. Αντ' αυτού, το ερωτικό θέμα της ελεγείας είναι εμφανές εξ αρχής από τη χρήση της λέξης *affectae* (2.28.1), την αναφορά στην ομορφιά της Κυνθίας στον στίχο 2.28.2 (*tam formosa tuum mortua crimen erit*) αλλά και στις ιδιαίτερα ζεστές καιρικές συνθήκες που επικρατούν (*venit enim tempus, quo torridus aestuat aer, [...] sed non tam ardoris culpa est neque crimina caeli/ quam totiens sanctos non habuisse deos*, 2.28.5-8). Συγκεκριμένα, η λέξη *ardor* επιτελεί διπλό σκοπό: από τη μία συνδέει με χιουμοριστικό τρόπο τις μετεωρολογικές αναφορές των στίχων 2.28.5-8 με τη μορφή του Δία ως του θεού των καιρικών φαινομένων και από την άλλη υπαινίσσεται την ύπαρξη του ερωτικού πάθους.⁴²

Επίσης, μέσω των μυθολογικών παραδειγμάτων της Ιούς, της Καλλιστώς και της Σεμέλης ο Προπέρτιος ίσως επιχειρεί να καταδείξει τον Δία ως ερωτικό του αντίζηλο. Το ζήτημα έχει εμφανιστεί στις ελεγείες 2.3 και 2.34 του Προπέρτιου, όπου εξαιρείται η ομορφιά της Κυνθίας και ο Δίας εμφανίζεται ως πιθανός ερωτικός αντίζηλός του. Στην ελεγεία 2.28, μάλιστα, ο ποιητής ενδέχεται να πραγματοποιεί έναν υπαινιγμό στο c. 70 του Κάτουλλου, όταν αναφέρει πως ο άνεμος και τα κύματα σκορπούν τις υποσχέσεις των γυναικών (*quidquid iurarunt, ventus et unda rapit*, 2.28.10). Ο Κάτουλλος αναφέρει (70.3-4): *sed mulier cupido quod dicit amanti, / in vento et rapida scribere oportet aqua*. Προτού, όμως, καταλήξει στο παραπάνω συμπέρασμα σχετικά με το ευμετάβλητο της γυναικείας φύσης, ο Κάτουλλος ξεκινά με τη δήλωση ότι η αγαπημένη του θα τον προτιμούσε ακόμη και από τον ίδιο τον Δία (70.1-2): *nulli se dicit mulier mea nubere malle/ quam mihi, non si se Iuppiter ipse petat*. Στην ελεγεία 2.28 ο Προπέρτιος αξιοποιεί πιθανότατα το επίγραμμα του Κάτουλλου, ώστε να παρουσιάσει τον Δία ως σοβαρό ερωτικό του αντίζηλο. Η ιδέα αυτή αναπτύσσεται περαιτέρω μέσω των μυθολογικών παραδειγμάτων. Όπως υποστηρίζουν πολλοί μελετητές,⁴³ τα *exempla* των θνητών γυναικών που υπέφεραν πριν γίνουν αθάνατες δεν έχουν ως μοναδικό κοινό σημείο τις κακουχίες που ήταν αναγκασμένες να υποφέρουν. Υπήρξαν, επίσης, θύματα της αποπλάνησης του Δία. Η Σεμέλη τοποθετείται τελευταία στη σειρά, μετά την Ιώ και την Καλλιστώ, καθώς η συνέπεια της ερωτικής σχέσης της με τον Δία ήταν ο θάνατος, χωρίς αποθέωση ή

⁴² Alessi (1985) 42.

⁴³ Hubbard (1974) 53-4, LaPenna (1977) 60-1, Richardson (2006) 292-3.

καταστερισμό.⁴⁴ Το παράδειγμά της, όπως και αυτό των υπόλοιπων ηρωίδων, λειτουργεί ως προειδοποίηση για την Κυνθία. Το τίμημα για την ομορφιά της και για μια ερωτική περιπέτεια με τον Δία θα είναι βαρύ.⁴⁵

Στη συνέχεια θα εξεταστεί αναλυτικά η παρουσία του Δία στην ελεγεία 1.3 των *Amores* του Οβιδίου και τα μυθολογικά παραδείγματα των ερωτικών αρπαγών του. Στην 1.3 ο Οβίδιος προσεύχεται στη θεά Αφροδίτη ζητώντας της να τον βοηθήσει να κατακτήσει την κοπέλα με την οποία είναι ερωτευμένος. Δηλώνει πως θα της είναι για πάντα αφοσιωμένος και πιστός. Μπορεί να μην έχει υψηλή καταγωγή και μεγάλη περιουσία, όμως τον ευνοούν οι θεότητες της ποίησης. Έτσι, επιχειρεί να πείσει την αγαπημένη του να γίνει η ίδια θέμα για την ποίησή του, υποσχόμενος πως το όνομά της θα αποκτήσει αιώνια δόξα πλάι στο δικό του. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος με τον οποίο επιλέγει ο Οβίδιος να πείσει την κοπέλα του. Χρησιμοποιεί τρία μυθολογικά *exempla*, της Ιούς, της Λήδας και της Ευρώπης (1.3.21-4): *carmine nomen habent exterrita cornibus Io / et quam fluminea lusit adulter ave, / quaeque super pontum simulato vecta iuvenco / virginea tenuit cornua vara manu*. Οι τρεις αυτές ηρωίδες απέκτησαν φήμη μέσω της ποίησης, ενώ και οι τρεις είχαν συνάψει ερωτική σχέση με τον Δία. Η Ευρώπη και η Λήδα, μάλιστα, δεν κατονομάζονται από τον ποιητή αλλά αναμένεται να αναγνωριστούν εύκολα από τον αναγνώστη.⁴⁶ Η Ευρώπη μεταφέρθηκε διά θαλάσσης από τον Δία που είχε πάρει τη μορφή ταύρου (*simulatum iuvencom*). Η ομορφιά της Λήδας, συζύγου του βασιλιά της Σπάρτης, Τυνδάρεω, θάμπωσε τον θεό, ο οποίος μεταμορφώθηκε σε κύκνο για να την αποπλανήσει. Από την ένωσή τους η Λήδα γέννησε δύο αυγά, από τα οποία εκκολάφθηκαν τέσσερα παιδιά, η Ελένη, η Κλυταιμνήστρα και οι Διόσκουροι, Κάστωρ και Πολυδεύκης.⁴⁷

⁴⁴ Στην περίπτωση της Σεμέλης η αποθέωσή της συνέβη αργότερα και όχι με τη βοήθεια του Δία αλλά του γιου της Διονύσου, ο οποίος τη μετέφερε από τον Άδη στον Όλυμπο. Βλ. Απολλόδ. 3.38, Πaus. 2.31.2, Διόδ. Σικ. 4.25.4, Hyg. *Fab.* 251, Νόνν. *Διον.* 9.206 κ.εξξ.

⁴⁵ Alessi (1985) 42-3. Το παράδειγμα της Ιούς έρχεται πρώτο στη σειρά, καθώς ο ρόλος της ως θεάς Ίσιδας, μια θεά στην οποία η Κυνθία θα αφιερωθεί, αξιοποιείται στο τέλος της ελεγείας (2.28.61-2).

⁴⁶ Είναι πιθανό ο Οβίδιος να παρέλειψε τα ονόματα των δύο εκ των τριών ηρωίδων με σκοπό να τονίσει ότι οι ταυτότητες αυτών των γυναικών εξαρτώνται αποκλειστικά από την εμφάνισή τους μέσα στη λογοτεχνία. Το ίδιο μπορεί να ισχύει και για τον Δία, ο οποίος, επίσης, δεν κατονομάζεται στην ελεγεία 1.3. Βλ. Olstein (1975) 250.

⁴⁷ Η ιστορία του Δία και της Λήδας παραδίδεται από πολλούς συγγραφείς. Εκτενέστερες αναφορές γίνονται στους: Ομ. *Οδ.* 11.298 κ.εξξ., Απολλόδ. 3.10.5-7, Ον. *Her.* 17.43 κ.εξξ. Εμφανίζονται αρκετές παραλλαγές του μύθου σχετικά με την πατρότητα των παιδιών, η οποία άλλοτε αποδίδεται στον Δία και άλλοτε και στον Τυνδάρεω (Ευρ. *Ελ.* 254, 1497, 1680, Ηορ. *Carm.* 1.12, 1.25, Hyg. *Fab.* 77, Ον. *Fast.* 1.706.).

Φαινομενικά ο Οβίδιος προσφέρει τα τρία μυθολογικά *exempla* ως ενδείξεις για το μέγεθος της διασημότητας που θα αποκτήσει η *puella* του, αν συμφωνήσει να αποτελέσει θέμα της ποίησής του. Όμως, ακόμη και ο πιο ανυποψίαστος αναγνώστης θα μπορούσε να ανιχνεύσει προβλήματα σε αυτήν τη σύγκριση μεταξύ της *puella* και των ηρωίδων-ερωμένων του Δία. Η φήμη των ηρωίδων αυτών είναι συνυφασμένη με αρνητικά γεγονότα, τα οποία ήταν απόρροια της ερωτικής σχέσης τους με τον Δία. Όχι μόνο έπρεπε να υπομείνουν την ντροπή για την εγκυμοσύνη τους, αλλά η Ιώ ως αγελάδα, βασανισμένη από τον Άργο, αναγκάστηκε να τριγυρνά σε όλον τον κόσμο. Η Λήδα γέννησε την Ελένη και την Κλυταιμνήστρα, οι οποίες θα έφερναν την καταστροφή και την ατίμωση σε αναρίθμητους ανθρώπους, ενώ η Ευρώπη αρπάχθηκε από την πατρίδα της και αναγκάστηκε να ζήσει στην Κρήτη.⁴⁸ Μπορεί, επομένως, τα ονόματά τους να είναι πασίγνωστα, ωστόσο είναι πασίγνωστα για ατυχείς λόγους. Αυτό θα έπρεπε να προβληματίσει τον αναγνώστη σχετικά με την τύχη της αγαπημένης του Οβιδίου, αν εκείνη δεχθεί το αίτημά του.

Στην ελεγεία 1.3, όμως, δεν διαφαίνεται μόνο η σύγκριση μεταξύ της *puella* και των τριών ηρωίδων, αλλά και μεταξύ του ίδιου του Οβιδίου και του Δία. Στο μεγαλύτερο μέρος του ποιήματος ο ποιητής αναφέρεται στην ερωτική του *fides*, ωστόσο, στίχο με τον στίχο, ο αναγνώστης αρχίζει να αμφιβάλει σχετικά με την ειλικρίνεια του ποιητή, ειδικότερα από τον στίχο 1.3.15 και εξής: *non mihi mille placent, non sum desultor amoris*. Όπως επισημαίνει ο Barsby,⁴⁹ η φράση *desultor amoris* είναι αρκετά τολμηρή. *Desultor* ήταν ο καλλιτέχνης τσίρκου που πηδούσε από την πλάτη ενός αλόγου στην πλάτη ενός άλλου, ενώ αυτά βρισκόνταν εν κινήσει. Ο Οβίδιος χρησιμοποιεί τον όρο σαφώς μεταφορικά και μεταδίδει με ζωντάνια την εικόνα ενός «γυναικά» που μεταπηδά από το κρεβάτι μιας γυναίκας σε αυτό μιας άλλης. Όπως σωστά επισημαίνει ο Curran, η λέξη *desultor* είναι σπάνια και εξειδικευμένη.⁵⁰ Έτσι, η χρήση της αποσκοπεί στην ανάδειξη μιας εικόνας που δεν είναι διόλου επιφανειακή. Μάλιστα η σημασία της επιτείνεται από την ηχητική επανάληψη της συλλαβής “-or” στο περικείμενο: “*reper-or* (1.3.11), *Am-or* (1.3.12), *m-or-es* (1.3.13), *pud-or* (1.3.14),

⁴⁸ Meade (1978) 12-3.

⁴⁹ Barsby (1973) 53. Ο μελετητής προσθέτει ότι η συγκεκριμένη μεταφορική εικόνα του *desultor* ως «γυναικά» είναι μοναδική στην ρωμαϊκή ερωτική ποίηση. Ο Όμηρος είχε χρησιμοποιήσει τη μεταφορά για τον Αίαντα, ο οποίος μεταπηδούσε από το ένα πολεμικό πλοίο στο άλλο (Ομ. *Il.* 15.679) ενώ ο Μεσσάλλας είχε αποκαλέσει τον πολιτικό Quintus Dellius *desultor bellorum civilium*, επειδή κατά τη διάρκεια των εμφυλίων πολέμων μεταπηδούσε διαρκώς σε διαφορετικές πολιτικές παρατάξεις (Sen. *Suas.* 1.7).

⁵⁰ Curran (1966) 48-9.

am-or-is (1.3.15). Με την επανάληψη ο Οβίδιος δεν επιθυμεί απλώς να επιτύχει ένα διακοσμητικό αποτέλεσμα, αλλά να δώσει έμφαση στον ρόλο του *desultor*, τον οποίο απορρίπτει στον στίχο 1.3.15 για να τον αποδεχθεί στο τέλος μέσω των παραδειγμάτων των ερωμένων του Δία. Ο ποιητής δηλώνει ότι ο ίδιος δεν πρόκειται ποτέ να γίνει *desultor amoris*, ωστόσο η χρήση των τριών μυθολογικών παραδειγμάτων που αναλύθηκαν παραπάνω μάλλον αναιρεί αυτήν τη δέσμευση. Έχει υποσχεθεί στην αγαπημένη του τη φήμη της Ιούς, της Λήδας και της Ευρώπης, ταυτίζοντάς τη με εκείνες, γεγονός που οδηγεί στο συμπέρασμα ότι και ο ίδιος θα πρέπει να ταυτιστεί με τον Δία. Η ταύτισή του με τον θεό, ο οποίος μεταπηδά από μια ερωτική σχέση σε άλλη, είναι μια παράδοξη επιλογή για έναν εραστή που διαφημίζει τον εαυτό του ως πρότυπο πίστης και αφοσίωσης. Ο λόγος που ο Οβίδιος επέλεξε, μέσα από όλες τις ερωτικές μυθολογικές ιστορίες, τρεις με πρωταγωνιστή τον ίδιο εραστή, τον Δία, είναι διότι από το 14^ο βιβλίο της *Ιλιάδας* ως τις *Μεταμορφώσεις* ο Δίας είναι ο απaráμιλλος *desultor amoris*.⁵¹

Στην αρχή του ποιήματος ο Οβίδιος εμφανίζεται να έχει τον ρόλο του τυπικού *amator* της ερωτικής ελεγείας. Εμφανίζεται αβοήθητος έναντι του πάθους του και αναγνωρίζει τη θέση του ως ικέτη και δούλου της αγαπημένης του (1.3.1-5). Τη διαβεβαιώνει συνεχώς σχετικά με τη *fides* του (1.3.6, 1.3.13, 1.3.16), ενώ εκφράζει σκέψεις για τον θάνατό του και τον θρήνο της κοπέλας του για αυτόν (1.3.17-8). Προς το τέλος της ελεγείας η μάσκα του τυπικού εραστή που φορούσε ο ποιητής καταρρέει. Ο αναγνώστης, αν όχι η *puella*, έχει αναγνωρίσει το πραγματικό πρόσωπό του μέσω των μυθολογικών παραδειγμάτων. Μόνο επιφανειακά ο Οβίδιος δηλώνει ότι πρόκειται να γράψει τη συνηθισμένη ελεγειακή ποίηση που βασίζεται στην αφοσίωση σε μια μόνο γυναίκα. Είναι πιθανό ο ποιητής να προειδοποιεί το αναγνωστικό κοινό του πως η προσέγγισή του θα είναι εντελώς διαφορετική: από τη μία πλευρά προβαίνει σε τυπικές δηλώσεις αγάπης προς την κοπέλα και από την άλλη κλείνει το μάτι στον υποψιασμένο αναγνώστη.⁵² Όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί ο Curran,⁵³ όταν τελικά ο Οβίδιος αποκαλύπτεται ως *desultor amoris*, η αναφορά του στον στίχο 1.3.8 (*nomina, si nostri sanguinis auctor eques*) στην καταγωγή του από οικογένεια ιππέων θα πρέπει να εκληφθεί με παραπάνω από μία σημασία.

⁵¹ Curran (1966) 49.

⁵² Barsby (1973) 55.

⁵³ Curran (1966) 49.

Είναι επίσης σημαντικό να εξεταστεί μια ακόμη διάσταση της σύγκρισης μεταξύ Οβιδίου και Δία, η οποία αφορά στο ζήτημα της γονιμότητας. Ο ποιητής ζητά από την αγαπημένη του να του προσφερθεί όχι ως ερωτικό αντικείμενο, αλλά ως «γόνιμο» υλικό για τη σύνθεση της ποίησής του (1.3.19-20): *te mihi materiem felicem in carmina praebe - / provenient causa carmina digna sua*. Υπόσχεται ότι, αν η *puella* δεχθεί, θα προκύψουν *carmina*. Αντιθέτως, οι τρεις μυθικές ηρωίδες που είχαν συνευρεθεί ερωτικά με τον Δία απέκτησαν απογόνους. Εφόσον ο ποιητής και η κοπέλα του θα τραγουδιούνται μαζί σε όλον τον κόσμο (1.3.25-6), θεωρεί ότι τα ονόματά τους θα είναι ενωμένα για πάντα. Έτσι, εύλογα μπορεί να ισχυριστεί ότι η κοπέλα του θα αποτελεί μια *cura perennis* (1.3.16). Με ανάλογο τρόπο, ο Δίας έχει με την Ευρώπη, την Ιώ και τη Λήδα μια «μακροχρόνια» σχέση σε λογοτεχνικό επίπεδο. Το άτομο, όμως, που κατέχει την ικανότητα να δημιουργεί έναν τέτοιο μακροχρόνιο δεσμό δεν είναι ο Δίας αλλά ο ποιητής. Μέσω του δικού του *carmen* η Ευρώπη, η Ιώ και η Λήδα έχουν αποκτήσει το *nomen* τους. Επομένως, σύμφωνα με την παραπάνω ανάλυση, τα *carmina* που θα προκύψουν από τη λογοτεχνική ένωση του Οβιδίου με την αγαπημένη του φαίνεται να παρουσιάζουν μεγαλύτερη αξία από τους απλούς απογόνους του Δία που προκύπτουν από την ένωσή του με τις ηρωίδες. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, τόσο ο Δίας όσο και ο Οβίδιος παρουσιάζουν τα χαρακτηριστικά στοιχεία του *desultor amoris*. Ωστόσο, ο Οβίδιος, μέσω της ικανότητας να δημιουργεί *carmina* που θα παραμείνουν αθάνατα στο πέρασμα του χρόνου, έχει τη δυνατότητα να επανορθώσει για τις μελλοντικές του απιστίες με εντυπωσιακότερο τρόπο, συγκριτικά με τον Δία. Έτσι, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι ο Οβίδιος μέσω της ελεγείας 1.3 προβάλλεται ως πιο ελκυστικός εραστής ακόμη και από τον ίδιο τον βασιλιά των θεών.⁵⁴

Παραμένοντας στους *Amores*, η ανάλυση θα συνεχιστεί με την ελεγεία 2.19. Σε αυτήν ο Οβίδιος, πηγαίνοντας ενάντια σε όλες τις συμβάσεις της ερωτικής ελεγείας, επιθυμεί τη στενή επιτήρηση της *puella* από τον σύζυγό της.⁵⁵ Όσο πιο δύσκολο είναι για τον ποιητή να αποκτήσει πρόσβαση στην αγαπημένη του, τόσο περισσότερο μεγαλώνει το πάθος του για αυτήν. Η αγαπημένη του ποιητή, Κορίννα,

⁵⁴ Η Olstein (1975) 249-250 επισημαίνει ότι ο στίχος 1.3.19 καθώς και το *provenient* του στίχου 1.3.20 περιλαμβάνουν έντονο υπαινιγμό σχετικά με τη σεξουαλική ένωση και τη γέννα, ιδέα που στηρίζει μέσω της παράθεσης αρκετών χωρίων από το *corpus* του Οβιδίου.

⁵⁵ Lateiner (1978) 189. Στο ενδιαφέρον άρθρο του ο Lateiner συνδέει τα εμπόδια που πρέπει να έχει ο εραστής κατά την προσπάθεια κατάκτησης της *puella*, όπως εμφανίζονται στην ελεγεία 2.19 των *Amores*, με την τάση της αλεξανδρινής ποίησης, και ιδιαίτερα της καλλιμάχειας, να επιλέγει και να αναδεικνύει το παράδοξο και το προκλητικό στοιχείο.

εκμεταλλεύτηκε, μάλιστα, αυτήν την αδυναμία του για να αναζωπυρώνει τη φλόγα της σχέσης τους (2.19.9-10). Για να στηρίξει την ιδέα του για την ανάγκη αυστηρής επιτήρησης της *puella* και της ύπαρξης εμποδίων κατά την προσπάθεια κατάκτησής της, αξιοποιεί δύο μυθολογικά *exempla* θνητών ηρωίδων, ερωμένων του Δία, της Δανάης και της Ιούς (2.19.27-30): *si numquam Danaen habuisset aenea turris/ non esset Danae de Iove facta parens; / dum servat Iuno mutatam cornibus Io, / facta est, quam fuerat, gratior illa Iovi*. Στα δύο *exempla* πρωταγωνιστούν κοπέλες που αγαπήθηκαν από τον Δία και που, παρότι η κατάστασή τους ήταν τέτοια που θα έπρεπε να αποθαρρύνει τον θεό από το να τις κατακτήσει, εντούτοις εκείνος εκπλήρωσε την επιθυμία του.

Η Δανάη ήταν κόρη του βασιλιά του Άργους, Ακρισίου. Ο τελευταίος είχε προειδοποιηθεί από το μαντείο των Δελφών ότι επρόκειτο να φονευθεί στο μέλλον από τον γιο της κόρης του. Έτσι, φυλάκισε τη Δανάη σε έναν χάλκινο πύργο χωρίς πόρτες και παράθυρα, παρότι εκείνη κατά τη δεδομένη χρονική περίοδο ήταν άτεκνη.⁵⁶ Όμως αυτά τα αυστηρά μέτρα δεν ήταν ικανά να εμποδίσουν τον Δία, ο οποίος σαγηνεύτηκε από την κοπέλα, εισήλθε από τον φεγγίτη του πύργου με τη μορφή χρυσής βροχής και ενώθηκε μαζί της. Επίσης, τον θεό δεν πτόησε ούτε η περιφρούρηση της Ιούς από την Ήρα και τον Άργο ούτε η μορφή αγελάδας που είχε αποκτήσει η κοπέλα. Αντιθέτως, αυτά τα στοιχεία την έκαναν ακόμη πιο επιθυμητή σε αυτόν. Όπως υποστηρίζει και η Olstein,⁵⁷ κάθε κορίτσι που επιθυμεί να παραμείνει γοητευτικό απέναντι στον επίδοξο εραστή της θα πρέπει να παρουσιάζεται ως μη διαθέσιμο. Αν η Δανάη δεν ήταν αποκλεισμένη, δεν θα είχε γίνει μητέρα από τον Δία. Αν η Ιώ δεν φυλασσόταν και δεν είχε τη μορφή αγελάδας, δεν θα ήταν τόσο επιθυμητή από τον ίδιο θεό. Το γεγονός, βέβαια, ότι ο Δίας παρουσιάζεται να έλκεται περισσότερο από τις ηρωίδες, όταν εκείνες βρίσκονται υπό επιτήρηση και φύλαξη, πρέπει να αποτελεί εύρημα του ίδιου του Οβιδίου. Στην περίπτωση της Ιούς, μάλιστα, η παραπάνω ιδέα μοιάζει ιδιαίτερα χιουμοριστική, εφόσον η ηρωίδα ελκύει περισσότερο τον Δία με τη μορφή αγελάδας παρά με εκείνη της πριγκίπισσας.⁵⁸ Με τον ίδιο τρόπο, η Κορίννα παραμένει επιθυμητή στον Οβίδιο με το να τον απορρίπτει οικειοθελώς χρησιμοποιώντας ψεύτικα

⁵⁶ Στις περισσότερες εκδοχές του μύθου το μέρος κράτησης της Δανάης ήταν απλώς ένα υπόγειο δωμάτιο, τις περισσότερες φορές χάλκινο. Βλ. McKeown (1998) 420. Η ιστορία του Δία και της Δανάης παραδίδεται από πολλούς συγγραφείς. Εκτενέστερες αναφορές βρίσκονται στους: Απολλόδ. 2.26, 2.34, Hyg. *Fab.* 63, Ον. *Met.* 4.607 κ.εξξ., Νόνν. *Διον.* 8.124 κ.εξξ.

⁵⁷ Olstein (1975) 247.

⁵⁸ McKeown (1998) 420.

τεχνάσματα και έπειτα να τον σαγηνεύει με *blanditiae* και *dulcia verba* (2.19.9-18): *viderat hoc in me vitium versuta Corinna, [...] Quas mihi blanditias, quam dulcia verba parabat, / oscula, di magni, qualia quotque dabat!*.

Ενώ στην ελεγεία 2.19 των *Amores* του Οβιδίου βρίσκεται μια «αντισυμβατική» εκδοχή του ελεγειακού τόπου της *custodia puellae*, όπου ο εραστής ζητά από τον αντίζηλό του να καταστήσει την *puella* ακόμη πιο δυσπρόσιτη ως ερωτική λεία, στην ελεγεία 3.4 των *Amores* ο εραστής αντιστρέφει εντελώς την επιχειρηματολογία του προς τον αντίζηλο και επιβεβαιώνει τον ελεγειακό κανόνα. Προς έκπληξη του αναγνώστη ο εραστής καλεί τον σύζυγο της αγαπημένης του να μετριάσει τον έλεγχο που της ασκεί και να της επιτρέψει πλήρη ελευθερία κινήσεων (3.4.1-5). Αν η *puella* δεν βρίσκεται υπό περιορισμό, αυξάνονται οι πιθανότητες να παραμείνει αγνή και πιστή στον σύζυγό της. Ο *amator* βασίζει αυτό το επιχείρημα στο γεγονός ότι οι άνθρωποι εκ φύσεως εναντιώνονται και επαναστατούν στην ύπαρξη περιορισμών και τείνουν να επιθυμούν οτιδήποτε είναι απαγορευμένο (3.4.25-6): *quidquid servatur, cupimus magis, ipsa que furem / cura vocat; pauci, quod sinit alter, amant.*⁵⁹

Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος με τον οποίο ο ποιητής επιλέγει να αξιοποιήσει τα μυθολογικά *exempla*. Είναι χαρακτηριστικό ότι χρησιμοποιεί τα ίδια *exempla* ηρωίδων με αυτά της ελεγείας 2.19, αλλά αυτήν τη φορά εξυπηρετώντας ακριβώς τον αντίθετο σκοπό. Ενώ στην 2.19 αξιοποιεί τα παραδείγματα της Ιούς και της Δανάης για να παρουσιάσει πώς θα έπρεπε ο σύζυγος να μεταχειρίζεται τη γυναίκα του (2.19.27-30), στην 3.4 τα αξιοποιεί για να δείξει πώς δεν θα έπρεπε να τη μεταχειρίζεται (3.4.19-22): *centum fronte oculos, centum cervice gerebat / Argus, et hos unus saepe fefellit Amor; / in thalamum Danae ferro saxoque perennem/ quae fuerat virgo tradita, mater erat.* Στα δύο αυτά παραδείγματα προσθέτει, μάλιστα, και εκείνο της Πηνελόπης, για να ισχυροποιήσει το επιχείρημά του (3.4.23-4): *Penelope mansit, quamvis custode carebat, / inter tot iuvenes intemerata procos.* Αφού, επομένως, έχει αποδείξει ότι η αυστηρή φύλαξη των γυναικών δεν προστατεύει την αγνότητά τους, εφόσον ούτε η Ιώ ούτε η Δανάη ξέφυγαν από τον έρωτα του Δία, ο εραστής παραθέτει το παράδειγμα της Πηνελόπης, το οποίο είναι δύσκολο να

⁵⁹ Η αξιοπιστία του επιχειρήματος του εραστή είναι αμφισβητήσιμη, εφόσον στην ελεγεία 2.19 χρησιμοποίησε το ίδιο ακριβώς επιχείρημα, του «απαγορευμένου καρπού», ώστε να πείσει τον σύζυγο να αυξήσει τη φύλαξη της *puella*, κάνοντας το ερωτικό παιχνίδι πιο δύσκολο και ταυτόχρονα πιο ενδιαφέρον για τον ίδιο (2.19.1-2).

αντικρουστεί, καθώς η σύζυγος του Οδυσσέα παρέμεινε πιστή παρά την παντελή έλλειψη επιτήρησης και φύλαξης.⁶⁰

Μυθολογικά *exempla* ηρωίδων που υπέστησαν αρπαγή από τον Δία απαντούν και στην ελεγεία 1.10 των *Amores*. Στους έξι πρώτους στίχους της ελεγείας ο ποιητής απευθύνεται στην αγαπημένη του, Κορίννα, συγκρίνοντάς τη με τρεις μυθικές ηρωίδες, την Ελένη, τη Λήδα και την Αμυμώνη (1.10.1-6):⁶¹ *qualis ab Eurota Phrygiis avecta carinis [...] qualis erat Lede, quam plumis abditus albis / callidus in falsa lusit adulter ave, / qualis Amymone [...] verticis urna comas.*⁶² Αρχικά, δεν είναι εμφανής η ομοιότητα που επιθυμεί να αποδώσει ο Οβίδιος είτε στις τρεις ηρωίδες μεταξύ τους είτε στην Κορίννα σε σχέση με τις τρεις ηρωίδες. Στον 8^ο στίχο, όμως, εκφράζει τους φόβους του σχετικά με τις διάφορες μεταμορφώσεις στις οποίες μπορεί να προβεί ο Δίας και να αποπλανήσει την Κορίννα, αναφέροντας τα παραδείγματα των αρπαγών του Γανυμήδη και της Ευρώπης, στα οποία ο θεός είχε λάβει τη μορφή αετού και ταύρου αντίστοιχα (*talis eras; aquilamque in te taurumque timebam*). Επομένως, τα αρχικά *exempla* της Ελένης, της Λήδας και της Αμυμώνης παρουσιάζουν ηρωίδες, η ομορφιά των οποίων οδήγησε στην αρπαγή τους, όχι όμως απαραίτητα από τον Δία.⁶³

Οι πρώτοι στίχοι του ποιήματος προδιαθέτουν τον αναγνώστη για μια ιδιαίτερα ερωτική εξέλιξη της ελεγείας. Το κλίμα, όμως, αλλάζει άρδην από τον ένατο στίχο και εξής και ο Οβίδιος καθιστά σαφές ότι το ζήτημα που θα τον απασχολήσει είναι η εξέλιξη της ερωτικής σχέσης του με την Κορίννα σε μια σχέση εμπορικής συναλλαγής, εφόσον εκείνη του ζητά υλικά ανταλλάγματα έναντι της ερωτικής της ανταπόκρισης. Όπως παρατηρεί ο Curran,⁶⁴ στην αναφορά του Οβιδίου στην αρπαγή της Λήδας ο Δίας δεν κατονομάζεται ούτε αναφέρεται με κάποιον τιμητικό τίτλο ή με τον όρο *amator*.

⁶⁰ Greene (1994) 346-7.

⁶¹ Η Αμυμώνη είχε σταλεί από τον πατέρα της, Δαναό, βασιλιά του Αργους, να φέρει νερό από το δάσος. Εκεί, ενώ κοιμόταν, ένας Σάτυρος αρχικά και στη συνέχεια ο Ποσειδώνας θέλησαν να την κάνουν δική τους. Βλ. Απολλόδ. 2.1.4, Hyg. *Fab.* 169, Λουκ. *DMar.* 6, Πανσ. 2.37.1.

⁶² Πολλοί μελετητές έχουν επισημάνει την ομοιότητα των οκτώ πρώτων στίχων της ελεγείας 1.10 με τους οκτώ πρώτους στίχους της ελεγείας 1.3 του Προπέρτιου: *Qualis Thesea iacuit cadente carina [...] quails et accubuit primo Cepheïa somno [...] quails in herboso concidit Apidano:/ talis visa mihi mollem spirare quietem/ Cynthia*. Βλ. Curran (1964) 314-8, Lyne (1980) 252-4, Whitacker (1983) 138-41, Boyd (1997) 104-10, Bretzigheimer (2001) 211-3. Ενώ ο Οβίδιος φορμαλιστικά μένει κοντά στο κείμενο του Προπέρτιου, επιλέγει διαφορετικές ηρωίδες για τα δικά του *exempla* με κριτήριο που προδιαθέτει εμμέσως τον αναγνώστη για την έκβαση της ελεγείας, εφόσον η Ελένη, η Λήδα και η Αμυμώνη δεν αποτελούν απλώς μια *variatio in imitando* στη θέση της Αριάδνης, της Ανδρομέδας και της Μαινάδας, αλλά γυναίκες που προξένησαν πάθη σε θνητούς και θεούς. Βλ. Αντωνιάδης (2009) 92-3.

⁶³ Barsby (1973) 117.

⁶⁴ Curran (1964) 319.

Αντί αυτών αποκαλείται *adulter*. Η χρήση αυτού του όρου επιφέρει στιγμιαία ένα πλήγμα στον, μέχρι εκείνη τη στιγμή, υψηλό ηρωικό τόνο του ποιήματος, εφόσον γινόταν λόγος για μυθικές ηρωίδες. Ακόμη, προοικονομεί την επικείμενη αλλαγή στη διάθεση του Οβιδίου. Είναι, μάλιστα, πιθανό στους στίχους 1.10.7-8 να βρίσκεται συγκεκριμένα ένα ακόμη μυθολογικό *exemplum* αρπαγής από τον Δία, το οποίο, όπως και ο όρος *adulter*, προλέγει υπαινικτικά την εξέλιξη της ελεγείας και τη στροφή του θέματος στη φιλαργυρία των γυναικών και την τάση τους να απαιτούν δώρα για να προσφέρουν τον έρωτά τους: *talis eras; aquilamque in te taurumque timebam / et quicquid magno de Iove fecit Amor*. Εφόσον τα *exempla* του κύκνου, του αετού και του ταύρου έχουν ήδη αναφερθεί, με τη διακριτική λέξη *quicquid* ο Οβίδιος θα μπορούσε να αναφέρεται στη μεταμόρφωση του Δία σε χρυσή βροχή για την αποπλάνηση της Δανάης.⁶⁵ Είναι, επομένως, δυνατό, ο ποιητής, με ιδιαίτερα λεπτό τρόπο και χωρίς να διαταράσσει τη συναισθηματικά φορτισμένη ατμόσφαιρα των πρώτων στίχων, να υπαινίσσεται την αδυναμία της ερωμένης του στο χρήμα, η οποία πρόκειται να διαδραματίσει πρωτεύοντα ρόλο σε όλη την υπόλοιπη ελεγεία.

Σε μια ακόμη ελεγεία των *Amores*, την 3.12, ο ποιητής τοποθετεί μαζί τρία μυθολογικά *exempla* που αφορούν κοπέλες που υπήρξαν ερωμένες του Δία. Στο ποίημα αυτό ο Οβίδιος θρηνεί, καθώς θεωρεί πως μέσω των ποιημάτων του «διαφήμιζε» τις χάρες της αγαπημένης του Κορίννας και η τελευταία αποτελεί πλέον πάνδημο πόθο (3.12.1-12). Έτσι, ρίχνει στην πυρά τα ποιητικά του βιβλία, επειδή κατέστησαν την ομορφιά της Κορίννας «εμπορεύσιμο αγαθό», αλλά ταυτοχρόνως αγανακτεί επειδή οι αναγνώστες του πιστεύουν πως ό,τι γράφει ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα (3.12.19-20):⁶⁶ *nec tamen ut testes mos est audire poetas;/ Malueram verbis pondus abesse meis*. Έπειτα, για να πείσει τον αναγνώστη πως είναι απολύτως ικανός μέσω της ποίησής του να υπερβάλλει με τα λεγόμενά του ή ακόμα και να ψεύδεται, συνθέτει μια λίστα από μυθολογικές ιστορίες, τις οποίες έχει εκμεταλλευτεί στα ποιήματά του. Μέσα σε αυτές τις ιστορίες βρίσκεται η μεταμόρφωση του Δία σε πουλί και σε χρυσή βροχή για τις αποπλάνησεις της Λήδας και της Δανάης αντίστοιχα, αλλά και η μεταμόρφωσή του σε ταύρο για την αρπαγή της Ευρώπης (3.12.33-4): *Iuppiter aut in aves aut se transformat in aurum/ aut secat imposita virgine taurus aquas*.

⁶⁵ Η ιδέα πως η κατάκτηση της Δανάης από τον Δία επετεύχθη λόγω της μεταμόρφωσης του θεού σε χρυσό υπάρχει ακόμη στον Οράτιο (*Carm.* 3.16.1 κ.εξξ.) και στην ελεγεία 3.8 των *Amores* του Οβιδίου (3.8.29 κ.εξξ.).

⁶⁶ Αντωνιάδης (2009) 325.

α. Δίας - Δανάη

Στην ελεγεία 2.32 ο Προπέρτιος εκφράζει τα παράπονά του σχετικά με τα συχνά ταξίδια της Κυνθίας εκτός Ρώμης, διότι θεωρεί πως αποτελούν πρόσχημα για να επιδίδεται σε «παράνομες» ερωτικές δραστηριότητες. Η ελεγεία παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον καθώς, όπως ισχυρίζεται η Batinski,⁶⁷ ο Προπέρτιος την έχει δομήσει με τέτοιο τρόπο ώστε να θυμίζει στον αναγνώστη το σκηνικό μιας δίκης που διεξάγεται σε βάρος της Κυνθίας. Ενώ ο ποιητής αρχικά επιρρίπτει κατηγορίες στην αγαπημένη του και την προειδοποιεί για τη φήμη της, η οποία κηλιδώνεται από τους κακοήθεις λόγους του κόσμου (2.32.17-24), έπειτα η διάθεσή του αλλάζει και από κατηγορος μετατρέπεται σε συνήγορός της. Της υπενθυμίζει ότι τα πταίσματά της είναι ελάχιστης σημασίας, συγκρινόμενα με αυτά των διάφορων ηρωίδων και θεαινών, οι οποίες παρόλα αυτά δεν στιγματίστηκαν (2.32.25-40). Η Ρώμη πλέον δεν είναι προσκολλημένη στα παλαιά αυστηρά ήθη (2.32.41-8) και θα ήταν ανόητο ο ίδιος να θεωρεί πως μια σύγχρονή του Ρωμαία θα αρκούσαν σε έναν μόνο εραστή, καθώς κάτι τέτοιο συνέβαινε μόνο στην εποχή του Δευκαλίωνα και της Πύρρας. Άλλωστε, η αδυναμία της Κυνθίας να παραμείνει πιστή αποτελεί συνηθισμένο φαινόμενο για τις παλιές ηρωίδες, όπως για παράδειγμα τη Δανάη, η οποία δεν κατόρθωσε να αντισταθεί στον μεγαλοδύναμο Δία και να διατηρήσει την παρθενία της (2.32.59-60): *nec minus aerato Danae circumdata muro/ non potuit magno casta negare Iovi*.

Έπειτα από τον μεγάλο κατακλυσμό που αφάνισε την ανθρωπότητα κατά την εποχή του Δευκαλίωνα ο εκφυλισμός των ηθών υπήρξε εντυπωσιακός. Έτσι, ο Προπέρτιος υπερασπίζεται την Κυνθία για τις τυχόν απιστίες της στο πλαίσιο της γενικής έλλειψης ηθικής που επικρατεί στην εποχή του. Εφόσον, μάλιστα, ακόμα και θεές όπως η Αφροδίτη (2.32.33), αλλά και ηρωίδες όπως η Πασιφάη (2.32.57-8) δεν μπόρεσαν να τηρήσουν τους ηθικούς κανόνες, τότε σίγουρα και η Κυνθία δεν υποχρεούται να τους τηρήσει. Το παράδειγμα της Δανάης λειτουργεί αθωωτικά για την Κυνθία. Όπως επισημαίνει και ο Camps,⁶⁸ το νόημα των στίχων 2.32.59-60 είναι ότι ακόμα και το χάλκινο τείχος που χώριζε τη Δανάη από τον Δία δεν ήταν τελικά ικανό να διατηρήσει αγνή την κοπέλα. Αφού, λοιπόν, δεν επιρρίπτονται ευθύνες στη Δανάη

⁶⁷ Batinski (2003) 616.

⁶⁸ Camps (1967) 215-6.

για την απώλεια της παρθενίας της, ο ποιητής απαλλάσσει την Κυνθία από τις κατηγορίες που τη βαραίνουν.

Στην ελεγεία 3.8 των *Amores* ο ποιητής-εραστής θρηνεί, διότι το μόνο που μπορεί να προσφέρει στην αγαπημένη του είναι τα ποιήματά του σε αντίθεση με τον ερωτικό του αντίζηλο, έναν πλούσιο στρατιωτικό που έχει την οικονομική επιφάνεια να της προσφέρει ακριβά δώρα τα οποία η κοπέλα εκτιμά περισσότερο. Ο ποιητής εκφράζει την οργή του για το γεγονός ότι ο έρωτάς της μπορεί να εξαγοραστεί, αλλά και για την ηθική κατάπτωση της εποχής του κατά την οποία ο πλούτος εκτιμάται περισσότερο από το *ingenium* (3.8.1-28). Όταν, όμως, αντιλαμβάνεται ότι η ανώτερη ηθική του στάση δεν πρόκειται να βελτιώσει τη θέση του απέναντι στον πλούσιο αντίζηλό του, φαίνεται πως επιθυμεί να την παραμερίσει για χάρη μιας επιτυχημένης ερωτικής σχέσης. Όπως και σε άλλες ελεγείες, έτσι και εδώ ο Οβίδιος χρησιμοποιεί το *exemplum* του Δία, ο οποίος αποτελεί το πρότυπο του επιτυχημένου γυναικοκατακτητή, και της Δανάης (3.8.29-34):

Iuppiter, admonitus nihil esse potentius auro,
corruptae pretium, virginisipse fuit.
dum merces aberat, durus pater, ipsasevera,
aerati postes, ferreaturris erat;
sed postquam sapiens in munerevenitadulter,
praebuit ipsa sinus et dare iussa dedit.

Ο θεός υφίσταται μεταμόρφωση ώστε να κερδίσει την κοπέλα που επιθυμεί. Όμως συνειδητοποιεί ότι είναι αναγκαίο να μεταμορφωθεί σε κάτι που είναι ικανό να «λυγίσει» τον οποιονδήποτε, είτε είναι σκληρός πατέρας είτε ζηλότυπος σύζυγος είτε μια *dura puella*.⁶⁹ Πρέπει να μεταμορφωθεί σε χρυσό για να κερδίσει τη Δανάη. Το *exemplum* αποδεικνύει ότι οι γυναίκες είναι εξαγοράσιμες και ότι ένας *adulter sapiens* γνωρίζει πως το βασικό όπλο του είναι η κατοχή πλούτου. Ο Δίας προωθεί τη σκέψη του ποιητή, η οποία εκφράζει την ιδέα ότι, αν ο εραστής επιθυμεί να είναι *sapiens*, θα πρέπει να είναι πρόθυμος να εγκαταλείψει τις ηθικές του αρχές. Οι *puellae*, όπως η Δανάη, πρόθυμα θυσιάζουν την αγνότητά τους στον βωμό του χρήματος και του κέρδους και ως εκ τούτου οι έξυπνοι *amatores* θα έπρεπε να εξαγοράζουν τον έρωτα των αγαπημένων τους.

Ακόμη, η χρήση του μυθολογικού παραδείγματος του Δία και της Δανάης για να δικαιολογήσει ο ποιητής τις διεφθαρμένες πρακτικές που ακολουθούν οι *sapientes*

⁶⁹ Meade (1978) 27.

amatores αποκαλύπτει ότι το ηθικό του ξέσπασμα στην αρχή της ελεγείας δεν ήταν παρά μια απάτη, μια μέθοδος για να παρασύρει μακριά από την κοπέλα του τον πλούσιο στρατιώτη. Δεν είναι αναστατωμένος λόγω της κατάρρευσης των ηθικών αρχών, αλλά επειδή τελικά ο ίδιος δεν διαθέτει τα οικονομικά μέσα για να εξαγοράσει την *puella*.⁷⁰ Ενδιαφέρον παρουσιάζει, επίσης, η άποψη της Meade σχετικά με τον ρόλο του Δία στην ελεγεία 3.8.⁷¹ Θεωρεί ότι ο Οβίδιος ίσως εκφράζει ζήλεια απέναντι στον θεό εξαιτίας της δυνατότητας μεταμόρφωσης που διαθέτει. Ο Δίας μεταμορφώθηκε σε χρυσή βροχή για να κερδίσει τη Δανάη. Όμως ο ποιητής, λόγω της αδυναμίας του να υποστεί σωματική μεταμόρφωση από τη μία και επειδή ως ποιητής δεν διαθέτει πολύ χρυσό, εύχεται κάποιος θεός, ευνοϊκός προς τους παραμελημένους εραστές, να μετατρέψει τον χρυσό σε σκόνη (3.8.65-6): *o si neglecti quisquam deus ultor amantis/ tam male quaesitas pulvere mutet opes!* Αυτό σε συνδυασμό με την ευχή του ποιητή για επιστροφή στην εποχή του Κρόνου (3.8.35-44) οδηγεί στο συμπέρασμα ότι ο Οβίδιος φθονεί τον Δία και έτσι ζητά να εξαφανιστεί εντελώς το υλικό στο οποίο ο θεός μεταμορφώθηκε.

β. Δίας-Ιώ

Στην ελεγεία 2.33 ο Προπέρτιος ξεσπά εναντίον της θεάς Ίσιδας, οι εορτές προς τιμήν της οποίας δεν επιτρέπουν στον ποιητή να συνενυρεθεί με την αγαπημένη του, Κυνθία. Όπως αναφέρει η Heyob,⁷² οι ερωμένες των ελεγειακών ποιητών υποβάλλονταν σε αποχή από τις σεξουαλικές συνενυρέσεις για μια περίοδο δέκα ημερών ως προετοιμασία για τις τελετές προς τιμήν της Ίσιδας (2.33.1-2): *tristia iam redeunt iterum sollemnia nobis:/ Cynthia iam noctes est operata decem*. Η αγανάκτηση του Προπέρτιου εναντίον της θεάς που τον κρατά μακριά από την Κυνθία είναι τόση, ώστε προβαίνει σε υπερβολικές δηλώσεις, υπονοώντας ότι η θεά σκοπεύει, μέσω των εορτών της, να διαφθείρει ολόκληρη τη Ρώμη (2.33.3-4): *atque utinam pereant, Nilo, quae sacra tepente/ misit matronis Inachis Ausoniis*. Στους στίχους 2.33.7-14 ο ποιητής απευθύνεται στη θεά με το όνομα Ιώ, τη χρήση του οποίου έχει προετοιμάσει ήδη από τον στίχο 2.33.4 το πατρωνυμικό *Inachis*, που αναφέρεται στον πατέρα της Ιούς, τον ποτάμιο θεό Ίναχο. Ο Προπέρτιος επικαλείται την τραυματική εμπειρία της λόγω της

⁷⁰ Greene (1994) 348.

⁷¹ Meade (1978) 28-9.

⁷² Heyob (1975) 58.

ερωτικής σχέσης της με τον Δία, πριν γίνει θεά (2.33.7-8): *tu certe Iovis occultis in amoribus, Io, / sensisti multas quis sit inire vias*. Ο ποιητής παρουσιάζει τα βάσανα που υπέστη η Ιώ σε σύγκριση με τη δική του κατάσταση. Αρχικά, ξεχωρίζει τις ξακουστές περιπλανήσεις της Ιούς (*multas vias*, 2.33.8), τις οποίες φαίνεται να συγκρίνει με τον αποχωρισμό του από την Κυνθία. Ακόμη, ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι ο Προπέρτιος επιλέγει να εκμεταλλευτεί την παραλλαγή του μύθου της Ιούς, κατά την οποία η Ήρα, και όχι ο Δίας, μεταμορφώνει την κοπέλα σε αγελάδα. Με τον τρόπο αυτό θέλει να καταδείξει ως υπεύθυνη για τα βάσανα τόσο της Ιούς, όσο και τα δικά του, μια εχθρική γυναικεία θεότητα.⁷³

Επίσης, ο Προπέρτιος δίνει έμφαση στη μεταμόρφωση της Ιούς σε αγελάδα και εκφράζει, σε πρώτο επίπεδο, αισθήματα συμπόνιας προς τη θεά (2.33.9-12): *cum te iussit habere puellam cornua Iuno / et pectoris duro perdere verba sono. / a quotiens quernis laetisti frondibus ora, / mandisti et stabulis arbuta pasta tuis!* Ωστόσο, διαφαίνεται πως η αναφορά του Προπέρτιου εμπεριέχει έναν περιπαικτικό τόνο απέναντι στην Ιώ. Από τη μια πλευρά η αντιπαράθεση των όρων *puellam* και *cornua* υπαινίσσεται μια εικόνα ασύμβατη και ως εκ τούτου κωμική. Από την άλλη, η εικόνα της Ιούς ως αγελάδας που αναμασά την τροφή της ενέχει σατιρική διάθεση. Τέλος, η ερώτηση που απευθύνει ο ποιητής στην Ιώ έχει, επίσης, χιουμοριστικό τόνο (2.33.13-4): *an, quoniam agrestem detraxit ab ore figuram/ Iuppiter id circofacta superba dea es?*. Ο Προπέρτιος αναφέρει πως, αν ο Δίας δεν είχε απαλλάξει την Ιώ από τη μορφή αγελάδας, δεν θα είχε αναχθεί σε τρανή θεότητα. Έτσι υπενθυμίζει στην Ίσιδα τόσο τη θλιβερή ερωτική της εμπειρία με τον Δία όσο και την ταπεινή της καταγωγή.⁷⁴

γ. Δίας-Λήδα

Στην 8^η επιστολή των *Ηρωίδων*, την οποία αποστέλλει η Ερμιόνη στον Ορέστη, η πρώτη αφηγείται την αρπαγή της από τον γιο του Αχιλλέα, Πύρρο, και τις συνθήκες υπό τις οποίες βρίσκεται αιχμάλωτη ενός συζύγου που δεν επιθυμεί. Προσπαθεί να πείσει τον Ορέστη να κινητοποιηθεί και να τη διεκδικήσει, καθώς εκείνος είναι ο νόμιμος σύζυγός της (8.1-55). Έπειτα, κλείνεται στον εαυτό της και στις σκέψεις της και περιγράφει τα δεινά της (8.60-4). Σύντομα, όμως, οι τρέχουσες δυσκολίες της σβήνουν μπροστά στις αναμνήσεις καταστροφικών γεγονότων του παρελθόντος, τα

⁷³ Miller (1982) 106.

⁷⁴ Miller (1982) 107.

οποία είχαν βιώσει οι πρόγονοί της αλλά και η ίδια (8.65-72). Όπως εύστοχα παρατηρεί ο Jacobson,⁷⁵ η Ερμιόνη βρίσκεται χαμένη σε έναν λαβύρινθο από τρομακτικά γεγονότα που έχουν πλήξει εκείνη και τους προγόνους της και βλέπει τη ζωή της να ενώνεται με το παρελθόν της οικογένειάς της. Αναρωτιέται για τη μοίρα της οικογένειάς της, η οποία ως τώρα υπαγορεύει στις γυναίκες να είναι θύματα των ανδρικών επιθυμιών (8.65-6): *num generis fato, quod nostros errat in annos, / Tantalides matres apta rapina sumus?*⁷⁶ Η πρώτη ανάμνησή της αφορά στη γιαγιά της, τη Λήδα (8.67-8): *non ego fluminei referam mendacia cygni, / nec querar in plumis delituisse Iovem*. Η Λήδα δεν κατονομάζεται σε αυτό το δίστιχο, όμως η αναφορά στον κύκνο-Δία κάνει εύκολη την αποκωδικοποίηση για τον αναγνώστη. Σε αντίθεση με τη Λήδα, δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στο πρόσωπο του Δία, καθώς η Ερμιόνη αναφέρεται ονομαστικά σε αυτόν και, εκτός αυτού, και οι δύο στίχοι (8.67-8) περιγράφουν τη μεταμόρφωσή του σε κύκνο. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τη χρήση της λέξης *mendacia* καθιστά σαφές ότι σκοπός της Ερμιόνης είναι να τονίσει την εξαπάτηση της Λήδας, εφόσον στο σημείο αυτό επιθυμεί να συνδέσει τις ταλαιπωρίες της με εκείνες των γυναικών της οικογένειάς της.

Η μορφή της Λήδας εμφανίζεται και στις διπλές επιστολές των *Ηρωίδων* και συγκεκριμένα στις επιστολές 16 και 17. Στην 16^η, την οποία αποστέλλει ο Πάρης στην Ελένη, το όνομα της Λήδας εμφανίζεται στον πρώτο κίόλας στίχο: *hanc tibi Priamides mitto, Ledaeva, salutem*. Η προσφώνηση της Ελένης με το μητρωνυμικό της λειτουργεί προγραμματικά, διότι ο Πάρης εξ αρχής επιχειρεί να συνδέσει την Ελένη με την εξωσυζυγική ερωτική περιπέτεια της μητέρας της και του Δία, της οποίας καρπός υπήρξε η ηρωίδα. Η σχέση τους, η οποία ήταν παράνομη, εφόσον νόμιμος σύζυγος της Λήδας ήταν ο Τυνδάρεως, αποτελεί ένα από τα βασικά στοιχεία της επιχειρηματολογίας του Πάρη στην προσπάθειά του να πείσει την Ελένη να συνάψει παράνομο δεσμό μαζί του. Επίσης, ο Πάρης αποφεύγει να αποκαλέσει την Ελένη εξ αρχής με το πατρωνυμικό της, διότι μια τέτοια κίνηση θα μείωνε το κύρος του. Η

⁷⁵ Jacobson (1974) 52.

⁷⁶ Αξίζει να παρατηρηθεί ότι η χρήση της φράση *Tantalides matres* είναι αρκετά αινιγματική. Είναι δικαιολογημένο η Ερμιόνη να αποκαλεί τις γυναίκες προγόνους της *apta rapina*, καθώς η μητέρα της Ελένη, η γιαγιά της Λήδα και η προγιαγιά της Ιπποδάμεια, όλες τους είχαν αρπαχθεί. Αλλά είναι εντελώς ανακριβές να τις αποκαλεί *Tantalides*, διότι καμία από αυτές δεν προέρχεται από τον οίκο του Ταντάλου. Η Ελένη και η Ιπποδάμεια απλώς παντρεύτηκαν απογόνους του Ταντάλου, ενώ η Λήδα δεν έχει σχεδόν καμία επαφή με τον οίκο. Η μόνη αμυδρή σύνδεσή της με αυτόν είναι πως τυγχάνει μητέρα της Ελένης, η οποία είναι σύζυγος του Μενέλαου. Τις παραπάνω σκέψεις εκφράζουν τόσο ο Jacobson (1974) 54-5, όσο και η Pestelli (2007) 157.

σύγκριση των πατρωνυμικών τους θα απέβαινε σε βάρος του Πάρη, μιας και εκείνος είναι γιος ενός θνητού βασιλιά και όχι του βασιλιά των θεών.⁷⁷

Χαρακτηριστικό σημείο της επιστολής, στο οποίο υπάρχει αναφορά στην παράνομη σχέση Δία και Λήδας, είναι οι στίχοι 16.251-2: *pectora vel puris nivibus vel lacte tuamve / complex matrem candidiora Iove*. Το περιεχόμενο της συγκεκριμένης αναφοράς είναι ιδιαίτερα ερωτικό. Ο Πάρης περιγράφει ένα περιστατικό κατά το οποίο είχε την ευκαιρία να θαυμάσει την ομορφιά του στήθους της Ελένης. Η λευκότητα του στήθους της τον συναρπάζει και προχωρά σε μια τριπλή σύγκριση. Συγκρίνει τη λευκότητα του στήθους της Ελένης αρχικά με εκείνη του χιονιού, έπειτα με του γάλακτος και τέλος με τη λευκότητα του κύκνου-Δία, όταν αποπλάνησε τη μητέρα της.⁷⁸ Η χρήση, μάλιστα, της λέξης *complexo* (16.252) από τη μία πλευρά επιτείνει τον ερωτισμό που αποπνέει η περιγραφή του Πάρη και από την άλλη τονίζει τη σχέση μοιχείας της Λήδας και του Δία.

Το σημείο, όμως, όπου ο Πάρης υπογραμμίζει περισσότερο τον παράνομο ερωτικό δεσμό της Λήδας και του Δία βρίσκεται στους στίχους 16.291-4: *Iuppiter his gaudet, gaudet Venus aurea furtis: / haec tibi nempe patrem furta dedere Iovem. / vix fieri, si sunt vires in semine morum, / et Iovis et Ladae filia casta potes*. Στους στίχους αυτούς ο Πάρης για πρώτη φορά αναφέρεται στην πατρική ιδιότητα του Δία προς την Ελένη. Δεν στοχεύει, βέβαια, να κολακέψει την ηρώίδα μέσω αυτού, αλλά μάλλον να καταδείξει το γεγονός πως η ίδια είναι το αποτέλεσμα ενός παράνομου έρωτα. Μάλιστα, η επανάληψη του ρήματος *gaudet* στο τέλος του πρώτου ημιστιχίου του στίχου 16.291 και στην αρχή του δεύτερου επισημαίνει την ομοιότητα του Δία και της Αφροδίτης ως προς την έντονη ερωτική τους συμπεριφορά. Τόσο ο Δίας όσο και η Αφροδίτη είναι υπέρμαχοι της σύναψης παράνομων ερωτικών δεσμών, στοιχείο το οποίο θα έχει ιδιαίτερη σημασία για την επιχειρηματολογία του Πάρη. Ο στίχος 16.292 αναφέρεται εμφανώς στην αποπλάνηση της Λήδας από τον κύκνο-Δία και ο ερωτικός τους δεσμός αποκαλείται *furtum*.⁷⁹ Εφόσον η Ελένη έχει προέλθει από ένα *furtum*, το οποίο, μάλιστα, της έδωσε ως πατέρα τον Δία, έναν θεό με ιδιαίτερα ερωτική

⁷⁷ Michalopoulos (2006) 17.

⁷⁸ Η λευκότητα της επιδερμίδας ήταν εξέχον χαρακτηριστικό ομορφιάς, ειδικά όταν συμπληρωνόταν από ένα ελαφρύ κοκκίνισμα. Η συγκεκριμένη ιδέα περί ομορφιάς ήταν αλεξανδρινή, όμως επηρέασε και τη λατινική λογοτεχνία. Επίσης, το χιόνι και το γάλα αποτελούσαν τις πλέον διαδεδομένες παρομοιώσεις σχετικά με τη λευκότητα (Ομ. *Ιλ.* 10.437, Ευρ. *Hel.* 215, Catul. 80.2, Verg. *Aen.* 12.84, Ον. *Am.* 3.5.11-3, *Met.* 8.373, *A.A.* 1.292). Βλ. Michalopoulos (2006) 220.

⁷⁹ Βλ. υποκεφ. iii, υποσημ. 29.

συμπεριφορά, η οποία δηλώνεται στον στίχο 16.291, δεν θα έπρεπε να κρατήσει ψυχρή στάση απέναντι στον έρωτα του Πάρη. Αντιθέτως, θα ήταν λογικό να ακολουθήσει το παράδειγμα του πατέρα της και να εμπλακεί και η ίδια σε ένα *furtum*.⁸⁰

Εφόσον ο πατέρας της Ελένης είναι, όπως έχει ήδη αναφερθεί, το πρότυπο του *desultor amoris*,⁸¹ ο Οβίδιος στη συνέχεια, μέσω των λόγων του Πάρη, εκφράζει τις αρχές της θεωρίας της κληρονομικότητας. Σύμφωνα με αυτές, η συμπεριφορά και ο χαρακτήρας ενός παιδιού επηρεάζεται και προκαθορίζεται από τη συμπεριφορά και τον χαρακτήρα των γονέων του. Επομένως, ο Πάρης δηλώνει στην Ελένη ότι η συμπεριφορά που θα επιδείξει απέναντι στον έρωτά του είναι προκαθορισμένη. Είναι καρπός ενός παράνομου έρωτα και το γεγονός αυτό προδικάζει και τη δική της ροπή προς τη σύναψη παράνομων ερωτικών δεσμών.⁸² Είναι, επομένως, καταδικασμένη σε έναν έκλυτο βίο και, λόγω της κληρονομικότητας, είναι αδύνατο να παραμείνει αγνή. Συνεπώς, η σύναψη ερωτικής σχέσης μεταξύ του Πάρη και της Ελένης είναι αναπόφευκτη.

Η Ελένη στη δική της επιστολή (*Her.* 17) απαντά στις κατηγορίες του Πάρη σχετικά με την ηθική της μητέρας της και προσπαθεί να αναιρέσει το επιχείρημά του περί της κληρονομικής τάσης για απιστία. Στους στίχους 17.43-6 γίνεται μια προσπάθεια δικαιολόγησης και αθώωσης της Λήδας από την ανήθικη πράξη της ερωτικής συνεύρεσης με τον Δία: *nam me a quod visa est tibi mater idonea, cuius / exemplo flecti me quoque posse putes, / matris in admisso falsa sub imagine lusae / error inest: pluma tectus adulter erat*. Η Ελένη δηλώνει ότι η χρήση από τον Πάρη του παραδείγματος της μητέρας της, για να την πείσει να συνάψει παράνομη ερωτική σχέση μαζί του, είναι άστοχη. Αυτό συμβαίνει, διότι η μητέρα της δεν υπέπεσε σε αυτήν την πράξη με τη θέλησή της, αλλά εξαπατήθηκε από την απατηλή μορφή του Δία. Η περίπτωση, επομένως, του Πάρη και της Ελένης ουδεμία ομοιότητα παρουσιάζει με εκείνη του Δία και της Λήδας, εφόσον η Ελένη δεν θα έχει παραπλανηθεί από τον Πάρη μέσω κάποιας μεταμόρφωσης αλλά θα έχει προβεί στην ανήθικη πράξη εν γνώσει της. Δεν θα έχει διαπράξει ένα σφάλμα (*error*) αλλά ένα έγκλημα (*crimen*) (17.47-8): *nil ego, si peccem, possum nescisse; nec ullus/ error qui facti crimen obumbret erit*.

⁸⁰ Michalopoulos (2006) 237-8.

⁸¹ Βλ. υποκεφ. iii, την ανάλυση για τα μυθολογικά *exempla* της ελεγείας 1.3 των *Amores* του Οβιδίου.

⁸² Michalopoulos (2006) 238.

Πίσω, όμως, από τα λόγια της Ελένης ο προσεκτικός αναγνώστης μπορεί να διακρίνει μια ιδιαίτερος ερωτική-σεξουαλική διάθεση, η οποία προκύπτει από τη χρήση συγκεκριμένου λεξιλογίου. Αρχικά, η σημασία της λέξης *idonea* (17.43) είναι διττή. Σε πρώτο επίπεδο, η Ελένη τη χρησιμοποιεί για τη δήλωση της ακαταλληλότητας του παραδείγματος της Λήδας για τη δική της περίπτωση. Ο όρος *idonea*, όμως, ο οποίος είναι σπάνιος, μπορεί, επίσης, να υποδηλώνει τη γυναίκα που έχει την τάση να αποπλανείται εύκολα. Ένα ακόμη διαφορούμενο σχόλιο βρίσκεται πίσω από τη χρήση της λέξης *admissum* (17.45). Σε αντίθεση με τη δική της περίπτωση, κατά την οποία η σχέση της με τον Πάρη θα χαρακτηριζόταν ως *crimen*, η σχέση της Λήδας με τον Δία, εκτός από *error*, χαρακτηρίζεται ως μια απλή αποδοχή του έρωτα του κύκνου-Δία, λόγω της εξαπάτησής της, χαρακτηρισμός που, φαινομενικά, είναι αρκετά ήπιος. Η λέξη, όμως, *admissum*, εκτός από την προαναφερθείσα σημασία έχει και εκείνη της σεξουαλικής πράξης και ιδιαίτερα της πράξης του ζευγαρώματος μεταξύ ζώων.⁸³ Σε μια τέτοια, επομένως, ανάγνωση ο Οβίδιος προβαίνει σε έναν δηκτικό υπαινιγμό εις βάρος της Ελένης, εφόσον ο Δίας έκανε έρωτα με τη μητέρα της με τη μορφή κύκνου. Διττά μπορεί να εκληφθεί, επίσης, και ο όρος *lusa* (17.45). Η ηρωίδα τον χρησιμοποιεί με την έννοια της εξαπάτησης.⁸⁴ Το ρήμα *ludere*,⁸⁵ όμως, μπορεί να υποδηλώνει και το ερωτικό παιχνίδι, οπότε για μια ακόμη φορά το χιούμορ του Οβιδίου κάνει αισθητή την παρουσία του.⁸⁶

⁸³ *OLD* s.v. “admitto”^{2c, 4}

⁸⁴ *OLD* s.v. “ludo”^{9b}

⁸⁵ *OLD* s.v. “ludo”⁴

⁸⁶ Michalopoulos (2006) 33.

3. Οι θρησκευτικές εκφάνσεις του Δία στο ερωτικό-ελεγειακό corpus

i. Ο Δίας ως θεός του ουρανού και των καιρικών φαινομένων

Στη λατινική γλώσσα και σκέψη μαρτυρείται από πολύ παλιά η ανιμιστική σύλληψη της έννοιας του ουρανού. Η φράση *sub divo* ήταν κοινότατη και έφερε τη σημασία «κάτω από τον ανοιχτό ουρανό», προερχόμενη από τις λέξεις *divus* και *deus*, οι οποίες ήταν δηλωτικές της έννοιας «θεός». Από τη ρίζα *div-*, που έχει τη σημασία του «λάμπω» προέρχεται το όνομα *Iuppiter*. Είναι πολύ πιθανό η λέξη *divum* με την έννοια του «λαμπερού» να υποδήλωνε τον ουρανό και οι λέξεις *divus*, *deus* και *Iuppiter* τον θεό που κατοικούσε στον λαμπερό ουρανό. Ο Βάρρων στο έργο του *De Lingua Latina* παραδίδει ότι ο Έννιος ταύτιζε τον *Iuppiter* με τον ουρανό και ο ίδιος ο Βάρρων προβαίνει στην ταύτιση αυτή: *Quod Iovis Iuno coniunx et is Caelum, haec Terra, quae eadem Tellus, et ea dicta, quod una iuvat cum Iove, Iuno, et Regina, quod huius omnia terrestria.*⁸⁷ Η ταύτιση του Δία με τον ουρανό εντοπίζεται και στον Κικέρωνα.⁸⁸ Η κοινή φράση *sub divo* μετατράπηκε από τους ποιητές της Αυγούστειας εποχής σε *sub Iove* (υπό τον Δία) και έτσι η ανιμιστική σύλληψη του ουρανού συγκεράστηκε με την ανθρωπομορφική.⁸⁹

Η αναγνώριση του θεού του ουρανού στο πρόσωπο του Δία είναι αισθητή και στη ρωμαϊκή ερωτική ελεγεία, στο έργο του Οβιδίου *Ars Amatoria*. Προς το τέλος του δεύτερου βιβλίου, το οποίο ασχολείται με τη διατήρηση του γυναικείου ερωτικού ενδιαφέροντος από τον κατακτητή-εραστή, ο Οβίδιος διατείνεται ότι οι ερωτικές πράξεις θα πρέπει να μένουν κρυφές: η θεά Αφροδίτη δεν μένει ποτέ εντελώς γυμνή, αλλά καλύπτει τη γύμνια της με την αριστερή της παλάμη (2.613-4), τα ερωτικά παιχνίδια μένουν κρυμμένα μέσα σε κλειδωμένα υπνοδομάτια, κάτω από τα σεντόνια και τις σκιές (2.617-20). Τρανότερη, όμως, απόδειξη για την αναγκαιότητα της απόκρυψης των ερωτικών πράξεων είναι το γεγονός ότι, ακόμη και την εποχή που ο άνθρωπος βρισκόταν σε πρωτόγονη κατάσταση, με μόνη στέγη του τη σκιά των δέντρων, κάλυπτε τις ερωτικές του απολαύσεις μέσα σε δάση και σπηλιές και δεν προέβαινε σε αυτές κάτω από τον ουρανό (2.621-3): *tum quoque, cum solem nondum prohibebat et imbrem/ tegula, sed quercus tecta cibumque dabat, / in nemore atque antris, non sub Iove, iuncta voluptas.* Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Οβίδιος, για να

⁸⁷ Varr. *LL* 5.65-67.

⁸⁸ Cic. *N.D.* 2.4, 2.65.

⁸⁹ Cook (1905) 260.

δηλώσει τον ουρανό, χρησιμοποιεί συνεκδοχικά το όνομα του θεού Δία και τη στερεότυπη φράση *sub Iove*.

Ο Δίας με την ιδιότητά του ως θεού του κεραυνού και των καιρικών φαινομένων συναντάται σε αρκετές ερωτικές ελεγείες. Εμφανίζεται στην ελεγεία 1.2 του Τίβουλλου, όπου ο ομιλητής-εραστής, απελπισμένος επειδή η αγαπημένη του βρίσκεται υπό αυστηρή περιφρούρηση και εγκλεισμό στο σπίτι της, εκστομίζει κατάρες εναντίον της πόρτας που τον κρατά μακριά της (1.2.7-8): *ianua difficilis domini, te verberet imber, / te Iovis imperio fulmina missa petant*. Όπως επισημαίνει ο Putnam,⁹⁰ στην ερωτική ελεγεία η κατάρα που σχετίζεται με την έκθεση στα πιο ακραία καιρικά φαινόμενα είναι παραδοσιακή για την πόρτα. Στη συγκεκριμένη ελεγεία ο Δίας είναι το πρόσωπο εκείνο στο οποίο ο εραστής εναποθέτει τις ελπίδες του για την καταστροφή της πόρτας. Η αναφορά στον θεό γίνεται σε υπερβολικά υψηλό τόνο σε σχέση με το ερωτικό συγκείμενο (*Iovis imperio*).⁹¹ Τα *fulmina* του Δία, μάλιστα, θα μπορούσαν να έχουν εδώ διττό σκοπό: αφενός θα κατέστρεφαν την πόρτα, η οποία αποτελούσε την κύρια έννοια του ποιητή, αφετέρου λειτουργούν ως σημάδι της δυσαρέσκειας του βασιλιά των θεών για τον εγκλεισμό της *puella*. Επιπρόσθετα, οι στίχοι 1.2.7-8 θέτουν σε αντιπαράθεση το *imperium* του Δία (*Iovis imperio*) με τη *dominatio* του ιδιοκτήτη του σπιτιού, όπου βρίσκεται εγκλειστη η αγαπημένη του ποιητή (*ianua difficilis domini*). Ο ποιητής, τασσόμενος με την πλευρά του Δία, έχει με το μέρος του και τις δυνάμεις του θεού, τη βροχή και τον κεραυνό.⁹²

Αξίζει να παρατηρηθεί και το εξής σχετικά με την παρουσία του Δία στην ελεγεία 1.2: η σφοδρότητα και η βιαιότητα με την οποία ο ποιητής εξακοντίζει τις κατάρες του προς την πόρτα, ευχόμενος το μαστίγωμα από τη βροχή και την κατακεραύνωσή της, αποτελεί δείγμα της βίαιης και επιθετικής φύσης του *amor*. Ο Τίβουλλος εκστομίζοντας την κατάρα επιχειρεί να αποκτήσει τη δύναμη που κρύβεται μέσα της. Όμως, τα ρήματα που χρησιμοποιούνται για την έκφραση της κατάρας βρίσκονται σε υποτακτική έγκλιση. Είναι, επομένως, φυσικό ο αναγνώστης να αμφιβάλει για την πιθανότητα ο βασιλιάς των θεών να δώσει στην πραγματικότητα υπόσταση στα λόγια του ποιητή, ειδικά αν λάβει υπόψιν τον στίχο 1.2.9: *ianua, iam*

⁹⁰ Putnam (1973) 63.

⁹¹ Maltby (2002) 157.

⁹² Putnam (1973) 63.

pateas uni mihi, victa querelis. Έπειτα από τις κατάρες ο ποιητής θεωρεί πιθανό το άνοιγμα της πόρτας απλώς μέσω της έκφρασης των παραπόνων του προς αυτή.⁹³

Στην ελεγεία 1.7 ο Τίβουλλος τιμά τον πάτρωνά του Μάρκο Βαλέριο Μεσσάλλα Κορβίνο με αφορμή τον θρίαμβό του το 27 π.Χ. Ο ποιητής πραγματοποιεί μια ανασκόπηση στα ταξίδια του Μεσσάλλα και φτάνοντας στην Αίγυπτο κάνει μια σύγκριση ανάμεσα στον πάτρωνά του και τον θεό Όσιρι.⁹⁴ Γίνεται αναφορά στον ποταμό Νείλο, ο οποίος, σύμφωνα με τον ποιητή, ταυτίζεται με τον Όσιρι. Τονίζεται το μυστήριο της πηγής του ποταμού, καθώς και της αφθονίας των υδάτων του μέσα στην έρημο της Αιγύπτου και μάλιστα κατά τους πιο ξηρούς μήνες (1.7.21-4): *qualis et, arentes cum findit Sirius agros, / fertilis aestiva Nilus abundet aqua? / Nile pater, quamnam possim te dicere causa / aut quibus in terris occuluisse caput?* Η γη της Αιγύπτου δεν έχει ανάγκη την ύπαρξη βροχής χάρη στον Νείλο και δεν υποχρεώνεται απέναντι στον Δία με παρακλήσεις για την άρδευση του εδάφους της (1.7.25-6.): *te propter nullos tellus tua postulat imbres, / arida nec pluvio supplicat herba Iovi.* Για μία ακόμη φορά υπογραμμίζεται ο ρόλος του Δία ως θεού των καιρικών φαινομένων μέσα στην ερωτική ελεγεία. Όμως, στον στίχο 1.7.26 ο Τίβουλλος έχει προβεί σε μία καινοτομία. Αναφέρεται στον βασιλιά των θεών αποκαλώντας τον *Iuppiter pluvius*⁹⁵ και είναι ο πρώτος Ρωμαίος συγγραφέας που του δίνει ένα χαρακτηριστικό που γενικά θεωρείται τυπικό.⁹⁶ Παρά το γεγονός ότι ο Δίας ήταν συνδεδεμένος με τα καιρικά φαινόμενα και τη βροχή, η φράση *Iuppiter pluvius* είναι εξαιρετικά σπάνια στη λατινική λογοτεχνία. Δεν απαντά σε επιγραφές ενώ, εκτός από την ελεγεία 1.7 του Τίβουλλου, απαντά μόνο δύο φορές στη λατινική ποίηση.⁹⁷ Είναι πολύ πιθανό, όπως επισημαίνει ο Morgan,⁹⁸ ο Τίβουλλος εδώ να χρησιμοποιεί την εν λόγω φράση κατά το πρότυπο του Ηροδότου και του Ισοκράτη. Οι τελευταίοι είχαν αναφερθεί στην ιδιότητα του Δία ως θεού της βροχής σε συμφραζόμενα που αφορούσαν την Αίγυπτο και συγκεκριμένα τη μη εξάρτηση της χώρας από τις βροχές του Δία λόγω του ποταμού

⁹³ Lee-Stecum (1999) 76-7.

⁹⁴ Ο παραλληλισμός του Μεσσάλλα με τον Όσιρι υποστηρίζεται από πολλούς μελετητές. Βλ. ενδεικτικά Gaisser (1971) 221-9, Putnam (1973) 118-9, Ball (1975) 737-9.

⁹⁵ Βλ. *OLD* s.v. *pluvius*.

⁹⁶ Putnam (1973) 122.

⁹⁷ Οι άλλες δύο αναφορές στον *Iuppiter Pluvius* γίνονται στη *Θηβαΐδα* του Στάτιου (*tu nunc ventis pluvioque rogaris pro Iove*, 4.758) και σε ένα ποίημα σχετικό με τους μήνες που περιέχεται στον Codex Vossianus Q.86 (*Annua sulcatae coniecti semina terrae / pascit hiems; pluvio de Iove cuncta madent*).

⁹⁸ Morgan (1901) 99.

Νείλου.⁹⁹ Ο Τίβουλλος, επομένως, αξιοποιεί έναν κοινό ελληνικό λογοτεχνικό τόπο και χρησιμοποιεί τη φράση *Iuppiter pluvius* ως μετάφραση της ελληνικής φράσης *Ζεύς ὄμβριος* ή *ὑέτιος*.

Είναι γεγονός πως η Αίγυπτος όφειλε την ανάπτυξή της στα νερά του ποταμού Νείλου. Όμως, ο Νείλος δεν μπορούσε να σώζει πάντα τη χώρα από τη φτώχεια και την πείνα. Κατά τη βασιλεία του Βούσιρι η Αίγυπτος μαστιζόταν επί εννέα έτη από τρομερή ξηρασία. Το συμβάν αυτό αξιοποιεί ο Οβίδιος στο πρώτο βιβλίο της *Ars Amatoria*. Καθώς ο ποιητής εξηγεί στους άνδρες αναγνώστες του τα οφέλη της εξαπάτησης των γυναικών, παρεμβάλλει την ιστορία του βασιλιά Βούσιρι και του Θράσιου, ενός προφήτη από την Κύπρο. Ο τελευταίος είχε έρθει στον βασιλιά για να του ανακοινώσει ότι η μακρόχρονη ξηρασία οφειλόταν στον θεό Δία και πως για να εξευμενιστεί ο θεός ήταν απαραίτητη η θυσία ενός ξένου. Έτσι, ο Βούσιρις μετέτρεψε τον Θράσιο στο πρώτο θύμα που αναζητούσε ο Δίας (1.649-52): *cum Thrasius Busirin adit, monstratque riari / hospitis adfuso sanguine posse Iovem. / Illi Busiris "fies Iovis hostia primus," / inquit "et Aegypto tu dabis hospes aquam."* Είναι, επομένως, φανερό ότι στους παραπάνω στίχους η αναφορά στον Δία γίνεται με σκοπό την ανάδειξη της ιδιότητάς του ως θεού της βροχής.

Ο Προπέρτιος στην ελεγεία 2.26 περιγράφει έναν εφιάλτη του κατά τον οποίο η αγαπημένη του, Κυνθία, έχει ναυαγήσει και κινδυνεύει να πνιγεί. Ξυπνώντας από το άσχημο όνειρο ο ποιητής δηλώνει πως είναι ικανός να υπομείνει οποιαδήποτε κακουχία για χάρη του έρωτά του. Φαντάζεται ότι ταξιδεύει με την αγαπημένη του στη θάλασσα και δεν διστάζει να αντιμετωπίσει τα στοιχεία αυτά που ήταν εχθρικά ακόμα και σε ήρωες όπως ο Οδυσσέας, ο Αγαμέμνονας και οι Αργοναύτες (2.26.37-40): *quicumque et venti miserum vexastis Ulixem / et Danaum Euboico litore mille ratis; / et qui movistis duo litora, cum ratis Argo / dux erat ignoto missa columba mari.*¹⁰⁰

⁹⁹ Αιγύπτιοι ιερείς πληροφόρησαν τον Ηρόδοτο ότι, αν η Αίγυπτος δεν είχε τον Νείλο και στηριζόταν για την ύδρευσή της αποκλειστικά στον Δία, όπως η Ελλάδα, τότε τα αποτελέσματα θα ήταν καταστροφικά: *πνυθανόμενοι γάρ ως ὕεται πᾶσα ἡ χώρα τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' οὐ ποταμοῖσι ἄρδεται κατὰ περ ἢ σφετέρῃ, ἔφασαν Ἑλληνας ψευσθέντας κοτὲ ἐλπίδος μεγάλης κακῶς πεινήσειν. τὸ δὲ ἔπος τοῦτο ἐθέλει λέγειν ὡς, εἰ μὴ ἐθελήσει σφι ὕειν ὁ θεὸς ἀλλ' ἀύχμῳ διαχρᾶσθαι, λιμῶ οἱ Ἕλληνες αἰρεθήσονται· οὐ γὰρ δὴ σφι ἔστι ὕδατος οὐδεμία ἄλλη ἀποστροφή ὅτι μὴ ἐκ τοῦ Διὸς μόνον (2.13.3).* Ο Ισοκράτης στον Βούσιρι αναφέρει για την Αίγυπτο: *ταύτην δὲ τὴν χώραν ἐν καλλίστῳ μὲν τοῦ κόσμου κειμένην, [...] ἀθανάτω δὲ τείχει τῷ Νείῳ τετειχισμένην, ὃς οὐ μόνον φυλακὴν ἀλλὰ καὶ τροφὴν ἰκανὴν αὐτῇ παρέχειν πέφυκεν, [...] πρὸς γὰρ τοῖς προειρημένοις καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν πρὸς τὴν τῆς γῆς ἐργασίαν ἰσόθεον πεποίηκεν: τῶν γὰρ ὄμβρων καὶ τῶν ἀύχμων τοῖς μὲν ἄλλοις ὁ Ζεὺς ταμίαις ἐστίν, ἐκείνων δ' ἕκαστος ἀμφοτέρων τούτων αὐτὸς αὐτῷ κύριος καθέστηκεν (12-13).*

¹⁰⁰ Wiggers (1980) 126.

Αποκορύφωμα της γενναιότητας που είναι διατεθειμένος να επιδείξει είναι η κατακεραύνωση της βάρκας τους από τον παντοδύναμο Δία, τον θεό του κεραυνού (2.26.41-2): *illa meis tantum non umquam desit ocellis, / incendat navem Iuppiter ipse licet*. Τονίζεται εδώ, επομένως, ο κεραυνός ως χαρακτηριστικό γνώρισμα της μορφής του Δία και, πιο συγκεκριμένα, ως έκφραση της οργής του.

ii. Προσευχές στον Δία

Στην ελεγεία 1.3 ο Τίβουλλος υποτίθεται ότι είναι βαριά άρρωστος στο νησί της Κέρκυρας, όπου βρέθηκε συνοδεύοντας τον πάτρωνα του Μεσσάλλα σε μια αποστολή του στην Ανατολή. Μακριά από τη Ρώμη και την αγαπημένη του Δηλία αισθάνεται ότι ο θάνατος πλησιάζει απειλητικά. Ονειρεύεται να επιστρέψει στην πατρίδα του και προσεύχεται αρχικά στη θεά Ίσιδα για τον σκοπό αυτό, αφού πρώτα έχει εκφράσει την αβεβαιότητά του για την ικανότητα της θεάς να τον βοηθήσει (1.3.23-8): *quid tua nunc Isis mihi, Delia, quid mihi prosunt / illa tua totiens aera repulsa manu, [...] nunc, dea, nunc succurre mihi—nam posse mederi / picta docet templis multa tabella tuis*. Λίγους στίχους αργότερα ο ποιητής στρέφεται στον Δία για βοήθεια, αφού, όπως και πρωτύτερα με την Ίσιδα, θέτει υπό αμφισβήτηση την εξουσία του. Ο Τίβουλλος προβαίνει στην τυπική για τη λατινική λογοτεχνία διάκριση της Χρυσής Εποχής του Κρόνου με εκείνη της βασιλείας του Δία που την ακολούθησε (1.3.35-50): *quam bene Saturno vivebant rege, priusquam [...] non domus ulla fores habuit, non fixus in agris, / qui regeret certis finibus arva, lapis. [...] nunc Iove sub domino caedes et vulnera semper, / nunc mare, nunc leti mille repente viae*. Η εποχή του Κρόνου αποτελεί αντανάκλαση του τρόπου με τον οποίο ο ποιητής θα ήθελε να ζει. Η ασφάλεια και η ηρεμία που παρείχε η εν λόγω χρονική περίοδος ήταν ιδανική για εκείνον, αν ληφθεί υπόψιν ότι τότε ακόμη δεν υπήρχε η δυνατότητα για κάποιον να ταξιδέψει σε μακρινούς τόπους, όπως ο Τίβουλλος που αναγκάστηκε να αποχωριστεί την πατρίδα και την αγαπημένη του, συμμετέχοντας στην αποστολή του Μεσσάλλα. Όμως, ο ποιητής ζει στην εποχή του Δία και αυτός είναι ο λόγος που δεν μπορεί να αποφύγει την εμπλοκή του με τη βία και τον πόλεμο. Η αντίθεση ανάμεσα στο ιδανικό παρελθόν και το αδυσώπητο παρόν υπογραμμίζεται μέσω της επίμονης επανάληψης του *nunc* στους στίχους 1.3.49-50. Ο κίνδυνος και η καταστροφή είναι συνεχείς (*semper*, 1.3.49), τονίζονται οι ποικίλοι τρόποι θανάτου που μπορεί να βιώσει κάποιος

(*viae leti*, 1.3.50), ενώ το μέλλον διαγράφεται απρόβλεπτο (*repente*, 1.3.50). Το αποτέλεσμα είναι ο απόλυτος όλεθρος (*caedes et vulnera semper*, 1.3.49).¹⁰¹

Στους αμέσως επόμενους στίχους, όμως, ο ποιητής απευθύνεται στον Δία ζητώντας του να δείξει έλεος (1.3.51-6): *parce pater. timidum non me periuria terrent, / non dicta in sanctos in pia verba deos. / quodsi fatales iam nunc explevimus annos, / fac lapis inscriptis stet super ossa notis:/ "hic iacet inmiti consumptus morte Tibullus, / Messallam terra dum sequiturque mari."* Αυτήν τη φορά τον αποκαλεί *pater*, ίσως για να μετριάσει τη βαρύτητα του *dominus* με το οποίο τον είχε αποκαλέσει νωρίτερα (1.3.49).¹⁰² Ο Τίβουλλος διαβεβαιώνει τον θεό ότι δεν έχει διαπράξει τίποτε που θα μπορούσε να επισύρει την οργή του και το οποίο θα ήταν ικανό να επιφέρει ως τιμωρία τον θάνατο. Όμως, όπως επισημαίνει ο Lee-Stecum,¹⁰³ ο ποιητής ξεχνά (ενώ ο αναγνώστης μάλλον όχι) την αναφορά του στον *Amor* και τη δήλωση ότι ο συγκεκριμένος θεός είχε απαγορεύσει την αναχώρησή του από την πατρίδα (1.3.21-2): *audeat invito ne quis discedere Amore, / aut sciat egressum se prohibente deo*. Ενδέχεται, λοιπόν, η αρρώστια που βασανίζει τον ποιητή να είναι η εκδίκηση του *Amor*, επειδή παρέβη την εντολή του. Επομένως, ο Τίβουλλος, φέροντας μερίδιο ευθύνης για την κατάσταση στην οποία βρίσκεται, ίσως προσπαθεί μέσω της προσευχής του να παραπλανήσει τον Δία με την ελπίδα ο τελευταίος να τον ελευθερώσει από την αρρώστια του.

Με μια προσευχή στον Δία ξεκινά η ελεγεία 2.28 του Προπέρτιου. Ο ποιητής ζητά από τον θεό να μεσολάβησει και να σώσει την αγαπημένη του Κυνθία, η οποία ταλαιπωρείται από μια απροσδιόριστη ασθένεια (2.28.1-2): *Iuppiter, affectae tandem miserere puellae: / tam formosa tuum mortua crimen erit*. Αρχικά, ο Προπέρτιος διατείνεται ότι η κατάσταση της αγαπημένης του επιδεινώνεται εξαιτίας των δυσμενών καιρικών συνθηκών που επικρατούν. Συγκεκριμένα, αναφέρονται οι *κυνάδες ημέραι*, η πιο ζεστή περίοδος του χρόνου κατά τους μήνες Ιούλιο-Αύγουστο, η οποία σηματοδοτείται από την ανατολή του αστερισμού του Σείριου (2.28.3-4): *venit enim tempus, quo torridus aestuat aer / incipit et sicco fervere terra Cane*. Εφόσον, λοιπόν, ο καιρός επηρεάζει άμεσα την ήδη καταβεβλημένη υγεία της Κυνθίας, θα πρέπει να επέμβει ο Δίας. Ειδάλλως, θα θεωρηθεί εκείνος υπαίτιος για τον θάνατό της ως θεός

¹⁰¹ Lee-Stecum (1999) 117.

¹⁰² Putnam (1973) 81.

¹⁰³ Lee-Stecum (1999) 118.

που εξουσιάζει τα καιρικά φαινόμενα.¹⁰⁴ Έπειτα, όμως, ο ποιητής απαλλάσσει τον θεό και τις καιρικές συνθήκες από τις κατηγορίες για την αρρώστια της Κυνθίας και προτείνει άλλες πιθανές αιτίες: τις απιστίες της ίδιας της Κυνθίας (2.28.5-8), τον φθόνο της Αφροδίτης για την ομορφιά της (2.28.9-10), την προσβολή της Αθηνάς (2.28.11-2). Καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ασθένειά της είναι αποτέλεσμα της τρομερής αλαζονείας της, η οποία πηγάζει από την ομορφιά της (2.28.14).

Αμέσως μετά η ελεγεία παίρνει ξανά διαφορετική τροπή και τελικά οδηγεί τον αναγνώστη να αντιληφθεί ως κύριο υπαίτιο για την τραγική κατάσταση της Κυνθίας τον Δία. Μέσα από τη χρήση των παραδειγμάτων της Ιούς, της Καλλιστούς και της Σεμέλης, οι οποίες προκάλεσαν την οργή της Ήρας εξαιτίας του έρωτα του συζύγου της για αυτές, υπονοείται ότι ο Δίας είναι ερωτευμένος με την αγαπημένη του ποιητή. Το γεγονός αυτό είναι που προκάλεσε την οργή της Ήρας εναντίον της με επακόλουθη την τιμωρία της με την ασθένεια. Είναι, όμως, πιθανό η ασθένεια της Κυνθίας να έχει προκληθεί από τον ίδιο τον Δία, επειδή εκείνη δεν ενέδωσε στον έρωτα του θεού, όπως υπαινίσσονται οι στίχοι 2.28.31-2. Έτσι, η μόνη σωτηρία της θα είναι η υποταγή της στη θέληση του θεού.¹⁰⁵

Η δεύτερη επίκληση στον Δία έχει ως εξής (2.28.41-4): *sed non unius, queso, miserere duorum! / vivam, si vivet; si cadet illa, cadam. / pro quibus optatis sacro me carmine damno: / scribam ego "per magnum est salva puella Iovem"*. Ο ποιητής παρακαλεί τον θεό να λυπηθεί όχι μόνο την κοπέλα αλλά και εκείνον τον ίδιο, η ζωή και ο θάνατος του οποίου συνδέονται άμεσα με της Κυνθίας. Για δεύτερη φορά ζητά από τον Δία να δείξει έλεος (*miserere*, 2.28.41). Ο ίδιος τύπος του ρήματος χρησιμοποιείται και στον πρώτο στίχο της ελεγείας και έτσι ο αναγνώστης καλείται να θυμηθεί τόσο τον σκοπό του ποιήματος όσο και τον εξέχοντα ρόλο του Δία μέσα σε αυτό.¹⁰⁶ Επιπρόσθετα, ο ποιητής υπόσχεται στον Δία ως αντάλλαγμα για την παροχή βοήθειας το μόνο πράγμα που μπορεί να του προσφέρει, δηλαδή την ποίησή του. Ενδιαφέρουσα είναι η επιλογή της αφαιρετικής *me carmine damno*, πίσω από την οποία, όπως παρατηρεί ο Camps,¹⁰⁷ κρύβεται η εξής ιδέα: εκείνος του οποίου η

¹⁰⁴ Hubbard (1975) 53.

¹⁰⁵ Hubbard (1975) 54.

¹⁰⁶ Alessi (1985) 45. Χαρακτηριστικό της χρήσης του *miserere* για την ιδιαίτερη σημασία του ρόλου του Δία στην ελεγεία 2.28 είναι και το γεγονός ότι το ρήμα *miserere* δεν χρησιμοποιείται στο *corpus* του Προπέρτιου παρά μόνο στη συγκεκριμένη ελεγεία.

¹⁰⁷ Camps (1967) 192.

προσευχή πραγματοποιήθηκε είναι αναγκασμένος να τηρήσει την υπόσχεση που είχε δώσει, αν η προσευχή του εισακουόταν. Η φράση, επομένως, αυτή θα μπορούσε να λειτουργήσει ως ένα μέσο άσκησης πίεσης προς τον Δία, εφόσον ο ποιητής προδιαγράφει τη θετική απάντηση του θεού στην προσευχή του. Όμως, οι στίχοι 2.28.45-6 προδίδουν τον μετασχηματισμό μιας τυπικής ιδέας σχετικής με το τελετουργικό της προσευχής: *ante tuosque pedes illa ipsa operata sedebit, / narrabitque sedens longa pericla sua*. Σνηθιζόταν εκείνος που πραγματοποιούσε μια προσευχή ή μια θυσία να κάθεται έπειτα σε έναν ναό. Ο Προπέρτιος, όμως, καινοτομεί και δεν τοποθετεί την Κυνθία στον ναό του Δία αλλά στα πόδια του θεού. Η σκηνή αυτή αντιπροσωπεύει την ικανοποιητική ανταμοιβή του θεού για την καλοσύνη που θα επιδείκνυε αν έσωζε την Κυνθία.¹⁰⁸

Μια έμμεση αναφορά προσευχής προς τον βασιλιά των θεών γίνεται στην ελεγεία 3.24 του Προπέρτιου. Ο ποιητής, μετά από ένα μακρό διάστημα κατά το οποίο βρισκόταν δέσμιος του πάθους του για την Κυνθία, συνειδητοποιεί το σφάλμα του και αποτινάσσει τον ζυγό του. Αισθάνεται να ανακτά την ψυχική του ισορροπία έπειτα από πολλές ταλαιπωρίες που του κόστισε ο έρωτάς του. Η ανάκτηση της ψυχικής του υγείας δηλώνεται με επίκληση στην προσωποποίησή της, τη *Mens Bona* (3.24.19): *Mens Bona, si qua dea es, tua me in sacraria dono!*¹⁰⁹ Ο ποιητής καταφεύγει στη συγκεκριμένη θεότητα καθώς, όπως αναφέρει στον στίχο 3.24.20, ο Δίας δεν ήταν σε θέση να τον βοηθήσει: *exciderunt surdo tot mea vota Iovi*. Φαίνεται πως ο Προπέρτιος, προτού στραφεί στη βοήθεια της *Mens Bona*, είχε προσευχηθεί πολλές φορές στον Δία ζητώντας τη μεσολάβησή του για να απαλλαγεί από το πάθος του. Ο θεός, όμως, δεν έδωσε σημασία στις προσευχές του. Όπως σωστά αναφέρουν ο Camps¹¹⁰ και ο Richardson,¹¹¹ το ρήμα *excidere* συνοδευόμενο από δοτική συνήθως αναφέρεται σε κάτι που λησμονήθηκε από κάποιον και επομένως η σημασία του δεν εναρμονίζεται ιδιαίτερα με το επίθετο *surdus*. Ο ποιητής, επομένως, δεν υπονοεί ότι οι προσευχές του

¹⁰⁸ Hubbard (1975) 56. Η εικόνα της Κυνθίας να κάθεται στα πόδια του Δία ανακαλεί άμεσα στη μνήμη την ομηρική εικόνα της Θέτιδας στα πόδια του ίδιου θεού (*Il.* 1.500 κ.εξξ.).

¹⁰⁹ Υπήρχε στην πραγματικότητα ναός αφιερωμένος στη *Mens Bona* στη Ρώμη έπειτα από την ήττα στη λίμνη Τρασιμένη κατά τον δεύτερο Καρχηδονιακό πόλεμο. Βλ. Heyworth (2011) 336. Η φράση *si qua dea es* δεν υποδηλώνει αμφιβολία σχετικά με την ύπαρξη ή μη της *Mens Bona*. Αντίθετα, εκφράζει την ισχυρή πεποίθηση ότι η συγκεκριμένη θεότητα σίγουρα υπάρχει. Πρβ. Verg. *Aen.* 1.603-4 *si qua pios respectant numina, si quid usquam iustitia est*, 3.433 *si qua est Heleno prudentia vati*, 7.3-4 *ossaque nomen Hesperia in magna, si qua est gloria, signat*. Βλ. Camps (1967) 168-9.

¹¹⁰ Camps (1967) 169.

¹¹¹ Richardson (2006) 412.

δεν έφτασαν ποτέ στον Δία, αλλά ότι ο θεός δεν ανταποκρίθηκε σε αυτές, μολονότι τις είχε ακούσει.

Η περιγραφή του Προπέρτιου σχετικά με την τελική σωτηρία του από τον ζυγό του έρωτά του υποδηλώνει πως πλέον βρίσκεται σε ασφαλές περιβάλλον και πως ο κίνδυνος έχει παρέλθει (3.24.15-8): *ecce coronatae portum tetigere carinae, / traiectae Syrtes, ancora iacta mihist. / nunc demum vasto fessi resipiscimus aestu, / vulneraque ad sanum nunc coiere mea*. Ο ποιητής δεν κατατρώχεται πια από τις παραισθήσεις του για την Κυνθία. Θεωρεί, λοιπόν, πως για αυτήν την αίσια έκβαση είναι υπεύθυνη η *Mens Bona* και όχι ο Δίας, ο οποίος λόγω των παραπάνω θα πρέπει να εκληφθεί ως ο *Δίας Σωτήρ* ή *Ελευθέριος*. Η σωτηρία του Προπέρτιου δεν είναι προϊόν μεσολάβησης του βασιλιά των θεών αλλά της λογικής του. Μέσω αυτής της αντίθεσης εξάιρεται η σημασία της θεοποιημένης λογικής και υπογραμμίζεται το γεγονός ότι ο παραδοσιακά ισχυρότερος των θεών δεν ήταν ικανός να βοηθήσει τον ποιητή. Επομένως, ο Προπέρτιος στους στίχους 3.24.19-20 στην πραγματικότητα συγγαίρει τον εαυτό του, εφόσον η σωτηρία του ήταν δικό του κατόρθωμα.¹¹²

Τέλος, προσευχή προς τον βασιλιά των θεών εντοπίζεται στην 6^η επιστολή των *Ηρωίδων* του Οβίδιου. Η Υψιπύλη γράφει στον Ιάσονα με αφορμή τις φήμες που διαδίδονται σχετικά με τη σχέση του με τη Μήδεια. Ευρισκόμενη σε έντονα φορτισμένη συναισθηματική κατάσταση η ηρώιδα καταφεύγει στον Δία με σκοπό να του ζητήσει την παραδειγματική τιμωρία της Μήδειας (6.151-64): *quod si quid ab alto / iustus adest votis Iuppiter ipse meis, / quod gemit Hypsipyle, lecti quoque subnuba nostri, / maereat et leges sentiat ipsa suas / utque ego destituor coniunx materque duorum, / a totidem natis orba sit aque viro [...] haec ego, coniugio fraudata Thoantias, oro. / vivite devoto nuptaque virque toro!* Η Υψιπύλη ζητά από τον θεό, τον οποίο αποκαλεί *iustus*, να υποστεί η Μήδεια τα βάσανα τα οποία βιώνει και η ίδια ως σύζυγος του Ιάσονα.

Όπως παρατηρεί ο Vαιοπουλος,¹¹³ οι επικλήσεις στον Δία για την ενίσχυση αρών δεν είναι καθόλου συχνές. Όμως, ενδέχεται η Υψιπύλη να χρησιμοποιεί εδώ το

¹¹² Στο ιδιαίτερα ενδιαφέρον άρθρο του ο Koniaris (1971) 256 αντικρούει την άποψη του Bennett ότι ο Δίας που αναφέρεται στην ελεγεία 3.24 είναι ο *Όρκιος* Δίας. Ο Bennett (1969) 34 συνδέει τη *fiducia formae* της Κυνθίας με την *perfidia* και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ο ποιητής επικαλείται τον *Όρκιο* Δία για να επιβάλει τιμωρία στην *perfida* Κυνθία. Η άποψη του Koniaris, όμως, θεωρώ πως είναι πειστικότερη, εφόσον δεν μπορεί να υπάρξει ασφαλής σύνδεση της έννοιας της *fiducia* με εκείνη της *perfidia* και επομένως να εξαχθεί το συμπέρασμα πως ο Δίας στην ελεγεία 3.24 είναι ο *Όρκιος*.

¹¹³ Vαιοπουλος (2013) 141.

όνομα του Δία για να τονίσει αφενός τη βασιλική καταγωγή της και αφετέρου την καταγωγή της από τον συγκεκριμένο ολύμπιο θεό. Η Υψιπύλη είναι εγγονή του Βάκχου και της Αριάδνης και επομένως ο Δίας βρίσκεται ανάμεσα στους προγόνους της. Ακόμη, μέσω της επίκλησης του Δία η ηρωίδα ακούσια συνδέεται με τον πατέρα της Μήδειας, τον Αιήτη, ο οποίος στα *Αργοναυτικά* του Απολλώνιου Ρόδιου επικαλείται τον Δία όταν καταριέται την κόρη του και τον Ιάσονα.¹¹⁴ Η Υψιπύλη, επομένως, εκμεταλλεύεται αυτό το υποκρυπτόμενο νόημα αποσκοπώντας στην ενδυνάμωση της κατάρας της: ταυτίζεται με έναν γνωστό εχθρό του ζεύγους Ιάσονα-Μήδειας και αποτελεί την αναβίωση του διώκτη τους, του Αιήτη.

iii. Ναοί και αφιερώματα στον Δία

Η ελεγεία 2.5 του Τίβουλλου αποτελεί έναν κλητικό ύμνο στον θεό Απόλλωνα και αφορά μια θρησκευτική τελετή που λαμβάνει χώρα στον ναό του Απόλλωνα στον Παλατίνο λόφο. Μέσω αυτής της τελετής ο Μεσσαλλίνος, γιος του πάτρωνα του ποιητή, Μεσσάλλα, εισάγεται στους *Quindecimviri Sacris Faciundis*, έναν σύλλογο επιφορτισμένο με τη φροντίδα των *Libri Sibyllini*.¹¹⁵ Σε αυτήν την ελεγεία ο Τίβουλλος κατορθώνει να τιμήσει την αρχαία καταγωγή και τη σύγχρονη ισχύ της Ρώμης. Στους στίχους 2.5.19-22 το ενδιαφέρον μετατοπίζεται από τον Μεσσαλλίνο και τη σύγχρονη Ρώμη προς τον Αινεία και την Τροία, ενώ στους στίχους 2.5.23-39 γίνεται παρέκβαση με θέμα την εικόνα της Ρώμης πριν την άφιξη του Αινεία. Σε εκείνα τα χρόνια η πόλη ήταν ατείχιστη και οι δύο λόφοι, ο Παλατίνος και ο Καπιτωλίνος, ήταν βοσκοτόπος και ταπεινός οικισμός αντίστοιχα (2.5.23-6): *Romulus aeternae nondum formaverat Urbis / moenia, consorti non habitanda Remo; / sed tunc pascebant herbosa Palatia vaccae / et stabant humiles in Iovis arce casae*. Η αντίθεση της αρχαίας με τη σύγχρονη Ρώμη ήταν αγαπημένο θέμα για τους Αυγούστειους ποιητές.¹¹⁶ Η αναφορά του μεγαλοπρεπούς ναού του *Iuppiter Optimus Maximus* που στέκει τώρα στον Καπιτωλίνο λόφο έρχεται σε αντιδιαστολή με τις φτωχικές καλύβες που υπήρχαν στον ίδιο λόφο κατά την προ του Αινεία εποχή και βοηθά τον ποιητή να περιγράψει την τοποθεσία της νέας πατρίδας του ήρωα, όπως αυτή έμοιαζε πριν πολλά χρόνια. Ακόμη, η αναφορά στον ναό του Δία συμβάλλει στο να περιγραφούν αντιθετικά τα πρωτόγονα στοιχεία

¹¹⁴ Βλ. Απολλ. Ρόδ. (4.228-30): *αὐτὰρ ἄναξ ἄτη πολυπήμονι χεῖρας ἀείρας/ ἠέλιον καὶ Ζήνα κακῶν ἐπιμάρτυρας ἔργων/ κέκλετο: δεινὰ δὲ παντὶ παρασχεδὸν ἤπνε λαῶν.*

¹¹⁵ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη φροντίδα των *Libri Sibyllini* βλ. Murgatroyd (1994) 163-4.

¹¹⁶ Putnam (1973) 186.

της περιοχής με έναν τρόπο που δίνει έμφαση στη μελλοντική σημασία της για τους Ρωμαίους. Δεν προσφέρεται, λοιπόν, μόνο η εικόνα του προϊστορικού Λατίου αλλά και μια ματιά στο ένδοξο μέλλον της Ρώμης.¹¹⁷

Αναφορά σε ναό του Δία υπάρχει στην εναρκτήρια ελεγεία του 4^{ου} βιβλίου του Προπέρτιου, που αποτελεί έναν από τους πιο έντονους και γεμάτους νόημα προλόγους στη λατινική λογοτεχνία.¹¹⁸ Στους αρχικούς στίχους ο ποιητής αναλογίζεται τα αρχαία, μικρά και φτωχά θεμέλια της Ρώμης σε σύγκριση με το σύγχρονό της μεγαλείο. Όπως και στην ελεγεία 2.5 του Τίβουλλου, έτσι και εδώ ο Προπέρτιος μεταφέρεται πίσω στην εποχή της πόλης πριν την άφιξη του Αινεία. Απευθύνεται σε έναν ξένο και του εξηγεί πως μπροστά του απλώνεται η Ρώμη όπως ήταν προτού ο Τρώας ήρωας φτάσει στην ιταλική γη (4.1.1-2): *hoc quodcumque vides, hospes, qua maxima Roma est, / ante Phrygem Aenean collis et herba fuit*. Οι ομοιότητες με την περιγραφή της προϊστορικής Ρώμης από τον Τίβουλλο είναι εμφανείς, καθώς ο Προπέρτιος αναφέρεται στον καθαρά αγροτικό χαρακτήρα της πόλης (4.1.3-4): *atque ubi Navali stant sacra Palatia Phoebos, / Evandri profugae concubere boves*. Εκτός αυτού, ο Προπέρτιος, όπως και ο Τίβουλλος στον στίχο 2.5.26, κάνει αναφορά στον Καπιτωλίνο λόφο και στον ναό του Δία (4.1.7): *Tarpeiusque pater nuda de rupe tonabat*. Ο στίχος προδίδει ότι κατά την παλαιά εποχή δεν είχε χτιστεί ακόμη ο ναός του Δία στον λόφο. Υπάρχει, όμως, σύγχυση σχετικά με την ταυτότητα του εν λόγω ναού. Ο Camps¹¹⁹ καταθέτει δύο προτάσεις: από τη μία πλευρά ο Προπέρτιος ίσως αναφέρεται στον ναό του *Iuppiter Tonans*,¹²⁰ που βρισκόταν στον Καπιτωλίνο λόφο, όπως υποδηλώνεται από τη χρήση του ρήματος *tonabat* (4.1.7). Υπογραμμίζει, μάλιστα, ότι ο ναός του *Iuppiter Tonans* ήταν νεόδμητος κατά την εποχή που γράφτηκε η ελεγεία 4.1. Από την άλλη, προτείνει ως πιο πιθανή την αναφορά στον μεγάλο ναό του *Iuppiter Optimus Maximus*, δικαιολογώντας το *tonabat* ως ένδειξη του χαρακτηριστικού κεραυνού του Δία. Ο Hutchinson¹²¹ προβαίνει σε μια διαφορετική πρόταση. Ισχυρίζεται ότι ο ναός, που κατά την τότε εποχή δεν κοσμούσε ακόμη τον Καπιτωλίνο λόφο, είναι εκείνος του *Iuppiter*

¹¹⁷ Ball (1983) 190.

¹¹⁸ Hutchinson (2006) 59.

¹¹⁹ Camps (1965) 49.

¹²⁰ Ο ναός του *Iuppiter Tonans* χτίστηκε από τον Αύγουστο το 22 π.Χ., αφού ο τελευταίος παρ' ολίγον να σκοτωθεί από κεραυνό κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του στην Ισπανία το 26-5 π.Χ. Βλ. Hekster & Rich (2006) 156.

¹²¹ Hutchinson (2006) 63.

Feretrius,¹²² που είχε χτιστεί κατά τη βασιλεία του Ρωμούλου, καθώς ο στίχος 4.1.7 συνδέεται με τους δύο αρχικούς, οι οποίοι καθιστούν σαφές ότι το περιβάλλον προηγείται της εποχής του Αινεία. Είναι το περιβάλλον των απαρχών της πόλης και του Ρωμούλου. Υιοθετώ την πρόταση του *Iuppiter Feretrius* από τον Hutchinson, καθώς είναι εμφανής η νοηματική σύνδεσή του με τους αρχικούς στίχους της ελεγείας.

Μια πρόιμη φάση του Καπιτωλίνου λόφου περιγράφει η ελεγεία 4.4 του Προπέρτιου. Ο ποιητής πραγματεύεται την ιστορία της Ταρπηίας, μιας κοπέλας που αποπειράθηκε να προδώσει την πόλη στους Σαβίνους και τον βασιλιά τους Τίτο Τάτιο, με τον οποίο, σύμφωνα με τον Προπέρτιο, ήταν ερωτευμένη.¹²³ Στο πρώτο δίστιχο της ελεγείας ο ποιητής κατατοπίζει τον αναγνώστη σχετικά με τον σκοπό της σύνθεσής της: θα μιλήσει για το έγκλημα της Ταρπηίας, το επαίσχυντο τέλος της και την κυρίευση της ακρόπολης του Δία (4.4.1-2): *Tarpeium scelus et Tarpeiae turpe sepulcrum / fabor et antiqui limina capta Iovis*. Όπως αναφέρουν ο Richardson¹²⁴ και ο Hutchinson,¹²⁵ ο λόγος εδώ είναι όχι για τον επιβλητικό ναό του *Iuppiter Optimus Maximus*, ο οποίος χτίστηκε πολύ αργότερα, αλλά για τον μικρότερου μεγέθους ναό του Ρωμούλου, αφιερωμένο στον *Iuppiter Feretrius*, ο οποίος είχε ανοικοδομηθεί την περίοδο που πραγματεύεται η ελεγεία.¹²⁶

Στην δεύτερη από τις τρεις προγραμματικές ελεγείες του 3^{ου} βιβλίου του, την 3.2, ο Προπέρτιος απευθύνεται στον εαυτό του και στοχάζεται τη δύναμη της ποιήσής του, την ιδέα ότι αυτή λειτουργεί ως αντιστάθμισμα για την έλλειψη υλικού πλούτου και τη βεβαιότητα ότι θα καταστήσει τον ίδιο και την αγαπημένη του αθάνατους.¹²⁷ Στους στίχους 3.2.19-26 ο ποιητής διατυπώνει τη σκέψη ότι, ενώ τα μεγαλόπρεπα

¹²² Εκτενής αναφορά στον *Iuppiter Feretrius* θα πραγματοποιηθεί παρακάτω, κατά την εξέταση της ελεγείας 4.10 του Προπέρτιου.

¹²³ Ο Τίτος Λίβιος (1.11.8) αναφέρει ως αιτία της προδοσίας της ακρόπολης την απληστία της Ταρπηίας, η οποία τυφλωμένη από τη λάμψη των χρυσών βραχιολιών που φορούσαν οι Σαβίνοι στρατιώτες, ζήτησε ως αντάλλαγμα για την προδοσία της αυτά που οι στρατιώτες φορούσαν στο αριστερό τους χέρι. Εκείνοι την έθαψαν κάτω από τις ασπίδες τους, τις οποίες κρατούσαν στο αριστερό χέρι. Ο Προπέρτιος αντικαθιστά την εκδοχή της απληστίας με εκείνη του έρωτα: η Ταρπηίας ερωτεύεται τον αντίπαλο αρχηγό Τάτιο, ο οποίος αρχικά συμφωνεί να την παντρευτεί ως αντάλλαγμα για την προδοσία της, όμως έπειτα διατάζει τον φόνο της με τον ίδιο τρόπο, όπως και στον Λίβιο, δηλαδή με τη ρίψη των ασπίδων από τους Σαβίνους στρατιώτες. Βλ. Hutchinson (2006) 116.

¹²⁴ Richardson (2006) 322.

¹²⁵ Hutchinson (2006) 119.

¹²⁶ Βλ. Liv. 1.10.5-7. Η Janan, στηριζόμενη στον 7^ο στίχο της ελεγείας 4.1, όπου αναφέρεται ότι ο Ταρπήιος Δίας δεν είχε ακόμη ναό χτισμένο προς τιμήν του στον Καπιτωλίνο λόφο (*Tarpeiusque pater nuda de rupe tonabat*), θεωρεί ότι στην ελεγεία 4.4 γίνεται λόγος για τον ναό του *Iuppiter Optimus Maximus*. Βλ. Janan (2001) 190 υποσημ. 21.

¹²⁷ Richardson (2006) 322.

κτήρια κάποτε αναπόφευκτα καταρρέουν, η φήμη που απορρέει από την ποίηση διαρκεί για πάντα: *nam neque pyramidum sumptus ad sidera ducti, / nec Iovis Elei caelum imitata domus, / nec Mausolei dives fortuna sepulcri/ mortis ab extrema condicione vacant. / aut illis flamma aut imber subducet honores, / annorum aut tacito pondere victa ruent. / at non ingenio quaesitum nomen ab aevo/ excidet: ingenio stat sine morte decus.*¹²⁸ Ο Προπέρτιος προσφέρει τρία *exempla* μεγαλειωδών κτηρίων, τα οποία θεωρεί ότι παρά το μέγεθος και την πολυτέλειά τους δεν πρόκειται να αποφύγουν την κατάρρευση. Πρόκειται για τρία από τα επτά θαύματα του κόσμου: τις πυραμίδες, τονίζοντας το κόστος κατασκευής τους (*pyramidum sumptus*),¹²⁹ το Μουσολείο της Αλικαρνασσού με έμφαση για ακόμα μια φορά στην πολυτέλειά του (*Mausolei dives fortuna sepulcri*) και τον ναό του Δία στην Ολυμπία. Ο ναός του Δία στέγαζε το περίφημο χρυσελεφάντινο άγαλμα του Δία, έργο του Φειδία, και ήταν ένα κτήριο που συναγωνιζόταν σε μεγαλείο το παλάτι του Δία στον ουρανό (*caelum imitata domus*).¹³⁰

Το λεξιλόγιο που χρησιμοποιεί ο Προπέρτιος για τα τρία αυτά *exempla* υπογραμμίζει το μεγάλο ύψος και τον πλούτο τους, έτσι ώστε η πτώση τους στους στίχους 3.2.22-4 να φαντάζει βαρύτερη. Η θλιβερή αλήθεια που κρύβεται πίσω από τους στίχους 3.2.19-26 είναι ότι ο ναός του Δία και τα υπόλοιπα *monumenta*, παρά το τεράστιο υλικό κόστος τους, είναι καταδικασμένα στην καταστροφή και την ανυπαρξία. Μάλιστα, ακόμα κι αν γλιτώσουν από εξωτερικές καταστροφές (*aut illis flamma aut imber subducet honores*), τελικά θα καταρρεύσουν εξαιτίας του ίδιου τους του βάρους και της παρόδου του χρόνου (*annorum aut tacito pondere victa ruent*). Σχετικά με το ζήτημα του ύψους αυτών των κτηρίων, όπως ορθά επισημαίνει ο Mader,¹³¹ το υπερβολικό ύψος των φράσεων *sumptus ad sidera ducti* (3.2.19) και *caelum imitata domus* δεν θα μπορούσε να εκληφθεί μόνο ως δηλωτικό του φυσικού ύψους τους, αλλά και συμβολικά ως μέσο για να εκφράσει ο ποιητής τις φιλοδοξίες του

¹²⁸ Ως πρότυπο για τους στίχους 3.2.19-26 θεωρείται η *Ωδή* 3.30 του Ορατίου, στην οποία ο ποιητής επίσης αναφέρεται στην αθανασία που μπορεί να προσφέρει η ποίηση και μάλιστα τη θέτει σε αντίθεση με τη φθαρτότητα των υλικών μνημείων. Βλ. Camps (1966) 59, Miller (1983) 289-99, Mader (1993) 321-40, Richardson (2006) 322, Heyworth (2011) 111.

¹²⁹ Στην *Ωδή* 3.30.1-5 ο Οράτιος χρησιμοποιεί τις πυραμίδες ως *exemplum* μεγαλοπρεπούς κτηρίου που είναι επιρρεπές στην κατάρρευση: *Exegi monumentum aere perennius/ regalique situ pyramidum altius, / quod non imber edax, non Aquilo impotens/ possit diruere aut innumerabilis/ annorum series et fuga temporum.*

¹³⁰ Camps (1966) 62. Ο ίδιος ο ναός δεν ήταν ξακουστός για το μέγεθός του αλλά για το άγαλμα του Δία που αποτελούσε ένα από τα επτά θαύματα του κόσμου. Βλ. Richardson (2006) 324.

¹³¹ Mader (1993) 338.

για αθανασία. Ο Προπέρτιος, επομένως, έχει τη δύναμη να αποκτήσει μέσω των στίχων του την αθανασία, την οποία ένα μνημείο, όπως ο ναός του Δία, στερείται.

Στο πλαίσιο του προγράμματος του 4^{ου} βιβλίου ελεγείων του ο Προπέρτιος συνθέτει την ελεγεία 4.10 με σκοπό να προσφέρει μια αιτιολογική εξήγηση για την ονομασία του *Iuppiter Feretrius*. Η λατρεία του *Iuppiter Feretrius*, η οποία θεωρείται ότι υπήρξε η πρώτη λατρεία του Δία στη Ρώμη, εκτείνεται πίσω στις απαρχές της ρωμαϊκής ιστορίας και σηματοδοτεί την ανάδειξη της Ρώμης από μια ασήμαντη αγροτική κοινότητα σε μια εξέχουσα δύναμη της Ιταλίας και του κόσμου ολόκληρου.¹³² Ιδρυτής του ναού του *Iuppiter Feretrius* θεωρείται ο Ρωμύλος. Λίγο μετά την ίδρυσή της η Ρώμη ήρθε σε σύγκρουση με την πόλη της Καινίνας. Ο Ρωμύλος μετά από σφοδρή μάχη σκότωσε τον βασιλιά και στρατηγό των αντιπάλων, Άκρονα, και του αφαίρεσε τον οπλισμό. Γυρνώντας θριαμβευτής στην πόλη του, ανέβηκε στον Καπιτωλίνο λόφο και αφιέρωσε στον Δία τον οπλισμό του νεκρού αντίπαλου αρχηγού. Την ίδια στιγμή, όμως, καθόρισε και την ακριβή τοποθεσία ενός ναού προς τιμήν του Δία, τον οποίον και ορκίστηκε να αναγείρει. Αυτός ο ναός θα ήταν έκτοτε ο αποδέκτης των *spolia opima*, των λαφύρων, δηλαδή, που θα έπαιρνε ο Ρωμαίος στρατηγός από έναν αντίπαλο στρατηγό, αν τον σκότωνε με τα ίδια του τα χέρια στη μάχη.¹³³ Πράγματι, έπειτα από τον Ρωμύλο δύο ακόμη στρατηγοί, ο Αύλος Κορνήλιος Κόσσος και ο Μάρκος Κλαύδιος Μάρκελλος, κατόρθωσαν να λάβουν αυτήν την τιμή: *Cossus at insequitur Veientis caede Tolumni, / vincere cum Veios posse laboris erat* (4.10.25-6), *Claudius a Rheno traiectos arcuit hostis, / Begica cum vasti parma relata ducis/ Vidromari* (4.10.39-41).

Είναι ενδιαφέρον να επισημανθεί ότι η ελεγεία 4.10 προσφέρει μέσω του *monumentum* του *Iuppiter Feretrius* την ευκαιρία στον Προπέρτιο να πραγματοποιήσει ορισμένα ποιητολογικά σχόλια. Ο ποιητής περιβάλλει την κυρίως αφήγησή του που αφορά τα *spolia opima* (4.10.5-44) με στίχους που εστιάζουν την προσοχή του αναγνώστη στη διαδικασία της ποιητικής σύνθεσης. Δεν είναι τυχαίο ότι το μεγαλύτερο μέρος των αναφορών του στον *Iuppiter Feretrius* γίνεται στους στίχους που ανοίγουν και κλείνουν την ελεγεία (4.10.1-4 και 4.10.45-8). Ο Προπέρτιος ξεκινά την ελεγεία με τη δήλωση της αποφασιστικότητάς του να συνθέσει το εν λόγω ποίημα και την αναφορά στην ανταμοιβή της δόξας, την οποία θα λάβει λόγω της ίδιας της σύνθεσής

¹³² Springer (1954) 27.

¹³³ Βλ. Διον. Αλ. *Ρωμ. Αρχ.* 2.34, Liv. 1.10.

του (4.10.1-4): *nunc Iovis incipiam causas aperire Feretri / armaque de ducibus trina recepta tribus. / magnum iter ascendo, sed dat mihi gloria vires: / non iuvat e facili lecta corona iugo*. Η έναρξη θυμίζει δύο σπουδαία αλεξανδρινά ποιήματα. Η λέξη *causas* αποτελεί τη λατινική μετάφραση της λέξης *αίτια*, η οποία αποτελεί τον τίτλο του κορυφαίου δημιουργήματος του Καλλίμαχου. Επίσης, οι στίχοι 4.10.1-2 ανακαλούν στη μνήμη του αναγνώστη τα *Φαινόμενα* του Άρατου, ο οποίος, όπως και ο Προπέρτιος, ξεκινά το διδακτικό του ποίημα με τον Δία: *ἐκ Διός ἀρχώμεσθα*.¹³⁴

Το δεύτερο δίστιχο της ελεγείας (4.10.3-4) αναπτύσσει τις καλλιμάχειες θέσεις του ποιητή και περιγράφει το ποιητικό του προϊόν με όρους που θυμίζουν την *λεπταλέην Μοῦσαν* του μεγάλου Αλεξανδρινού ποιητή. Είναι γεγονός ότι η ελεγεία 4.10, σε αντίθεση με τις υπόλοιπες του 4^{ου} βιβλίου, είναι ιδιαίτερα σύντομη σε μέγεθος. Όπως ορθά παρατηρεί ο Hutchinson,¹³⁵ η συντομία της ελεγείας έχει διττή έννοια. Αφενός αντανakλά την ίδια τη λατρεία του θεού: ο ναός του *Iuppiter Feretrius* ήταν ιδιαίτερα μικρός σε μέγεθος σε σύγκριση με τον ναό του *Iuppiter Capitolinus*. Αφετέρου, μέσω της συντομίας του ποιήματος ο Προπέρτιος τάσσεται υπέρ της καλλιμάχειας αρχής που ορίζει το μικρό μέγεθος της ποιητικής δημιουργίας.

Συνθέτοντας αυτό το μικρό ποίημα ο Προπέρτιος ανεβαίνει ένα μεγάλο μονοπάτι (*magnum iter*, 4.10.3). Το *magnum* εδώ μπορεί να σημαίνει «απότομο» με την έννοια του «φιλόδοξου», αλλά μπορεί να έχει και τη σημασία του «μεγάλου σε μέγεθος», του «πλατιού».¹³⁶ Αν ισχύει και η δεύτερη ερμηνεία, τότε η ποιητική σύνθεση του Προπέρτιου παραβαίνει τα καλλιμάχεια πρότυπα. Το πλατύ μονοπάτι που ανεβαίνει αντίκειται στη συμβουλή του Καλλίμαχου να μην ακολουθεί ο ποιητής τον πλατύ και κοινό δρόμο (*μή καθ' ὁμὰ δίφρον ἐλᾶν μηδ' οἶμον ἀνὰ πλατύν, Αἴτ. 1.26-7*). Όμως, ο ποιητής στην προγραμματική ελεγεία 4.1 δεν υποσχέθηκε να γίνει Καλλίμαχος αλλά *Callimachus Romanus* (4.1.64). Ο τρόπος με τον οποίο μεταχειρίζεται την αλεξανδρινή ποιητική για να περιγράψει τα ρωμαϊκά έθιμα και τα ονόματα τοποθεσιών

¹³⁴ Η Welch (2005) 161 κάνει λόγο για μια τριάδα (Καλλίμαχος, Άρατος, Προπέρτιος) μεταξύ της οποίας υπήρχε αμοιβαίος θαυμασμός. Ο Καλλίμαχος θαύμαζε τον σύγχρονό του Άρατο, διότι ο τελευταίος είχε πραγματευτεί ένα υψηλό θέμα σε μια μακροσκελή μεν σύνθεση την οποία, ωστόσο, διέκρινε επιδεξιότητα και λεπτότητα (Καλλίμ. *Επίγρ.* 27). Με την έμμεση αναφορά του στους δύο αυτούς ποιητές ο Προπέρτιος ενισχύει την αφοσίωσή του στα καλλιμάχεια πρότυπα και συγχρόνως επιθυμεί να αποδείξει ότι και ο ίδιος έχει τον θαυμασμό του Καλλίμαχου, εφόσον οι στίχοι 4.10.1-2 εμπεριέχουν στοιχεία από τα *Φαινόμενα*.

¹³⁵ Hutchinson (2006) 219-20.

¹³⁶ OLD s.v. "magnus"^{1,10,11}.

διευρύνει και επαναπροσδιορίζει τις καλλιμάχειες αρχές. Το φιλόδοξο ποίημά του για τον ναό του *Iuppiter Feretrius* αποτελεί το επιστέγασμα της υπόσχεσής του.¹³⁷

Το στενό μονοπάτι του Καλλιμάχου προσαρμόζεται στον πλατύ ρωμαϊκό δρόμο και ο Προπέρτιος, ανεβαίνοντας τον με τη δόξα να τον περιμένει στην κορυφή, φαίνεται σαν να βρίσκεται σε έναν ρωμαϊκό θρίαμβο με πρωταγωνιστή τον ίδιο. Η ελεγεία 4.10 στο μεγαλύτερο μέρος της αφορά πολεμικά θέματα και αφιερώματα στον ναό του *Iuppiter Feretrius*. Η δύσκολη ανάβαση του ποιητή στον απότομο δρόμο θυμίζει έντονα την πομπή των νικηφόρων στρατηγών που βραβεύονταν με την ύψιστη τιμή του θριάμβου στον *clivus Capitolinus*. Ο ναός του *Iuppiter Feretrius* βρισκόταν ακριβώς πριν το τέλος της θριαμβικής πομπής και μόνο τρεις άνδρες είχαν την τιμή να φέρουν τα *spolia opima* στον ναό έως τότε, όπως υπενθυμίζει δύο φορές ο Προπέρτιος στον στίχο 4.10.2 (*armaque de ducibus trina recepta tribus*). Με την ανάβασή του στο δύσβατο μονοπάτι ο ποιητής εξισώνει τον εαυτό του με τους τρεις αυτούς σπουδαίους άνδρες και αφιερώνει στον *Iuppiter Feretrius* ένα νέο είδος λάφυρου, ένα ποίημα, το οποίο, όπως με ιδιαίτερα πνευματώδη τόνο σχολιάζει η Welch,¹³⁸ είναι ένα λάφυρο σπανιότερο και πολυτιμότερο από τον πολεμικό εξοπλισμό του Βιρδομάρου.

Τέλος, μια ανάλογη εικόνα θριάμβου εντοπίζεται στους στίχους 2.539-40 της *Ars Amatoria* του Οβιδίου. Στο χωρίο 2.535-600 ο Οβίδιος εξηγεί στο ανδρικό αναγνωστικό του κοινό τη σημασία της υπομονής, την οποία πρέπει να επιδεικνύει ο εραστής απέναντι στον ερωτικό του αντίπαλο. Αν η αρετή της υπομονής κατακτηθεί από τον εραστή, τότε η νίκη του απέναντι στον αντίπαλό του είναι δεδομένη (2.539-40): *rivalem patienter habe, victoria tecum / stabit: eris magni victor in arce Iovis*. Ο νικητής-εραστής παρουσιάζεται μεταφορικά ως νικητής στρατιωτικός. Ο ποιητής δίνει στη μεταφορά αυτή ρωμαϊκό χρώμα υπαινισσόμενος τη θριαμβική άνοδο του νικητή στην ακρόπολη και τον ναό του *Iuppiter Optimus Maximus*, ο οποίος αποτελούσε και τον προορισμό της πομπής του στρατιωτικού θριάμβου.¹³⁹

¹³⁷ Welch (2005) 161.

¹³⁸ Welch (2005) 162.

¹³⁹ Janka (1997) 395. Για την κατάληξη της πομπής του θριάμβου βλ. Liv. 10.7.10: *qui Iovis optimi maximi ornatu decoratus, curru aurato per urbem vectus in Capitolium ascenderit*.

4. Ο Δίας σε ποιητολογικά περικείμενα

Στο κεφάλαιο αυτό θα μελετηθεί ο ρόλος του Δία ως μορφής που εκπροσωπεί την υψηλή επική ποίηση και θεματολογία. Συγκεκριμένα, θα εξεταστεί ο ρόλος του θεού στα συμφοραζόμενα της Γιγαντομαχίας-Τιτανομαχίας,¹⁴⁰ ενός μυθικού-επικού θέματος το οποίο οι ελεγειακοί ποιητές απορρίπτουν, εφόσον δεν εναρμονίζεται με την εκλεπτυσμένη τους ποιητική δημιουργία.

Το θέμα του αγώνα για κυριαρχία ανάμεσα στους θεούς και σε τερατώδη πλάσματα, όπως αποτυπώνεται στις ιστορίες των πολέμων με τους Τιτάνες και τους Γίγαντες, αποτελεί ένα από τα πιο δημοφιλή στην ελληνική μυθολογία αλλά και ένα επαναλαμβανόμενο θέμα για συγγραφείς που επιθυμούν να ασχοληθούν με τη μεγαλοπρεπή, υψηλή ποιητική σύνθεση.¹⁴¹ Στη σωζόμενη λατινική λογοτεχνία οι αναφορές στη Γιγαντομαχία είναι πολυάριθμες, ιδιαίτερα από την Αυγούστεια εποχή και εξής. Ειδικότερα έντονη είναι η χρήση του θέματος της Γιγαντομαχίας στις *recusationes*.¹⁴²

i. Προπέρτιος 2.1

Η προγραμματική ελεγεία 2.1 του Προπέρτιου, με την οποία ανοίγει το δεύτερο βιβλίο του, έχει τη μορφή μιας *recusatio*, μιας ποιητικής σύνθεσης που παραδοσιακά αντιτίθεται στην ενασχόληση με είδη ποιητικού λόγου όπως το έπος ή το εγκώμιο.¹⁴³ Στην εν λόγω ελεγεία, ο Προπέρτιος απολογείται στον πάτρωνά του, Μαικήνα, για το γεγονός ότι δεν πρόκειται να συνθέσει υψηλή ποίηση, αφιερωμένη στα κατορθώματα του Αυγούστου. Δηλώνει την προτίμησή του για την ερωτική-ελεγειακή ποίηση καθώς και την έλλειψη ικανότητας να συνθέσει έπος. Η απόρριψη της επικής ποίησης

¹⁴⁰ Στο εξής με τον όρο «Γιγαντομαχία» θα αναφέρομαι και στην Τιτανομαχία.

¹⁴¹ Hardie (1986) 85.

¹⁴² Hardie (1986) 87. Παραδείγματα από *recusationes* που πραγματεύονται το θέμα της Γιγαντομαχίας, μερικά εκ των οποίων θα μελετηθούν και στην παρούσα εργασία, είναι τα εξής: Hor. *Carm.* 2.12.6 κ.εξξ., Prop. 2.1.19 κ.εξ., 39 κ.εξ., 3.9.47 κ.εξ., Ov. *Am.* 2.1.11 κ.εξξ., *Tr.* 2.69 κ.εξξ., 331 κ.εξ., Man. 3.5 κ.εξ., *Culex* 27 κ.εξ., *Ciris* 29 κ.εξξ.

¹⁴³ Greene (2000) 243. Όπως αναφέρει και η James (2003) 5, οι ελεγειακοί ποιητές ισχυρίζονταν ότι απορρίπτουν την κοινωνία τους και το πολιτικό, στρατιωτικό, οικονομικό και μπερλιαστικό πρόγραμμά της, ωστόσο η μορφή μέσω της οποίας εξέφραζαν την αντίθεσή τους, η *recusatio*, δεν ήταν μια αυθόρμητη επαναστατική κραυγή αλλά ένα ρητορικό τέχνασμα, το οποίο οι αναγνώστες τους ανέμεναν και το οποίο αποτελούσε αναπόσπαστο στοιχείο του λογοτεχνικού τους είδους αλλά και της αλεξανδρινής ποιητικής πρακτικής.

πραγματοποιείται μέσω της εικόνας της Γιγαντομαχίας και του θεού Δία (2.1.39-42):¹⁴⁴
*sed neque Phlegraeos Iovis Enceladique tumultus / intonet angusto pectore
Callimachus, / nec mea conveniunt duro praecordia versu / Caesaris in Phrygios
condere nomen avos.* Είναι, όμως, σκόπιμο να μελετηθεί η πορεία σκέψης του ποιητή από την αρχή της ελεγείας έως τους παραπάνω στίχους, ώστε να γίνει αντιληπτή η σύνδεση του Δία με το επικό είδος και η αντιδιαστολή με την καλλιμάχεια ποιητική οδό που ο Προπέρτιος έχει επιλέξει να ακολουθήσει.

Στην έναρξη της ελεγείας ο Προπέρτιος καθιστά σαφή τον ερωτικό προσανατολισμό της ποίησής του. Περιγράφει το βιβλίο των ελεγείων του ως *mollis* (2.1.2), δηλαδή «γλυκό και τρυφερό», και συνδέει αυτόν τον χαρακτηρισμό με τη δήλωσή του στους στίχους 2.1.3-4 ότι η ποιητική έμπνευση δεν παρέχεται από τον θεό Απόλλωνα ή τη Μούσα Καλλιόπη αλλά από την ίδια την αγαπημένη του. Η περιγραφή της θεσπέσιας ομορφιάς της, μάλιστα, στους αμέσως επόμενους στίχους αποτελεί σε δεύτερο επίπεδο έναν υπαινιγμό για την επιρροή της καλλιμάχειας ποίησης στη δική του σύνθεση (2.1.5-6): *sive illam Cois fulgentem incedere cogis, / hac totum e Coa veste volumen erit.* Με τις λέξεις *Cois* και *Coa veste* ο Προπέρτιος υπαινίσσεται τον ποιητή Φιλητά τον Κώο, ο οποίος αποτελούσε πρότυπο για τον Καλλίμαχο. Το πασίγνωστο μεταξύ της Κω ταιριάζει όχι μόνο για να ντύσει την Κυνθία αλλά και ως μεταφορά για την καλλιμάχεια ποίηση.¹⁴⁵

Στη συνέχεια, όμως, το ελεγειακό περιβάλλον διαταράσσεται μέσω αναφορών στο λογοτεχνικό είδος του έπους, οι οποίες ξεκινούν με τις ερωτικές μάχες μεταξύ του ποιητή και της αγαπημένης του που περιγράφεται στον στίχο 2.1.13 (*seu nuda erepto mecum luctatur amictu*) και συνεχίζονται με τη διαπίστωση του ποιητή ότι αυτού του είδους η ερωτική «βία» είναι ικανή να εμπνεύσει τη σύνθεση μεγάλων επικών ποιημάτων (*tum vero longas condimus Iliadas*, 2.1.14). Χρησιμοποιώντας επικούς όρους για να μιλήσει για ερωτικά θέματα ο Προπέρτιος εκμηδενίζει την απόσταση μεταξύ των δύο λογοτεχνικών ειδών. Όπως επισημαίνει και η Greene,¹⁴⁶ σε ολόκληρη την ελεγεία ο ποιητής ορίζει το ποιητικό είδος της ελεγείας μέσω της αντίθεσής του με εκείνο του έπους. Στον στίχο 2.1.14, ο εραστής-ποιητής ανυψώνει την αφήγηση των

¹⁴⁴ Η *recusatio* επίσημα ξεκινά στην αρχή της ελεγείας με την αποκήρυξη από τον ποιητή της θεϊκής έμπνευσης, εφόσον το ταλέντο της σύνθεσης το οφείλει στην *puella* του (2.1.3-4). Βλ. Lechelt (2014) 132.

¹⁴⁵ Colaizzi (1993) 133.

¹⁴⁶ Greene (2000) 247.

ερωτικών του ζητημάτων στο επίπεδο του έπους και προβαίνει στον εξής υπαινιγμό: όσο αξιωματικότερα θεωρούνται τα θέματα που αφορούν στρατιωτικές επιτυχίες και κατακτήσεις, το ίδιο πρέπει να θεωρούνται και εκείνα που αφορούν τον *amor*.

Στους στίχους 2.1.17-24 το περιβάλλον της *recusatio* γίνεται ιδιαίτερα αισθητό, αφού ο Προπέρτιος δηλώνει ρητά στον Μαικήνα ότι δεν πρόκειται να συνθέσει επική ποίηση. Μέσω μιας μακροσκελούς λίστας εξηγεί ποια θέματα δεν θα άγγιζε ποιητικά, απαριθμώντας ουσιαστικά το μεγαλύτερο μέρος της τυπικής επικής θεματολογίας, από την οποία αντλούν οι επικοί ποιητές: *non ego Titanas canerem, non Ossan Olympo / impositam, ut caeli Pelion esset iter, / nec veteres Thebas, nec Pergama nomen Homeri, / Xerxis et imperio bina coisse vada, / regnave prima Remi aut animos Carthaginis altae, / Cimbrorumque minas et bene facta Mari*. Από τους παραπάνω στίχους γίνεται αντιληπτό ότι ακόμα κι αν ο Προπέρτιος μπορούσε να συνθέσει έπος, δεν θα επέλεγε τη συνηθισμένη και τετριμμένη οδό, δηλαδή την καθιερωμένη επική θεματολογία, με προεξάρχουσα την εικόνα της Γιγαντομαχίας. Εδώ, επομένως, βρίσκεται και η απόδειξη ότι το μοτίβο της Γιγαντομαχίας αποτελεί έναν από τους βασικότερους ελληνικούς επικούς τόπους.¹⁴⁷

Στην περίπτωση, όμως, που αφιέρωνε κάποτε τη συγγραφική του διάνοια στο έπος, ο Προπέρτιος θα συνέθετε στίχους προς τιμήν των πολεμικών κατορθωμάτων και πράξεων του Αυγούστου αλλά και του ίδιου του Μαικήνα (2.1.25-6): *bellaque resque tui memorarem Caesaris, et tu / Caesare sub magno cura secunda fores*. Είναι αξιοπρόσεκτο ότι ο Προπέρτιος ξεκινά τη λίστα των επικών θεμάτων με εκείνο της Γιγαντομαχίας και μέσω του λεξιλογίου που μεταχειρίζεται (*canerem*, 19, *impositam*, 20, *memorarem*, 25) δίνει στον αναγνώστη την αίσθηση της έναρξης ενός έπους, το οποίο εκτείνεται από τη *Θεογονία* ως τον θρίαμβο του Αυγούστου.¹⁴⁸

Η σύζευξη των εννοιών «θεός» και «μάχη» είναι εκείνη που αναδεικνύει τη Γιγαντομαχία στο υψηλότερο θέμα του πολεμικού έπους. Όπως αναφέρει ο Οράτιος στην *Ars Poetica* (73), το έπος είναι το είδος των *res gestae regumque ducumque et*

¹⁴⁷ Lechelt (2014) 135. Το χωρίο 2.1.19-24 αποτελεί έναν ακόμη δείκτη της υιοθέτησης από τον Προπέρτιο της καλλιμάχειας ποιητικής. Ακόμη και η υποθετική απάρνηση των τυπικότερων επικών θεμάτων αποτελεί δείγμα της ανάγκης του ποιητή για εξεύρεση του εξεζητημένου εκείνου στοιχείου, του μη στερεότυπου, κατά τα πρότυπα της ελληνιστικής ποίησης και του Καλλίμαχου. Όπως, λοιπόν, εύστοχα παρατηρεί η Lechelt, το παραπάνω απόσπασμα δεν υποδηλώνει τόσο ότι ο Προπέρτιος δεν είναι ικανός να συνθέσει επική ποίηση εν γένει, όσο ότι αρνείται να συνθέσει «κακό» έπος. Βλ. Lechelt (2014) 138.

¹⁴⁸ Colaizzi (1993) 134.

tristia bella. Όμως οι βασιλιάδες πάντα θα βρίσκονται σε δεύτερη θέση, κάτω από τον βασιλιά των θεών, τον Δία, όπως ισχυρίζεται στην *Ωδή 3.1.5-8: regum timendorum in proprios greges, / reges in ipsos imperium est Iovis, / clari Giganteo triumpho, / cuncta supercilio moventis*. Οι στίχοι αυτοί εξυμνούν την απόλυτη δύναμη του Δία με την αναφορά στη Γιγαντομαχία, η οποία κατέληξε σε νίκη του Δία και πανωλεθρία των αντιπάλων και στερήωσε τον θεό ως αρχή του κόσμου.¹⁴⁹ Επομένως, η Γιγαντομαχία εντάσσεται στο είδος της υψηλής επικής ποίησης και αποτελεί το πιο ισχυρό παράδειγμα βροντερού και πομπώδους ύφους, το οποίο έρχεται σε αντίθεση με τη λεπτή κομψότητα του Καλλίμαχου.

Υπό αυτό το πρίσμα παρουσιάζεται η Γιγαντομαχία και στο κείμενο του Προπέρτιου, στους στίχους 2.1.19 κ.εξξ., όπου έχει προεξάρχουσα θέση μεταξύ των επικών θεμάτων που απορρίπτονται από τον ποιητή, και επανεμφανίζεται στους στίχους 2.1.39-40: *sed neque Phlegraeos Iovis Enceladique tumultus / intonet angusto pectore Callimachus*. Έχοντας δηλώσει ότι, αν ήταν ικανός για σύνθεση έπους, θα εξυμνούσε τον Αύγουστο και τον Μαικήνα, τώρα συνεχίζει αναφέροντας εκ νέου την ακαταλληλότητά του για τα επικά θέματα και ισχυριζόμενος πως μπορεί να γράψει μόνο για τον έρωτα σε ελεγειακό δίστιχο.¹⁵⁰ Ο Δίας και η εμπλοκή του στη Γιγαντομαχία χρησιμοποιείται συνεκδοχικά για να δηλωθεί το επικό είδος, στο οποίο αντιπαρατίθεται το κατάλληλο για ερωτικά θέματα ύφος του Καλλίμαχου. Συγκεκριμένα, ο ποιητής επιλέγει μια πολύ έντονη σκηνή της επικής σύγκρουσης ως χαρακτηριστικότερο δείγμα του επικού είδους. Γίνεται αναφορά στα Φλεγραία πεδία, όπου ο τερατώδης γίγαντας Εγκέλαδος κατακεραυνώθηκε από τον Δία και έπειτα κρύφτηκε κάτω από το όρος Αίτνα.¹⁵¹ Αμέσως μετά πραγματοποιείται η σύγκριση ανάμεσα στη βροντερή Γιγαντομαχία και στη *λεπταλέη Μοῦσα* του Καλλίμαχου, με το ρήμα *intonet* να αποτελεί αναφορά στο ηχηρό και εντυπωσιακό ύφος που απαιτεί η επική ποίηση. Αναπόφευκτη είναι η σύνδεση του ρήματος με τον στίχο του Καλλίμαχου *βροντᾶν οὐκ ἐμόν ἀλλά Διός*,¹⁵² με τον οποίον ο αλεξανδρινός ποιητής

¹⁴⁹ Γρόλλιος (2008) 30.

¹⁵⁰ Ο Heyworth (2007) 103 διερωτάται για τον λόγο για τον οποίο ο Προπέρτιος συνθέτει τη συγκεκριμένη *recusatio* απευθυνόμενος στον Μαικήνα. Πίσω από την ελεγεία 2.1 θα μπορούσε να κρύβεται η πρόσκληση του Μαικήνα προς τον Προπέρτιο για σύνθεση έπους γενικά ή για σύνθεση συγκεκριμένου έπους για την εξύμνηση του Αυγούστου, αλλά και τίποτε από τα παραπάνω. Πάντως ο αρθρογράφος καταλήγει στο συμπέρασμα ότι αυτό που ο ποιητής θέλει να καταστήσει σαφές είναι ότι δεν πρόκειται να κάνει αυτό το οποίο παρουσιάζει τον Μαικήνα να θέλει από εκείνον.

¹⁵¹ Camps (1967) 71.

¹⁵² Callim. *fr.* 1.20.

διαχωρίζει τον ποιητικό του τρόπο από αυτόν του έπους.¹⁵³ Ακόμη, η φράση *angusto pectore* χρησιμοποιείται για να δηλώσει την απόλυτη αντίθεση σε σχέση με το ρήμα *intonet*. Το επίθετο *angustus*¹⁵⁴ σημαίνει γενικά εκείνον που είναι περιορισμένος σε μικρό και στενό χώρο. Στο συγκεκριμένο σημείο, όμως, χρησιμοποιείται για να δηλώσει το αντίθετο του δυνατού στήθους που είναι ικανό να υποστηρίξει τον βροντερό ήχο της Γιγαντομαχίας καθώς και το αδύναμο πνεύμα που δεν μπορεί να αντέξει υψηλά συναισθήματα.¹⁵⁵

Επομένως, είναι φανερό ότι στην ελεγεία 2.1 ο Δίας, ως το εξέχον πρόσωπο της Γιγαντομαχίας η οποία ανοίγει τον κατάλογο των επικών θεμάτων των στίχων 2.1.19-24, ενσαρκώνει τα χαρακτηριστικά της επικής σύνθεσης, η οποία απορρίπτεται από τον ποιητή για χάρη του καλλιμάχειου τρόπου.¹⁵⁶

ii. Προπέρτιος 3.9

Στην ελεγεία 3.9 ο Προπέρτιος προχωρά τη σκέψη του ένα βήμα παρακάτω. Η εν λόγω ελεγεία αποτελεί επίσης μια *recusatio* και απευθύνεται εκ νέου στον πάτρωνα του ποιητή, τον Μαικήνα. Εξέχοντα ρόλο παίζει και εδώ η εικόνα του Δία κατά τη Γιγαντομαχία (3.9.45-6): *te duce vel Iovis arma canam caeloque minantem / Coeum et Phlegraeis Eurymedonta iugis*. Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται η Γιγαντομαχία στην ελεγεία 3.9 εμφανίζει πολλές ομοιότητες με εκείνον της 2.1.39-40: *sed neque Phlegraeos Iovis Enceladique tumultus / intonet angusto pectore Callimachus*. Το όνομα του Δία χρησιμοποιείται στη γενική πτώση και στις δύο περιπτώσεις. Ακόμη, υπάρχει αναφορά στον Εγκέλαδο και τον Ευρυμέδοντα, ο οποίος ήταν και ο βασιλιάς των Γιγάντων. Στην 3.9 προστίθεται στην εικόνα της Γιγαντομαχίας και ο Τιτάνας Κοίος που αποτελούσε την προσωποποίηση του ουράνιου άξονα, γύρω από τον οποίο περιστρέφεται ο ουρανός. Τέλος, η ύπαρξη του ίδιου τόπου διεξαγωγής της μάχης και

¹⁵³ Innes (1979) 166.

¹⁵⁴ OLD s.v. “angustus”.

¹⁵⁵ Camps (1967) 72. Είναι χαρακτηριστικό ότι η λέξη *angustus* μπορεί να χαρακτηρίζει έναν ήχο ή μια φωνή ως λεπτή ή αδύναμη. Βλ. OLD s.v. “angustus”^{6d}.

¹⁵⁶ Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ποιητής αναφέρεται στον Καλλίμαχο στον στίχο 2.1.40 για να επανεπιβεβαιώσει την αποστροφή του προς την επική ποίηση. Όμως, η δήλωσή του στους στίχους 2.1.41-2 (*nec mea conveniunt duro praecordia versu / Caesaris in Phrygios condere nomen avos*) ότι η ιδιοσυγκρασία του τον αποτρέπει από το να υμνήσει τον Αύγουστο φαίνεται ειρωνική υπό το φως του ιδιαίτερα περιγραφικού καταλόγου των επικών θεμάτων (2.1.19-24) και των κατορθωμάτων του Αυγούστου (2.1.25-38) που απαντούν νωρίτερα στην ελεγεία. Βλ. Greene (2000) 252.

στα δύο ποιήματα (*Phlegraeos*, 2.1.39, *Phlegraeis iugis*, 3.9.46), σε συνδυασμό με τις παραπάνω ομοιότητες, θεωρώ ότι αποτελεί βασική ένδειξη της ομοιότητας του σκοπού για τον οποίο ο Προπέρτιος έχει επιλέξει την αναφορά στον Δία και τη Γιγαντομαχία και στις δύο αυτές ελεγείες. Όπως, δηλαδή, στην ελεγεία 2.1 η Γιγαντομαχία ήταν το μέσο που χρησιμοποίησε ο ποιητής για να δηλώσει την αποστροφή του προς τη σύνθεση έπους, έτσι και στην 3.9 ο Δίας θα χρησιμοποιηθεί για να δηλωθούν οι ποιητικές του προτιμήσεις.

Ο Προπέρτιος επιδιώκει για άλλη μια φορά να καταστήσει σαφή στον Μαικήνα την άρνησή του να συνθέσει επική ποίηση. Αφήνεται να διαφανεί ότι ο πάτρωνάς του τον πίεζε να συνθέσει έπος για την πρόιμη ιστορία της Ρώμης ή για τα στρατιωτικά κατορθώματα του Αυγούστου (3.9.47-9) και (3.9.51-4):¹⁵⁷ *eductosque pares silvestri ex ubere reges, / ordiar et caeso moenia firma Remo, / celsaque Romanis decerpta palatia tauris, [...] prosequar et currus utroque ab litore ovanis, Parthorum astutae tela remissa fugae, / claustraque Pelusi Romano subruta ferro, / Antonique gravis in sua fata manus*. Όπως και στην ελεγεία 2.1, έτσι και εδώ ο Προπέρτιος τάσσεται υπέρ της καλλιμάχειας ποιητικής και το δηλώνει αναφέροντας το όνομα του Καλλίμαχου και του Κώου ποιητή, Φιλητά, που αποτελούσε το πρότυπο του Καλλίμαχου (3.9.41-2): *inter Callimachi sat erit placuisse libellos / et cecinisse modis, Coe poeta, tuis*.¹⁵⁸

Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον ο ειρμός των επιχειρημάτων του Προπέρτιου που έχουν σκοπό την αποκήρυξη της συγγραφής επικών ποιημάτων. Ισχυρίζεται ότι ο ίδιος ακολουθεί το πρότυπο ζωής του Μαικήνα και, έπειτα από μια σειρά επαίνων που αφορούν στις πολιτικές και στρατιωτικές επιτυχίες του καθώς και στην εκτίμηση της οποίας χάρει από τον Αύγουστο, καταλήγει στον χαρακτηρισμό του ως ενός εγκρατούς, ταπεινού και σεμνού Ρωμαίου πολίτη (3.9.21-30): *at tua, Maecenas, vitae praecepta recepi, / cogor et exemplis te superare tuis[...] et tibi ad effectum vires det Caesar, et omni / tempore tam faciles insinuentur opes; / parcis et in tenuis humilem te colligis umbras: / velorum plenos subtrahis ipse sinus*. Ο Μαικήνας ανήκει, σύμφωνα

¹⁵⁷ Camps (1967) 99.

¹⁵⁸ Στην ελεγεία 3.9 γίνεται ρητή αναφορά στον ποιητή Φιλητά ως *Coe poeta* σε αντίθεση με την ελεγεία 2.1, όπου η αναφορά στον Κώο ποιητή γίνεται άκρως υπαινικτικά με τη φράση *Coa veste* (2.1.6).

με τον ποιητή, σε αυτή τη μερίδα ανθρώπων που επιθυμούν στη ζωή τους να ακολουθούν τις φυσικές τους κλίσεις.¹⁵⁹

Όπως ακριβώς ο Μαικήνας, έτσι και ο Προπέρτιος δεν επιλέγει να ασχοληθεί με θέματα που δεν προσιδιάζουν στην κλίση που του έχει δώσει η φύση. Όπως είχε υποσχεθεί στους στίχους 3.9.21-2, εφαρμόζει τις αρχές του βίου του Μαικήνα στη δική του ζωή. Αφού στους στίχους 3.9.3-4 είχε απορρίψει το *vastum scribendi aequor*, στους στίχους 3.9.35 κ.εξξ. το επαναπροσδιορίζει και το απορρίπτει εκ νέου: δεν πρόκειται να θρηνησει για την κατάρρευση της Θήβας (3.9.35-6) ούτε να μιλήσει για τις ιστορίες της *Ιλιάδας* ή της *Οδύσσειας* (3.9.37-40). Έπειτα από αυτήν την αιτιολόγηση ο Προπέρτιος ανακοινώνει πως η ερωτική ποίηση είναι ο τομέας που θα του χαρίσει δόξα, διότι για αυτού του είδους την ποίηση είναι προορισμένος από τη φύση (3.9.41-4): *inter Callimachi sat erit placuisse libellos [...] haec urant pueros, haec urant scripta puellas, / meque deum clament et mihi sacra ferant.*

Προς μεγάλη έκπληξη του αναγνώστη έρχονται οι στίχοι 3.9.45-54: *te duce vel Iovis arma canam, caeloque minantem / Coeum et Plegraeis Eurymedonta iugis [...] Parthorum astutae tela remissa fugae, [...] Antonique gravis in sua fata manus.* Η Γιγαντομαχία καθώς και η πρώιμη ρωμαϊκή ιστορία και οι θρίαμβοι του Αυγούστου είναι θέματα τα οποία ο ποιητής έχει ήδη απορρίψει στην ελεγεία 2.1 (19 κ.εξξ.). Το νόημα της φράσης *te duce* είναι εκείνο που μπορεί να δώσει τη λύση στο μυστήριο των στίχων 3.9.45-54 και εκείνο που, επίσης, έχει αποτελέσει πηγή διαφωνιών μεταξύ των μελετητών. Ο Bennett¹⁶⁰ θεωρεί ότι το *te duce* υποδεικνύει τη «θεϊκή» έμπνευση που χρειάζεται ο ποιητής για να καταπιαστεί με θέματα που αντιβαίνουν στη φυσική του κλίση, όπως ο Δίας και η Γιγαντομαχία. Η καθοδήγηση του Μαικήνα θα αποτελέσει για τον Προπέρτιο αυτήν τη θεϊκή έμπνευση. Σε άλλο μήκος κύματος βρίσκονται οι Gold¹⁶¹ και Innes,¹⁶² οι οποίοι θεωρούν ότι το *te duce* δεν είναι τίποτε άλλο από μια υπόσχεση η οποία θα μείνει ανεκπλήρωτη, εφόσον η εκπλήρωσή της αναβάλλεται για ένα απροσδιόριστο μέλλον. Αν στο μέλλον ο Μαικήνας έδειχνε στον Προπέρτιο τον δρόμο, γράφοντας και ο ίδιος μια *Γιγαντομαχία*, τότε θα είχε την ικανότητα να

¹⁵⁹ Bennett (1968) 319. Μάλιστα, ο πρώτος πεντάμετρος στίχος του ποιήματος (*intra fortunam qui cupis esse tuam*) προοικονομεί την αναφορά του ποιητή στα παραδείγματα ανδρών που ακολούθησαν τις φυσικές τους κλίσεις (3.9.9-20) και στην κλίση του Μαικήνα (3.9.21-30).

¹⁶⁰ Bennett (1968) 323-4.

¹⁶¹ Gold (1982) 108-9.

¹⁶² Innes (1979) 167.

αποτολμήσει τη σύνθεση ενός έπους.¹⁶³ Σύμφωνα με αυτήν την άποψη το *te duce* αποτελεί ένα παράδοξο, διότι το να ενεργούσε ο Μαικήνας κατά τέτοιο τρόπο θα ήταν σαν να πηγαίνει ενάντια στη φυσική του κλίση, η οποία αντιτίθεται σε κάθε είδος μεγαλείου. Επομένως, αυτό που αρχικά παρουσιάζεται ως υπόσχεση δεν είναι τίποτε άλλο παρά μια άρνηση. Κατά τη γνώμη μου, όμως, η άποψη εκείνη που κεντρίζει περισσότερο το ενδιαφέρον είναι της Hubbard¹⁶⁴ και του Butrica.¹⁶⁵ Οι μελετητές θεωρούν παράδοξη τη φιλοδοξία του Προπέρτιου από τη μια πλευρά να γίνει ένας καλλιμάχιος ποιητής και από την άλλη να δεσμεύεται, έστω και υπό όρους, για τη σύνθεση επικών θεμάτων, όπως η Γιγαντομαχία. Το παράδοξο αυτό λύνεται στο 4^ο βιβλίο ελεγείων του Προπέρτιου, όπου η καλλιμάχεια αιτιολογική ποίηση γίνεται το όχημα για να υμνηθούν υψηλά ζητήματα, όπως οι απαρχές της Ρώμης και οι θρίαμβοι του Αυγούστου. Επομένως, η εικόνα του βασιλιά των θεών στην επικών διαστάσεων μάχη με τους Γίγαντες και τους Τιτάνες αντιπροσωπεύει και στην ελεγεία 3.9 το περιβάλλον της μεγαλοπρεπούς επικής σύνθεσης και ίσως, ακόμη, λειτουργεί προεξαγγελτικά για τη στροφή του Προπέρτιου στην επική θεματολογία του 4^{ου} βιβλίου των ελεγείων του.

iii. Οβίδιος *Amores* 2.1

Ίσως η πιο ενδιαφέρουσα περίπτωση αναφοράς του θεού Δία σε ποιητολογικό επίπεδο βρίσκεται στην εναρκτήρια ελεγεία του 2^{ου} βιβλίου των *Amores* του Οβιδίου. Ο Οβίδιος μεταχειρίζεται τον βασιλιά των θεών και τη Γιγαντομαχία με σκοπό να δώσει έμφαση όχι στην αδυναμία του να συνθέσει επική ποίηση αλλά μάλλον στην ικανότητα άσκησης μιας μορφής εξουσίας πάνω στο αντικείμενο του πόθου του ή ακόμα και στο αναγνωστικό κοινό του μέσω της σύνθεσης ελεγειακής-ερωτικής ποίησης.

¹⁶³ Αξίζει να σημειωθεί ότι τόσο η Gold όσο και ο Innes συνδέουν τη φράση *te duce* με την *Ωδή* 2.12 του Ορατίου, όπου ο ποιητής απευθύνεται στον Μαικήνα και τον προτρέπει να συνθέσει υψηλή ποίηση, αφήνοντας για τον ίδιο τη σύνθεση ερωτικής ποίησης: *Saturni veteris, tuque pedestribus / dices historiis proelia Caesaris, / Maecenas, [...] me dulcis dominae Musa Licymniae / cantus* (2.12.9-14). Θεωρούν ότι το ρήμα *dices* του Ορατίου και το *te duce* του Προπέρτιου αποτελούν ένα σχόλιο στο παράξενο ποιητικό ύφος που είχαν τα έργα του Μαικήνα, κάτι το οποίο είχε παρατηρήσει και ο ίδιος ο Αύγουστος. Βλ. Innes (1979) 167 και Gold (1982) 109.

¹⁶⁴ Hubbard (1974) 113-4.

¹⁶⁵ Butrica (1996) 142-3.

Όπως και στην ελεγεία 1.1 των *Amores*, έτσι και εδώ ο Οβίδιος ξεκινά εξηγώντας στους αναγνώστες τον λόγο για τον οποίο γράφει ερωτικές ελεγείες και όχι έπος, όπως είχε αρχικά την πρόθεση να κάνει. Ενώ, λοιπόν, βρισκόταν σε διαδικασία σύνθεσης της «*Γιγαντομαχίας*» του, η αγαπημένη του «τού έκλεισε την πόρτα» (2.1.11-8):

ausus eram, memini, caelestia bella
centimanumque Gygen (et satis oris erat),
cum male se Tellus ultra est ingestaque Olympo
ardua devexum Pelion Ossa tulit.
in manibus nimbos et cum Iove fulmen habebam,
quo bene pro caelo mitteret ille suo.
clausit amica fores: ego cum Iove fulmen omisi;
excidit ingenio Iuppiter ipse meo.

Επρόκειτο να μιλήσει για τους πολέμους που έλαβαν χώρα στον ουρανό και για αυτό κρατούσε στα χέρια του τα σύννεφα και τον κεραυνό του βασιλιά των θεών, Δία. Πολύ μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο στίχος 15, καθώς μπορεί να ερμηνευθεί σε δύο επίπεδα.¹⁶⁶ Σε μεταφορικό επίπεδο, η φράση *in manibus* δηλώνει ότι ο ποιητής είχε στα χέρια του ένα ποίημα που αφορούσε τον Δία και τον κεραυνό του, μια *Γιγαντομαχία*. Όμως, αν ο στίχος 2.1.15 εκληφθεί κυριολεκτικά, αποτελεί ένα πνευματώδες σχόλιο του Οβιδίου. Τότε, μπροστά στα μάτια του αναγνώστη σχηματίζεται η εικόνα του ποιητή να κρατά στα χέρια του νέφη, κεραυνούς και τον ίδιο τον Δία. Στο σημείο αυτό ο Οβίδιος εκμεταλλεύεται την ποιητική σύμβαση, σύμφωνα με την οποία ο ποιητής κάνει ο ίδιος αυτό που περιγράφει να γίνεται. Με τα χέρια του γεμάτα κεραυνούς και σύννεφα, θα μπορούσε να λεχθεί ότι ο Οβίδιος υιοθετεί έναν ρόλο παρόμοιο με αυτόν του βασιλιά των θεών. Επομένως, όπως επισημαίνει και ο McKeown,¹⁶⁷ με τη συγκεκριμένη ερμηνεία της παραπάνω εικόνας ο ποιητής παραβιάζει τις καλλιμάχειες αρχές, τις οποίες, όπως ειπώθηκε σε προηγούμενο υποκεφάλαιο της παρούσας εργασίας, ο Προπέρτιος ενστερνιζόταν στην ελεγεία 2.1 σχετικά με τη σύγκριση Δία-υψηλής ποίησης και Καλλίμαχου-μη μεγαλοπρεπούς ποίησης.

¹⁶⁶ Ο στίχος 2.1.15 έχει απασχολήσει ιδιαίτερος τους μελετητές. Ο Lausberg (1973) αναλύει τις διάφορες γραφές που έχουν προταθεί για τον στίχο 2.1.15, μέσα στις οποίες είναι και η “*Iuppiter in manibus et cum Iove fulmen habebam*”, η οποία, όπως υποστηρίζει, θα μπορούσε εύλογα να είναι και η αυθεντική, καθώς σκοπός του Οβιδίου είναι να δώσει έμφαση στο ρόλο του Δία, τον οποίο και ο ίδιος υιοθετεί. Άλλες γραφές που έχουν προταθεί για τον στίχο 2.1.15 είναι: *in manibus*, *in manibusque Iovem*, *in manibus montes*.

¹⁶⁷ McKeown (1998) 14.

Για να αποκτήσει εκ νέου πρόσβαση στον χώρο και την καρδιά της *puella*, είναι αναγκασμένος να επιχειρήσει στροφή από τη συγγραφή έπους στην ερωτική ελεγεία, μόνο μέσω της οποίας θα κερδίσει πίσω την αγαπημένη του (2.1.19-22):

Iuppiter, ignoscas: nil me tua tela iuvabant;
clausa tuo maius ianua fulmen habet.
blanditias elegosque leves, mea tela, resumpsi:
mollierunt duras lenia verba fores.

Για έναν ποιητή ήταν τυπικό να προσπαθεί να δικαιολογήσει την προτίμησή του για ένα ποιητικό είδος το οποίο θεωρούνταν ταπεινότερο. Η δικαιολόγηση πραγματοποιούνταν μέσω της αναγνώρισης από τον ποιητή της ανικανότητάς του να έχει οποιεσδήποτε φιλοδοξίες για ένα είδος το οποίο ήταν υψηλότερο.¹⁶⁸ Ο Οβίδιος, ήδη από την ελεγεία 1.1 των *Amores*, δεν έχει κάνει κάποια δήλωση σχετικά με την έλλειψη ικανότητας από μέρους του για τη σύνθεση έπους.¹⁶⁹ Στην ελεγεία 2.1 εξακολουθεί να είναι κατηγορηματικά σίγουρος για το ταλέντο του στη σύνθεση έπους. Η φράση *ausus eram* (2.1.11) είναι δηλωτική της ικανότητάς του, εφόσον μια από τις σημασίες του ρήματος *audeo* είναι «τολμώ να γράψω ή να πω κάτι» και πολλές φορές αναφέρεται σε φιλόδοξα λογοτεχνικά εγχειρήματα.¹⁷⁰ Η χρήση του συγκεκριμένου ρήματος εδώ είναι ιδιαίτερος ταιριαστή, καθώς τονίζει την αναλογία του ποιητή με τους Γίγαντες: το θράσος του Οβιδίου να υμνήσει το υψηλό θέμα της Γιγαντομαχίας είναι ανάλογο με εκείνο των Γιγάντων που επιτέθηκαν στην εξουσία του Δία.¹⁷¹ Η σύνοψη του ποιητή για τα *caelestia bella*, βέβαια, είναι ασαφής. Ο Ησίοδος αναφέρει ότι ο Γύγης, ο Βριάρεως και ο Κόττος, οι εκατόγχειρες γιοι του Ουρανού και της Γης, πολέμησαν στο πλευρό του Δία εναντίον των Τιτάνων.¹⁷² Μερικές φορές, όμως, έχουν απεικονιστεί να πολεμούν εναντίον του βασιλιά των θεών.¹⁷³ Στην παρούσα ελεγεία η περιγραφή του Οβιδίου είναι ανακριβής, έτσι ώστε δεν επιτρέπει στον αναγνώστη να αντιληφθεί σε ποιον το πλευρό πολεμά ο εκατόγχειρας Γύγης. Αυτή η αόριστη

¹⁶⁸ Πρβ. Verg. *Ecl.* 6.3 κ.εξξ., Prop. 3.3, Hor. *Carm.* 4.15 κ.εξξ. Βλ. McKeown (1998) 1.

¹⁶⁹ Βλ. την έναρξη της ελεγείας *Am.* 1.1 *Arma gravi numero violentaque bella parabam / edere, materia conveniente modis* (1.1.1-2), καθώς και τον στίχο 1.1.17 *cum bene surrexit versu nova pagina primo*.

¹⁷⁰ OLD s.v. “audeo”^{4b}. Για τη χρήση του ρήματος *audeo* σε περικείμενο φιλόδοξου λογοτεχνικού εγχειρήματος βλ. Prop. 2.10.5 κ.εξ., *Ov. Am.* 2.18.4, *Fast.* 6.22, *Tr.* 2.337, *Pont.* 2.5.28 κ.εξ.

¹⁷¹ McKeown (1998) 11. Σχετικά με τη σύνθεση μιας «Γιγαντομαχίας» από τον Οβίδιο οι μελετητές είναι διχασμένοι. Οι στίχοι 2.1.11-6 σε συνδυασμό με την έναρξη της ελεγείας 1.1 των *Amores* οδήγησε πολλούς μελετητές στη διατύπωση επιχειρημάτων υπέρ ή κατά της ύπαρξης μιας οβιδιανής Γιγαντομαχίας: (υπέρ) βλ. Owen (1924) 63 κ.εξ., Della Corte (1971) / (κατά) βλ. Pfister (1915), Reitzenstein (1935) 87 κ.εξ.

¹⁷² Ησ. *Θεογ.* 147 κ.εξξ., 617 κ.εξξ., 729 κ.εξξ.

¹⁷³ *Ov. Fast.* 3.805.

περιγραφή μοιάζει παράταιρη, αν ληφθεί υπόψιν η δήλωση του ποιητή περί ικανότητας συγγραφής μιας Γιγαντομαχίας. Όπως, όμως, επισημαίνει ο McKeown,¹⁷⁴ από τους ελληνιστικούς χρόνους και εξής υπήρξε μια σύγχυση ως προς τις συγκρούσεις των θεών με τους Γίγαντες, τους Εκατόγχειρες, τους Τιτάνες και τους Αλωάδες και ως προς τον διαχωρισμό της μίας μυθολογικής ιστορίας από την άλλη.

Ένα ακόμα δείγμα επίδειξης της ικανότητας σύνθεσης επικής ποίησης από πλευράς Οβιδίου έρχεται από την παρενθετική φράση (*et satis oris erat*) (2.1.12), η οποία συνδέεται με τον υπόλοιπο στίχο στον οποίο ανήκει (*centimanumque Gygen*). Ο ποιητής, αφού καθιστά γνωστό ότι έχει αποτολμήσει τη συγγραφή μεγαλοπρεπούς έπους, εκφράζει τη σκέψη ότι εκατό στόματα θα ήταν αρκετά για να τραγουδήσουν τις επικές μάχες των θεών. Έτσι, διαστρέφει τον επικό τόπο, σύμφωνα με τον οποίο μόνο με εκατό ή ούτε με εκατό ακόμη στόματα δεν δύναται ο ποιητής να φανεί αντάξιος ενός τόσο απαιτητικού και μεγαλόπνοου εγχειρήματος, όσο το έπος.¹⁷⁵ Το *oris* εδώ αναφέρεται στον πομπώδη λόγο που πρέπει να διαθέτει ένας ποιητής για ένα τόσο σπουδαίο θέμα. Είναι ενδιαφέρον ότι ο Οβίδιος όχι μόνο ισχυρίζεται αβίαστα ότι είναι ικανός να υμνήσει το υψηλότερο από όλα τα επικά θέματα, αλλά και ότι είναι ικανός ακριβώς διότι διαθέτει τα εκατό στόματα που είναι απαραίτητα για αυτό. Έτσι, τα εκατό του στόματα βρίσκονται σε αντιστοιχία με τα εκατό χέρια (και κεφάλια) του Γύγη, δημιουργώντας μια παράξενη εικόνα.¹⁷⁶ Επομένως, το συγκεκριμένο ουσιαστικό είναι σημείο της «ύβρεως» του ποιητή και βρίσκεται σε αρμονία με τη φράση *ausus eram* που έχει προηγηθεί στον στίχο 2.1.11.

Μέχρι εδώ έχει γίνει κατανοητό ότι ο ποιητής προβάλλει την ικανότητά του να συνθέσει έπος και την επιδεικνύει ισχυριζόμενος πως έχει στην κατοχή του τα σύννεφα και τον κεραυνό του Δία, τα οποία λειτουργούν συνυποδηλωτικά για την επική ποίηση. Ενώ, όμως, είναι έτοιμος να κυνηγήσει την τύχη του με το έπος, το σκηνικό της ελεγείας αλλάζει άρδην και ο ποιητής-εραστής βρίσκεται στο περιβάλλον ενός παρακλαυσίθυρου: *clausit amica fores* (2.1.17). Το κλείσιμο της πόρτας της *puella* δημιουργεί δύο αντίπαλα μέρη: από τη μία η επική ποίηση, η Γιγαντομαχία, ο Δίας με

¹⁷⁴ McKeown (1998) 11.

¹⁷⁵ Πρβ. Ομ. *Ιλ.* 2.488 κ.εξξ, *πληθύν δ' οὐκ ἄν ἐγὼ μωθήσομαι οὐδ' ὀνομήνω, / οὐδ' εἴ μοι δέκα μὲν γλῶσσαι, δέκα δὲ στόματ' εἴεν, / φωνή δ' ἄρρηκτος, χάλκεον δὲ μοι ἦτορ ἐνείη, / εἰ μὴ Ὀλυμπιάδες Μοῦσαι, Διὸς αἰγιόχοιο / θυγατέρες, μνησαίασθ' ὅσοι ὑπὸ Ἴλιον ἦλθον*, Ον. *Met.* 8.533 κ.εξ. *non mihi si centum deus ora sonantia linguis / ingeniumque capax totumque Heliconia dedisset.*

¹⁷⁶ McKeown (1998) 12-3.

τα τυπικά στοιχεία της ιδιότητάς του ως θεού των καιρικών φαινομένων και από την άλλη η αγαπημένη του ποιητή και η άρνησή της να τον δεχθεί. Η κοπέλα του κλείνει κατά πρόσωπο την πόρτα, επειδή δεν την ενδιαφέρει καθόλου η επική ποίηση που εκείνος έχει να της προσφέρει. Συνειδητοποιώντας την αντίδραση της κοπέλας, ο Οβίδιος απορρίπτει τα όπλα του, τον κεραυνό του Δία μαζί με τον ίδιο τον θεό (2.1.17-8): *ego cum Iove fulmen omisi/ excidit ingenio Iuppiter ipse meo*. Η επανάληψη της φράσης *cum Iove fulmen* στην ίδια ακριβώς θέση που βρισκόταν δύο στίχους νωρίτερα (2.1.15) υπογραμμίζει έξυπνα την ξαφνική αλλαγή που υφίσταται ο ποιητής. Ακόμη, όπως επιτυχημένα παρατηρεί η Lechelt,¹⁷⁷ αυτή η επανάληψη δημιουργεί αρχικά την εντύπωση στον αναγνώστη ότι ο Δίας άφησε από τα χέρια του τον κεραυνό, ενώ στην πραγματικότητα ο λόγος είναι για τον ίδιο τον Οβίδιο, ο οποίος εγκαταλείπει τον Δία και τον κεραυνό του ως ποιητικά θέματα.¹⁷⁸ Μέσω της παραπάνω εικόνας γίνεται αντιληπτό ότι ο Οβίδιος παρουσιάζει τον εαυτό του ως ικανό να μετατρέπει τον Δία από επικό σε ελεγειακό ανάλογα με τη διάθεσή του.

Μετά από την εγκατάλειψη του Δία και της επικής ποίησης, ο ποιητής ζητά από τον θεό να του συγχωρέσει αυτή τη στροφή στη θεματολογία (2.1.19): *Iuppiter, ignoscas: nil me tua tela iuvabant*. Στο σημείο αυτό καθίσταται πλέον σαφής η έλλειψη χρησιμότητας της επικής ποίησης στην προσπάθεια κατάκτησης του γυναικείου ενδιαφέροντος. Το κλείσιμο της πόρτας από την κοπέλα ήταν η πρώτη ένδειξη της ανικανότητας του έπους να λειτουργήσει με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίσει την προσοχή της *puella*. Σε αντίθεση με τον Προπέρτιο, ο οποίος στην ελεγεία 3.3 απέδιδε την παραίτησή του από τη συγγραφή έπους στην απαγόρευση του θεού Απόλλωνα (3.3.13 κ.εξξ.), ο Οβίδιος αντικαθιστά αρχικά στην ελεγεία 1.1 των *Amores* τον Απόλλωνα με τον Έρωτα, ο οποίος δεν τον αποτρέπει από τη σύνθεση επικής ποίησης, του κλέβει όμως έναν πόδα από τον εξάμετρό του και τον αναγκάζει να συνθέσει ποίηση σε ελεγειακό δίστιχο (1.1.1-4). Στην ελεγεία 2.1 ο Οβίδιος έχει αφήσει στην άκρη τον ρόλο της θεότητας και τον έχει αντικαταστήσει με την απλή *puella*, η οποία δρα καταλυτικά απομακρύνοντάς τον με ένα απλό κλείσιμο της πόρτας της τόσο από το περιβάλλον του έπους όσο και από τα καλλιμάχεια πρότυπα.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Lechelt (2014) 159.

¹⁷⁸ Το ρήμα *omitto* της φράσης *fulmen omisi* έχει και την έννοια της εγκατάλειψης μιας δραστηριότητας, βλ. *OLD* s.v. “omitto”⁵, αλλά και πιο συγκεκριμένα της παραίτησης από ένα λογοτεχνικό εγχείρημα, βλ. *Cic. Att.* 13.47 *instituta omisi; ea quae in manibus habebam abieci*, *TLL* 8.363.21 κ.εξξ.

¹⁷⁹ Booth (1991) 25.

Είναι, επίσης, σημαντικό να εξεταστούν αναλυτικά δύο όροι που επαναλαμβάνονται μέσα σε λίγους μόλις στίχους, οι όροι *fulmen* και *tela*. Ο όρος *fulmen* επαναλαμβάνεται τρεις φορές στους στίχους 2.1.15-20 και με κάθε επανάληψη το νόημά του υφίσταται αλλαγές. Στον στίχο 2.1.15 (*in manibus nimbos et cum Iove fulmen habebam*) η λέξη *fulmen* έχει έντονη την έννοια του κεραυνού του Δία. Όμως μέσω του περικειμένου χρωματίζεται και ποιητολογικά, αντιπροσωπεύοντας την έννοια του επικού ποιήματος. Δύο στίχους αργότερα (*clausit amica fores! ego cum Iove fulmen omisi* 2.1.17) καθίσταται σαφές ότι το *fulmen* και ο Δίας είναι ξεκάθαροι δείκτες της επικής ποίησης, η οποία περιφρονείται από την *puella* και επιφέρει το κλείσιμο της πόρτας της. Αφού έχει επέλθει το τελευταίο αυτό γεγονός και εξαιτίας αυτού, η έννοια της λέξης *fulmen* επηρεάζεται εκ νέου. Στον στίχο 2.1.20 (*clausa tuo maius ianua fulmen habet*) ο Οβίδιος προβαίνει σε ένα παιχνίδι εννοιών: από τη μία πλευρά η σημασία του κεραυνού και από την άλλη εκείνη της κλειδαριάς της πόρτας.¹⁸⁰ Αναπόφευκτη είναι, επομένως, η σύγκριση μεταξύ του κεραυνού του Δία και της κλειδαριάς της κοπέλας και κατ' επέκταση μεταξύ Δία και *puella*. Όπως επισημαίνει η Weinlich,¹⁸¹ η σύγκριση που γίνεται ανάμεσα στα δύο *fulmina* οδηγεί τον αναγνώστη να μεταφράσει τον όρο *fulmen* ως «δύναμη». Άρα, υποδηλώνεται τόσο ότι η κλειστή πόρτα της κοπέλας έχει μεγαλύτερη δύναμη από τον κεραυνό του βασιλιά των θεών όσο και ότι το να γράφει στο επικό μέτρο είναι λιγότερο σημαντικό για τον ποιητή σε σχέση με την αποδοχή της ποίησής του από το αντικείμενο του πόθου του. Στη σύγκριση Δία-*puella* η *puella* αναδεικνύεται ως η ισχυρότερη θεότητα.

Ο όρος *tela*, επίσης, χρησιμοποιείται από τον ποιητή με μεταβολή της σημασίας του κατά την επανάληψή του. Στον στίχο 2.1.19 (*Iuppiter ignoscas! nil me tua tela iuvabant*) η λέξη *telum* έχει την έννοια των όπλων του Δία, δηλαδή του κεραυνού.¹⁸² Στον στίχο 2.1.21, όμως, ο όρος χρησιμοποιείται για τους ελεγειακούς στίχους που συνθέτει ο ποιητής (*blanditias elegosque levis, mea tela, resumpsi*). Δηλώνοντας ότι τα *tela* του Δία, δηλαδή η επική ποίηση, δεν τον βοήθησαν στην κατάκτηση της αγαπημένης του και αποκαλώντας τις ελεγείες του *tela*, ο ποιητής αντιμετωπίζει και τα δύο αυτά ποιητικά είδη ως εργαλεία επικοινωνίας και τα συγκρίνει μεταξύ τους σύμφωνα με την επίδραση που ασκούν τόσο στην κοπέλα του όσο και στο αναγνωστικό

¹⁸⁰ Ο Οβίδιος έχει αξιοποιήσει ξανά την έννοια του *fulmen* ως «κλειδαριά πόρτας» στην ελεγεία *Am.* 1.6.16 *tu, me quo possis perdere, fulmen habes.*

¹⁸¹ Weinlich (2010) 141.

¹⁸² *OLD* s.v. “*telum*”^{2d}.

κοινό του. Η σύνθεση ελεγειακής ποίησης αποτελεί για τον ποιητή ένα μέσο για να προκαλέσει εν γένει την προσοχή.¹⁸³

Έπειτα από την ανάλυση της ελεγείας 2.1, γίνεται κατανοητή η διαφορά με την οποία αντιμετωπίζει τη σχέση έπους-ελεγείας ο Οβίδιος σε σύγκριση με τον Προπέρτιο. Ο Προπέρτιος, με απολογητική διάθεση απέναντι στον πάτρωνά του, Μαικήνα, δηλώνει την προτίμησή του στη σύνθεση ελεγείων, καθώς δεν διαθέτει την ικανότητα που απαιτείται για να συνθέσει μια μεγαλοπρεπή «Γιγαντομαχία». Στον αντίποδα, ο Οβίδιος αντιμετωπίζει τον «πόλεμο» των ποιητικών ειδών με νέα ματιά. Όχι μόνο δεν απολογείται για την προτίμησή του στην ελεγεία, αλλά εξαίρει τη χρησιμότητά της για την ερωτική κατάκτηση, έναν τομέα, δηλαδή, στον οποίο το έπος αποτυγχάνει παταγωδώς. Η ιστορία της ελεγείας 2.1 των *Amores* δεν αναδεικνύει τη διαφορά μεταξύ υψηλού και ταπεινού ποιητικού ύφους, αλλά την αποδοχή ή την απόρριψη από το κοινό του ποιητή –είτε αυτό είναι η *puella* είτε οι αναγνώστες του– της επιλογής του να γράψει σε ένα συγκεκριμένο είδος.¹⁸⁴ Μια «Γιγαντομαχία» εύλογα δεν μπορεί να βοηθήσει τον ποιητή στην κατάκτηση του ερωτικού του αντικειμένου, εφόσον αφορά σε μακρινές, ελληνικές μυθολογικές ιστορίες και, το κυριότερο, είναι εκ διαμέτρου αντίθετη με τον χαρακτήρα της καθημερινής, ανθρώπινης ρωμαϊκής πραγματικότητας των *Amores*. Αντιθέτως, το θέμα του ανθρώπινου έρωτα, εκφρασμένο μέσα από τον ελεγειακό στίχο, σχετίζεται περισσότερο με την απλή, καθημερινή ζωή. Η ιδέα αυτή, μάλιστα, τονίζεται από τον Οβίδιο, ο οποίος αντιστρέφει τη διάταξη του χώρου της Γιγαντομαχίας. Οι αθάνατοι θεοί γκρέμισαν τους θνητούς Γίγαντες από τον ουρανό. Ο θνητός ποιητής γκρεμίζει τον εκπρόσωπο του ουρανού, τον Δία, στη γη (2.1.17-8): *ego cum Iove fulmen omisi; / excidit ingenio Iuppiter ipse meo*.¹⁸⁵ Επομένως, το ελεγειακό είδος δίνει τη δυνατότητα στον Οβίδιο να έχει υπό έλεγχο την *puella* αλλά και τον αναγνώστη του. Σε αντίθεση με τον Προπέρτιο, ο Οβίδιος γράφοντας ελεγείες δεν υποτάσσεται σε κάποιον έλεγχο που του ασκείται, αλλά εκφράζει ο ίδιος την επιθυμία του να έχει στα χέρια του τη δύναμη και τον έλεγχο.¹⁸⁶

¹⁸³ Weinlich (2010) 141.

¹⁸⁴ Weinlich (2010) 140.

¹⁸⁵ Cahoon (1985) 31.

¹⁸⁶ Weinlich (2010) 142.

iv. Οβίδιος *Ars Amatoria* 2.21-96

Στην έναρξη του δεύτερου βιβλίου της *Ars Amatoria* του Οβιδίου βρίσκεται μια ακόμη ενδιαφέρουσα αναφορά στον Δία και κατ' επέκταση στη Γιγαντομαχία, αυτή τη φορά, όμως, περισσότερο διακριτική και αινιγματική. Στο πρώτο βιβλίο της *Ars Amatoria* ο Οβίδιος επιχειρεί να διδάξει τους άνδρες αναγνώστες του σχετικά με τον τρόπο εξεύρεσης γυναικείας ερωτικής συντροφιάς. Στο δεύτερο βιβλίο το «μάθημα» προς τους αναγνώστες συνεχίζεται με θέμα τους τρόπους με τους οποίους θα διατηρήσουν το ενδιαφέρον της γυναικείας συντροφιάς, από τη στιγμή που θα το αποκτήσουν.

Ο Οβίδιος, αφού έχει αναφερθεί στον πρόλογο του στο περιεχόμενο και τους σκοπούς του δεύτερου βιβλίου του, απευθύνει μια τυπική επίκληση στην Αφροδίτη, τη μούσα Ερατώ και τον Έρωτα (2.15-8): *nunc mihi, siquando, puer et Cytherea, favete, / nunc Erato, nam tu nomen amoris habes. / magna paro, quas possit Amor remanere per artes, dicere tam vasto pervagus orbe puer*. Ιδιαίτερως τονίζεται η φτερωτή φύση του Έρωτα, λόγω της οποίας ο συγκεκριμένος θεός είναι δύσκολο να περιοριστεί (*imposuisse modum*, 2.19-20). Από τα φτερά του Έρωτα ο Οβίδιος περνά στα φτερά του Δαίδαλου και αφηγείται την ιστορία του ξεκινώντας απότομα με ένα δίστιχο που περικλείει σχεδόν όλη την έκβασή της (2.21-2): *hospitis effugio praestruxerat omnia Minos: / audacem pinnis repperit ille viam*.¹⁸⁷ Ο Μίνωας κρατά τον Δαίδαλο φυλακισμένο και ο Δαίδαλος προσπαθεί να βρει μια διέξοδο για να επιστρέψει στην πατρίδα του μαζί με τον γιο του, Ίκαρο. Μάλιστα, καταφεύγοντας στον κλασικό ποιητικό τόπο του χωρισμού του κόσμου σε τρεις γεωγραφικές ζώνες, της στεριάς, της θάλασσας και του ουρανού, ο ποιητής τοποθετεί τον Μίνωα ως τον απόλυτο εξουσιαστή της στεριάς και της θάλασσας, γεγονός που αφήνει τον Δαίδαλο με μόνη επιλογή διεξόδου εκείνη του ουρανού.¹⁸⁸

Μέχρι αυτό το σημείο ο λόγος για τον οποίο ο Οβίδιος έχει τοποθετήσει εμβόλιμα την ιστορία του Δαίδαλου στην έναρξη του βιβλίου του δεν είναι ιδιαίτερα ευδιάκριτος. Το τοπίο ξεκαθαρίζει, όμως, με την επίκληση του Δαίδαλου στον Δία και την παράκληση προς τον θεό να αντιμετωπίσει ευνοϊκά το ταξίδι που πρόκειται να

¹⁸⁷ Όπως αναφέρει ο Gärtner, η ιστορία του Δαίδαλου στο προοίμιο του δεύτερου βιβλίου της *Ars Amatoria* αποτελεί ένα επιχείρημα *a minore ad maius*: αν ο περιορισμός του ανθρώπου-Δαίδαλου σε ένα μέρος, την Κρήτη, είναι προβληματικός, τότε και ο περιορισμός του φτερωτού θεού-Έρωτα πρέπει να είναι εξίσου δύσκολος. Βλ. Gärtner (2005) 650.

¹⁸⁸ Janka (1997) 69.

πραγματοποιήσει με τον γιο του μέσω του ουρανού, δηλαδή μέσω της ζώνης που εξουσιάζει ο θεός (2.38-9): *da veniam coepto, Iuppiter alte, meo:/ non ego sidereas adfecto tangere sedes*. Ο βασιλιάς των θεών πρέπει να κατευναστεί, προκειμένου να δώσει τη συγκατάθεσή του σε ένα τόσο παράτολμο εγχείρημα, όπως είναι η πτήση της επιστροφής στην πατρίδα. Ο Δαίδαλος υπόσχεται στον Δία ότι κατά την πτήση του δεν πρόκειται να πλησιάσει και να προσβάλει το υψηλό βασίλειό του. Το σχέδιο είναι να μην πετά ούτε πολύ ψηλά στον ουρανό αλλά ούτε και πολύ χαμηλά προς τη γη. Αυτό συμβουλεύει και τον γιο του να κάνει στον στίχο 2.63: *inter utrumque vola*.

Η πτήση του Δαίδαλου και του Ίκαρου είναι πολύ πιθανό να λειτουργεί ως μια αλληγορική διήγηση για τις ποιητικές και ειδολογικές αξιώσεις που έχει ο Οβίδιος στο δεύτερο βιβλίο της *Ars Amatoria* και τις οποίες, όπως είναι εύλογο, εκφράζει στο ξεκίνημά του. Μέσω της εμβόλιμης ιστορίας και της αναφοράς στον Δία ο ποιητής επιθυμεί να τοποθετήσει και να οριοθετήσει το νέο του ποιητικό εγχείρημα, την ερωτική-διδασκτική ποίηση. Συγκεκριμένα, ο λόγος του Δαίδαλου, κατά τον οποίο απευθύνεται αρχικά στον εαυτό του και έπειτα στον Δία, φέρει τη σφραγίδα ενός προγραμματικού διδακτικού προοιμίου που ολοκληρώνεται με μια *recusatio* (2.33-42):

quod simul ut sensit, 'nunc, nunc, o Daedale,' dixit
'materiam qua sis ingeniosus habes.
possidet et terras et possidet aequora Minos:
nec tellus nostrae nec patet unda fugae.
restat iter caeli: caelo temptabimus ire.
da veniam coepto, Iuppiter alte, meo.
non ego sidereas adfecto tangere sedes;
qua fugiam dominum, nulla nisi ista via est.
per Stygia detur iter, Stygias transnabimus undas;
sunt mihi naturae iura novanda meae.'

Μόλις ο Δαίδαλος συνειδητοποιεί ότι δεν υπάρχουν ανθρώπινα μέσα διαφυγής για εκείνον και τον γιο του, ότι η επιδεξιότητά του εμποδίζεται και ότι η έκφρασή του καταπνίγεται, βρίσκει διέξοδο χάρη στο ευρηματικό του ταλέντο. Όπως ακριβώς δεν υπήρχε προηγουμένως άλλη οδός διαφυγής για τον Δαίδαλο, έτσι δεν υπάρχει χώρος έκφρασης και ανάπτυξης για τον Οβίδιο μέσα στην κλασική ερωτική ελεγεία. Τρία είναι τα στοιχεία που είναι απαραίτητα για οποιαδήποτε καλλιτεχνική δημιουργία:

α) Πρώτον, η *materia*, η οποία παρέχεται στην περίπτωσή μας από την αναγκαιότητα της κατάστασης, δηλαδή από την ανάγκη του Δαίδαλου να δραπετεύσει από την Κρήτη και από την ανάγκη του Οβίδιου να κρατήσει το ενδιαφέρον του γυναικείου ερωτικού αντικειμένου και κατ' επέκταση να γράψει ερωτική-διδασκτική ποίηση.

β) Δεύτερον, το *ingenium*, ο εμπνευσμένος νους που επιτρέπει σε αυτόν που εργάζεται να αξιοποιήσει τη *materia*.

γ) Τέλος, η *ars* η οποία εφαρμόζεται ώστε να πραγματοποιηθεί η ιδέα και να εξαχθεί το τελικό προϊόν.

Ο Οβίδιος βάζει τον Δαίδαλο να περιγράφει την καλλιτεχνική του έμπνευση χρησιμοποιώντας μια γλώσσα που βρίθκει ποιητικών στοιχείων.¹⁸⁹ Στον πρώτο πεντάμετρο του λόγου του Δαίδαλου (*materiam qua sis ingeniosus habes*, 2.34) παρατηρείται συσσωρευση λογοτεχνικών υπαινιγμών. Ο Δαίδαλος υπενθυμίζει στον εαυτό του ότι διαθέτει *ingenium* και επισημαίνει ότι πλέον διαθέτει και *materia* με τη μορφή της πρόκλησης από τον Μίνωα. Η τέχνη του (*ars*) είναι άρρηκτα συνυφασμένη με το ίδιο το όνομά του και τη θέση του στη μυθολογία.¹⁹⁰

Ιδιαίτερα ποιητικούς υπαινιγμούς παρουσιάζει και η παράκληση *da veniam* στον στίχο 2.38. Η σκέψη ότι η μόνη οδός που είναι ελεύθερη για το καλλιτεχνικό του εγχείρημα είναι ο ουρανός αναγκάζει τον Δαίδαλο να προβεί σε μια νευρική απολογία προς τον βασιλιά των ουρανών, Δία. Οι ποιητές συνήθιζαν να ξεκινούν από τον Δία για να ζητήσουν άδεια για τη σύνθεσή τους, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα αυτό των *Φαινομένων* του Άρατου, το οποίο, ως ελληνιστικό διδακτικό ποίημα, αποτελεί σημαντικό λογοτεχνικό πρόγονο της *Ars Amatoria*. Όταν ο Δαίδαλος ζητά συγχώρεση επειδή πρόκειται να παραβιάσει την περιοχή του Δία, το λεξιλόγιο που μεταχειρίζεται κάνει αυτήν την παράκληση στον Δία να μοιάζει με μια προσευχή για λογοτεχνική άδεια.¹⁹¹ Η λέξη *venia*, που βρίσκεται συχνά με την παράκληση *da*, χρησιμοποιείται πολλές φορές για τη δήλωση ποιητικής άδειας.¹⁹² Ο Δαίδαλος αναζητά αυτήν την άδεια για το *coeptum* του, το εγχείρημα δηλαδή της εφεύρεσης της πτήσης. Ο όρος *coeptum* πολύ συχνά εκφράζει την ποιητική εύρεση και συνήθως συναντάται σε προγραμματικά προοίμια, γεγονός που δικαιολογείται από τη σημασία του ως «κάτι που μόλις ξεκινά», «ένα εγχείρημα» σε λογοτεχνικό επίπεδο.¹⁹³

¹⁸⁹ Sharrock (1994) 135.

¹⁹⁰ Οι όροι *ingenium* και *materia* παρουσιάζονται από κοινού μέσα σε άκρως λογοτεχνικά συμφραζόμενα και σε άλλα έργα του Οβιδίου. Βλ. *Am.* 3.1.25, *Tr.* 5.1.28, *Pont.* 2.5.26, 4.13.46.

¹⁹¹ Sharrock (1994) 136.

¹⁹² Βλ. *Hor. Sat.* 1.4.105, *Epist.* 2.1.78, *Ars* 11.264, 267, *Prop.* 2.25.4, *Ov. Tr.* 1.1.46, 1.7.31, 3.14.51, 4.1.104, 5.1.65, *Pont.* 1.8.9, 3.4.16, 3.9.55, 4.2.23, *Stat. Silv.* 1.13, *Priap.* 68.2, *Quint. Inst.* 10.1.72.

¹⁹³ Βλ. *OLD* s.v. “coeptum”. Σε πολλά έργα έχει χρησιμοποιηθεί ο όρος *coeptum* σε προγραμματικά προοίμια, βλ. *Lucr.* 1.418, *Verg. Georg.* 1.40, *Hor. Ars* 14, *Ov. A.A.* 1.30, *Ov. Met.* 1.2.

Όταν ο Δαίδαλος, στον στίχο 2.39 (*non ego sidereas adfecto tangere sedes*), υπόσχεται στον Δία ότι δεν σχεδιάζει να επιτεθεί στο βασίλειό του, πιθανότατα στο μυαλό του αναγνώστη ανακαλείται η επίθεση των Γιγάντων στους θεούς.¹⁹⁴ Όπως παρατηρεί η Sharrock,¹⁹⁵ ο υπαινιγμός της Γιγαντομαχίας στη συγκεκριμένη περίπτωση δεν σημαίνει απλά τη μάχη των θεών και των Γιγάντων, αλλά και τη σύνθεση ποίησης σχετικά με τη μάχη αυτή. Ο Δαίδαλος του Οβιδίου είναι πρόθυμος να αξιοποιήσει τα θετικά στοιχεία της προόδου, τα οποία σε πρώτο επίπεδο είναι η εφεύρεση της πτήσης και σε δεύτερο και μεταφορικό επίπεδο η εφεύρεση της ερωτικής-διδασκτικής ποίησης, ωστόσο φροντίζει να αφαιρέσει τους αρνητικούς συνειρμούς της Γιγαντομαχίας. Η επίθεση των Γιγάντων στο βασίλειο του Δία αποτελεί το έσχατο παράδειγμα ύβρεως, μια θρασύτατη ενέργεια στην οποία ο Δαίδαλος διαβεβαιώνει τον Δία πως δεν σκέφτεται να προβεί κατά το ουράνιο ταξίδι του. Επομένως, αρνείται οποιαδήποτε σχέση με τους Γίγαντες και ο Οβίδιος με τη σειρά του αρνείται το υψηλότερο είδος ποίησης για το διδακτικό του ποίημα.

Ο ποιητής μέσω της Γιγαντομαχίας και του Δία για ακόμη μια φορά πραγματοποιεί ένα ποιητολογικό σχόλιο και ορίζει τη θέση της *Ars Amatoria* μέσα στον λογοτεχνικό ορίζοντα. Στα συμφραζόμενα του αποσπάσματος της προσευχής του Δαίδαλου στον Δία, τα οποία βρίθουν αναφορών στην υψηλή ποίηση, η απολογία του Δαίδαλου για την ύβρι απέναντι στον βασιλιά των θεών λαμβάνει χαρακτηριστικά του είδους της *recusatio*: ο λογοτεχνικός τρόπος της *Ars Amatoria* δεν είναι ο πομπώδης επικός τρόπος αλλά η καλλιμάχεια λεπτότητα. Η πτήση του Δαίδαλου αποτελεί μια μεταφορά για την ίδια την ποίηση και συγκεκριμένα για το ερωτικό-διδασκτικό ποίημα του Οβιδίου. Αυτό το υβρίδιο του ποιητή δεν πρέπει να «πετάξει» πολύ ψηλά, διότι δεν θα είναι δυνατό να διατηρήσει το ίδιο του το «βάρος», με αποτέλεσμα να καταλήξει γελοίο. Ο Δαίδαλος θέτει μια μέση οδό που είναι η οδός της *Ars Amatoria*. Βέβαια, είναι πολύ πιθανό ο Οβίδιος να μετασχημάτισε τον μύθο του Δαίδαλου ώστε να ταιριάζει με τις ποιητολογικές του αναφορές. Παρότι η προειδοποίηση ενάντια στην υψηλή πτήση είναι κεντρικό στοιχείο του μύθου που λειτουργεί ως μεταφορά για την ύβρι, δεν υπάρχει κάποια αναφορά στην αποφυγή της χαμηλής πτήσης πριν από τον Οβίδιο (2.59-63): *nam sive aetherias vicino sole per auras/ ibimus, impatiens cera*

¹⁹⁴ Το ρήμα *adfecto* βρίσκεται σε αρκετά συμφραζόμενα όπου λαμβάνει τη σημασία της ανάβασης στον ουρανό, αλλά σχετίζεται και με τη Γιγαντομαχία, βλ. *Ον. Am.* 3.8.51, *Fast.* 3.439-40, *Met.* 1.152-3, 2.58, *Pont.* 4.8.59.

¹⁹⁵ Sharrock (1994) 137.

*caloris erit: / sive humiles propiore freto iactabimus alas, / mobilis aequoreis pinna
madescet aequis. / inter utrumque vola.*¹⁹⁶ Ωστόσο, και αν ακόμη η ιδέα της μέσης οδού
μεταξύ ουρανού-Δία και θάλασσας εφευρέθηκε στη συγκεκριμένη περίπτωση από τον
ποιητή, αποτελεί ένα σχόλιο για τη φύση του έργου του που προσανατολίζεται στη
μέση οδό μεταξύ έπους και ελεγείας.

¹⁹⁶ Σύμφωνα με τη Sharrock, ο Βεργίλιος και ο Οράτιος αναφέρουν την υψηλή πτήση και την πτώση
αλλά όχι την αποφυγή της χαμηλής πτήσης προς τη θάλασσα. Το ίδιο κάνουν και οι μυθογράφοι. Ο
Στράβων συγκεκριμένα αναφέρει το κερύ των φτερών που λιώνει αλλά τίποτε για αποφυγή της χαμηλής
πτήσης (14.1.19). Ο Διόδωρος, από την άλλη, ισχυρίζεται ότι ο Δαίδαλος σκόπιμα πετούσε πολύ κοντά
στη θάλασσα, ώστε να διατηρεί τα φτερά του υγρά (4.77.9). Βλ. Sharrock (1994) 134.

5. Ο ρόλος του Δία στην πολιτική προπαγάνδα του Αυγούστου

Στο ερωτικό ελεγειακό corpus του Προπέρτιου εντοπίζονται ορισμένες αναφορές στον Δία σε περιεχόμενο που αφορά στο πολιτικό γίνεσθαι της Ρώμης και πιο συγκεκριμένα στο πρόσωπο του Αυγούστου. Ο ελεγειακός ποιητής πραγματοποιεί συγκρίσεις μεταξύ του βασιλιά των θεών και του Αυγούστου και αντιπαραθέτει την εξουσία τους, άλλοτε μέσα σε ερωτικό περιβάλλον και άλλοτε σε ποιητικές συνθέσεις με φανερό πολιτικό περιεχόμενο και σκοπό. Επίσης, από την εξέταση ορισμένων ελεγείων γίνεται αντιληπτή η προσπάθεια να αποτυπωθεί ο ρόλος της μορφής του Δία μέσα στη νέα τάξη πραγμάτων που είχε επιφέρει η εξουσία του Αυγούστου, ένας ρόλος που σταδιακά εξασθενούσε και αποδυναμωνόταν.

Η ελεγεία 2.7 του Προπέρτιου παρέχει μια ρητή σύγκριση ανάμεσα στον Δία και τον Αύγουστο. Το ποίημα θέτει στο επίκεντρό του μια νομοθεσία που είχε εισηγηθεί ο Αύγουστος στην προσπάθειά του να αναμορφώσει τις ηθικές αξίες στη Ρώμη και να στηρίξει τον γάμο και την οικογένεια· αυτή η νομοθεσία εν τέλει αποσύρθηκε. Η σύνθεση της ελεγείας τοποθετείται μετά την απόσυρση της νομοθεσίας, ενώ το ακριβές περιεχόμενο της τελευταίας δεν είναι γνωστό. Είναι δυνατό, ωστόσο, να σχηματιστεί μια ιδέα για το περιεχόμενό της με τη συνδρομή των στίχων του Προπέρτιου αλλά και των νόμων περί γάμου που θεσπίστηκαν το 18 π.Χ.¹⁹⁷ και το 9 π.Χ.¹⁹⁸ Ο Προπέρτιος στους τρεις πρώτους στίχους ανακοινώνει τη χαρά και την ανακούφιση της αγαπημένης του Κυνθίας για την απόσυρση της νομοθεσίας, η οποία θα επηρέαζε καθοριστικά την ερωτική τους σχέση (2.7.1-3): *gavisa es certe sublatam Cynthia legem, / qua quondam edicta flemus uterque diu, si nos divideret*. Το πρόβλημα που θα τους δημιουργούσε ο νόμος θα ήταν το εξής: αφενός, εκείνος δεν θα μπορούσε να παραμείνει ανύπαντρος και άτεκνος και, αφετέρου, δεν θα ήταν δυνατό να παντρευτεί, ακόμα και υπό την απειλή του θανάτου, προκειμένου να διατηρήσει τον δεσμό του με την αγαπημένη του. Ο ποιητής δεν θα ήταν διατεθειμένος να απορρίψει την Κυνθία για να δημιουργήσει μια νόμιμη οικογένεια (2.7.7-12).

¹⁹⁷ Πρόκειται για τη *lex Iulia de maritandis ordinibus* με την οποία ο Αύγουστος προωθούσε τη σύναψη γάμου και τη γέννηση απογόνων, με σκοπό να αναμορφώσει τα ήθη αλλά και να αυξήσει τον ντόπιο πληθυσμό της Ιταλίας.

¹⁹⁸ Πρόκειται για τη *lex Papia Poppaea* που συμπλήρωνε τη *lex Iulia de maritandis ordinibus* και η οποία, επίσης, προωθούσε και ισχυροποιούσε τον θεσμό του γάμου και περιείχε διατάξεις εναντίον της μοιχείας και της αγαμίας.

Όμως η εν λόγω νομοθεσία περί γάμου δεν τέθηκε ποτέ σε ισχύ και το γεγονός αυτό δίνει την ευκαιρία στον Προπέρτιο να συγκρίνει τον Αύγουστο με τον Δία στους στίχους 2.7.3-5: *quamvis diducere amantis/ non queat invitos Iuppiter ipse duos. / “at magnus Caesar.” sed magnus Caesar in armis*. Ο ίδιος ο βασιλιάς των θεών δεν θα μπορούσε να χωρίσει τους δύο ερωτευμένους παρά τη θέλησή τους. Επομένως, είναι λογικό και ο Αύγουστος να αποτυγχάνει. Ο ποιητής βάζει την αγαπημένη του να δηλώνει με ανησυχία ή ακόμη και φόβο ότι η δύναμη του Καίσαρα είναι μεγάλη. Η νομοθεσία μπορεί να είχε αποσυρθεί, εκφράζεται ο φόβος, όμως, ότι η ισχυρή θέληση του Αυγούστου δεν θα άφηνε ένα τόσο σημαντικό κοινωνικό ζήτημα χωρίς διευθέτηση. Ο Προπέρτιος σπεύδει να καθησυχάσει την Κυνθία ορίζοντας το πεδίο δράσης και επιρροής του Αυγούστου: η ισχύς του περιορίζεται στα στρατιωτικά και πολεμικά ζητήματα. Στον στίχο 2.7.6 η προσπάθεια να διαχωριστεί το ερωτικό από το πολεμικό στοιχείο γίνεται εμφανέστερη: *devictae gentes nil in amore valent*. Η ικανότητα κατάκτησης λαών μέσω πολεμικών εκστρατειών δεν έχει καμία αξία στη σφαίρα του έρωτα.

Η ελεγεία 2.7 έχει προβληματίσει ιδιαίτερα τους μελετητές, οι οποίοι προσπαθούν να διαγνώσουν αν ο ποιητής επαινεί την πολιτική του αυτοκράτορα ή την ψέγει. Ο Cairns¹⁹⁹ θεωρεί ότι ο Προπέρτιος έχει σκοπό να κολακέψει τον Αύγουστο με την ελεγεία 2.7 και λαμβάνει τους παραπάνω στίχους ως εγκώμιο στο πρόσωπο του αυτοκράτορα. Ο Δίας δεν είναι ικανός να χωρίσει δύο ερωτευμένους αλλά ο παντοδύναμος Αύγουστος (*magnus*)²⁰⁰ θα μπορούσε να το κάνει, αν το επιθυμούσε. Στον αντίποδα, ο Stahl²⁰¹ εκλαμβάνει την ελεγεία ως μια αντίδραση στη νομοθεσία του Αυγούστου και τους στίχους 2.7.3-5 ως ειρωνικούς. Η σύγκριση με τον Δία σε αυτήν την περίπτωση δεν είναι καθόλου κολακευτική, εφόσον πραγματοποιείται ως μια πρόκληση στον αυτοκράτορα, ο οποίος καταπατά τα δικαιώματα των πολιτών, ενεργώντας σαν να ήταν ισχυρότερος ακόμη και από τον παντοδύναμο Δία. Η Gale

¹⁹⁹ Ο Cairns (1979) 185-204 διατυπώνει την άποψη ότι η ελεγεία μπορεί να εκληφθεί μόνο ως μια παρωδία επίθεσης εναντίον του νόμου περί γάμου του Αυγούστου, διότι ο τελευταίος απλώς δεν θα την ανεχόταν, εφόσον θα προερχόταν από έναν προστατευόμενο ποιητή του κύκλου του Μαικήνα. Το κύριο του επιχείρημα βρίσκεται στην ανάλυση της *persona* του ποιητή, η οποία εμφανίζει ομοιότητες με τον νέο της ρωμαϊκής κωμωδίας, χαρακτηρίζοντας έτσι τον ποιητή ως άτομο αμφιβόλου ηθικής. Η επίθεση προς τον νόμο από την πλευρά του Προπέρτιου είναι εσκεμμένα ανεπαρκής και δεν είναι σε θέση να εντυπωσιάσει και να επηρεάσει τον σύγχρονό του αναγνώστη. Ακόμη, το εγκώμιο προς τον Αύγουστο των στίχων 2.7.1-6 είναι ακόμη κολακευτικότερο, αν αναλογιστούμε ότι προέρχεται από κάποιον που δεν εκτιμά καθόλου τη στρατιωτική αξία και επιτυχία.

²⁰⁰ Το επίθετο *magnus* μπορεί να δηλώνει κάποιον παντοδύναμο, ιδιαίτερα όταν αναφέρεται σε θεότητες. Βλ. *OLD* s.v. “magnus”^{12b}.

²⁰¹ Stahl (1985) 140-56.

εκλαμβάνει την ελεγεία ως ένα σύνολο αντιθέσεων μεταξύ *amor* και *arma*, ποίησης και πολέμου, ιδιωτικής και δημόσιας ζωής, αλλά και μεταξύ της πολιτικής δύναμης και της δύναμης του έρωτα. Όμως, δεν μπορεί να δώσει μια σαφή απάντηση σχετικά με τη σκοπιμότητα της σύγκρισης του αυτοκράτορα με τον Δία. Όπως παρατηρεί, οι στίχοι 2.7.3-5 μπορούν να αναγνωσθούν είτε ως υπέρ είτε ως εναντίον του Αυγούστου, ανάλογα με την προδιάθεση του αναγνώστη. Για αυτόν τον λόγο είναι δύσκολο να εξαχθεί ένα ακριβές συμπέρασμα για τη σημασία της σύγκρισης Δία-Αυγούστου.²⁰² Είναι αρκετά ασφαλές, όμως, να ειπωθεί ότι η αντίθεση που ενυπάρχει στους στίχους 2.7.4-5 μέσω του ισχυρότατου *at*, το οποίο χωρίζει το όνομα του Δία από εκείνο του Καίσαρα, καθιστά αντιληπτή την ισχυρότατη θέση του Αυγούστου και την ανησυχία ότι η παντοδυναμία του δεν είναι μόνο στρατιωτική. Αν στο μέλλον ο Αύγουστος επιτύγχανε την προώθηση νομοθεσιών που θα περιορίζαν την ελευθερία των ερωτικών σχέσεων, τότε θα ήταν δυνατό να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι θα θεωρούνταν ισχυρότερος ακόμα και από τον παντοδύναμο Δία.

Παραλληλισμός του Δία με τον Αύγουστο υπάρχει και στην ενδέκατη ελεγεία του 3^{ου} βιβλίου του Προπέρτιου. Οι εναρκτήριοι στίχοι υποδηλώνουν ότι πρόκειται για ένα ερωτικό ποίημα, καθώς ο Προπέρτιος αξιοποιεί το ελεγειακό μοτίβο του *servitium amoris*²⁰³ για να περιγράψει την πλήρη υποταγή του στο αντικείμενο του πόθου του (3.11.1-8): *quid mirare, meam si versat femina vitam / et trahit addictum sub sua iura virum, [...] quod nequeam fracto rumpere vincla iugo? [...] tu nunc exemplo disce timere meo*. Ακολουθούν είκοσι στίχοι στους οποίους παρατίθενται τέσσερα πασίγνωστα *exempla* γυναικών που διέθεταν μεγάλη δύναμη και την ασκούσαν τόσο στο ερωτικό τους ταίρι όσο και στον κόσμο γύρω τους: το *exemplum* της Μήδειας (3.11.9-12 *Colchis flagrantis adamantina sub iuga tauros [...] iret ut Aesonias aurea lana domos.*), της Πενθεσίλειας (3.11.13-6 *ausa ferox ab equo quondam oppugnare sagittis / Maeotis Danaum Penthesilea rates; [...] vicit victorem candida forma virum*), της Ομφάλης (3.11.17-20 *Omphale in tantum formae processit honorem, [...] tam dura*

²⁰² Gale (1997) 85-91.

²⁰³ Το μοτίβο του *servitium amoris* εντοπίζεται σε μύθους που σχετίζονταν με την υποδούλωση θεών σε θνητούς. Ένας από τους γνωστότερους μύθους υποδούλωσης θεού σε θνητό είναι εκείνος του Ηρακλή στην Ομφάλη, για τον οποίο γίνεται λόγος στην ελεγεία 3.11 (βλ. και Ον. *Her.* 9). Οι ελεγειακοί ποιητές χρησιμοποιούν συχνά αυτό το μοτίβο. Βλ. Tib. 1.5.61-6, 1.9.41-2, 2.3.5-32, Ον. *Am.* 1.6.45-7, 3.11.17-8, *A.A.* 2.233-42. Γενικά για τη χρήση του *servitium amoris* από τους ελεγειακούς ποιητές βλ. Copley (1947) 285-300.

traheret mollia pensa manu) και της Σεμιράμιδος (3.11.21-6 *Persarum statuit Babylona Semiramis urbem, [...] iussit et imperio subdere Bactra caput*).

Στη συνέχεια ο ποιητής προβαίνει σε μια πολύστιχη ανάλυση της επονείδιστης απειλής που εξαπέλυσε η Κλεοπάτρα εναντίον της Ρώμης (3.11.29-56) και ολοκληρώνει με αναφορά στην ευγνωμοσύνη που χρωστά η πόλη στον αυτοκράτορα για τη σωτηρία της από την Αιγύπτια βασίλισσα (3.11.57-72). Στους στίχους 3.11.65-6 σε μια, φαινομενικά, προσπάθεια επαίνου, ο ποιητής υψώνει τον Αύγουστο ψηλότερα από τον βασιλιά των θεών, δηλώνοντας πως, από τη στιγμή που υπάρχει ο Αύγουστος, η πόλη της Ρώμης δεν πρέπει να φοβάται τον Δία: *haec di condiderunt, haec di quoque moenia servant: / vix timeat salvo Caesare Roma Iovem*. Ενώ η ελεγεία ξεκινά με έκδηλη την ερωτική ατμόσφαιρα, ωστόσο μετά τον 9^ο στίχο ο ερωτισμός εξασθενεί και παραδίδει σταδιακά τη θέση του σε ζητήματα πολεμικά και στρατιωτικά. Όπως επισημαίνει ο Camps,²⁰⁴ παρά την εκδήλωση της άρνησής του να συνθέσει πατριωτική ποίηση στην ελεγεία 3.9, ο Προπέρτιος τώρα συνθέτει μια πατριωτική ελεγεία.

Θα επιχειρήσω να εξετάσω τη σχέση Δία-Αυγούστου σε αυτή την ελεγεία από δύο οπτικές γωνίες. Πρώτον, έχοντας ως άξονα το ερωτικό στοιχείο των εναρκτήριων στίχων της ελεγείας. Δεύτερον, μέσα από τον τρόπο με τον οποίο σκιαγραφείται η Κλεοπάτρα στην ελεγεία 3.11 και από τη γενικότερη άποψη του Προπέρτιου σχετικά με τη σημασία της σύγκρουσης στο Άκτιο. Εξετάζοντας την ελεγεία με βάση το ερωτικό περιεχόμενο των οκτώ πρώτων στίχων της θα μπορούσε να εξαχθεί το συμπέρασμα ότι ο Προπέρτιος ίσως επιχειρεί να προαγάγει την πολιτική γραμμή του Αυγούστου. Η εξέταση της ελεγείας από την ερωτική σκοπιά θέτει στο προσκήνιο την γυναίκα-*domina* του ελεγειακού *servitium amoris*. Ο ποιητής ταλαιπωρείται από τον ζυγό μιας *domina* και δηλώνει ρητά πως η ύπαρξη μιας τόσο ισχυρής γυναίκας είναι λογικό να επισύρει τον φόβο του (*tu nunc exemplo disce timere meo*, 3.11.8). Αμέσως μετά, το στοιχείο της *domina* μεταφέρεται στα μυθολογικά *exempla* της Μήδειας, της Πενθεσίλειας, της Ομφάλης και της Σεμιράμιδος, οι οποίες κατόρθωσαν να επιβληθούν σε άνδρες γνωστούς για τη δύναμη και την αποφασιστικότητά τους. Τέλος, το χαρακτηριστικό της γυναίκας-*domina* καταλήγει στο πρόσωπο της Κλεοπάτρας, η οποία πέτυχε να προκαλέσει τον φόβο στον ρωμαϊκό λαό. Για αυτόν τον λόγο, ο ποιητής μεταχειρίζεται ιδιαίτερα αιχμηρή γλώσσα και εξακοντίζει βαρείς

²⁰⁴ Camps (1966) 104.

χαρακτηρισμούς εναντίον της: 3.11.30-1 *et famulos inter femina trita suos, / coniugii obsceni pretium Romana poposcit*, 3.11.39 *scilicet incesti meretrix regina Canopi*. Λόγω της αναφοράς της, όμως, δίπλα στις μυθικές *dominae*, είναι δυνατό να υποστηριχθεί ότι η Αιγύπτια βασίλισσα συγκρίνεται με αυτές, ακόμα και ότι συνδυάζει τις ιδιότητες που καθεμία από αυτές διαθέτει. Επομένως, ο ποιητής μπορεί να υποβαθμίζει την αξιοπρέπεια της, όμως δεν τη θεωρεί αξιοκαταφρόνητη ως εχθρό.²⁰⁵ Η νίκη, λοιπόν, του Αυγούστου απέναντι σε μια τόσο ισχυρή προσωπικότητα δεν μπορεί παρά να θεωρηθεί εξαιρετικό κατόρθωμα.

Πριν τη σύγκριση του Αυγούστου με τον Δία, λανθάνει η σύγκριση του πρώτου με δύο σύγχρονές του ιστορικές προσωπικότητες, τον Μάρκο Αντώνιο και τον Ιούλιο Καίσαρα. Ο Nethercut εξετάζει τον τρόπο με τον οποίο ο Προπέρτιος συγκρίνει το μυθολογικό περιεχόμενο των στίχων 3.11.9-26 με τους στίχους 3.11.27-50 που αφορούν στη ρωμαϊκή ιστορία. Παρατηρεί ότι υπάρχει παραλληλισμός ανάμεσα σε Ιάσωνα και Μάρκο Αντώνιο από τη μια, και Αχιλλέα και Ιούλιο Καίσαρα από την άλλη.²⁰⁶ Όπως ο Ιάσωνας και ο Αχιλλέας είχαν γοητευθεί και «κατακτηθεί» ερωτικά από ισχυρές γυναίκες, έτσι ο Αντώνιος και ο Ιούλιος «κατακτήθηκαν» από μία μόνο ισχυρή γυναίκα. Ο τρίτος παραλληλισμός γίνεται ανάμεσα στον Ηρακλή και τον Αύγουστο. Όμως, στην περίπτωση αυτή το κοινό σημείο μεταξύ των δύο είναι η αποστολή τους να διατηρήσουν την ειρήνη στον κόσμο, διότι, σε αντίθεση με τον Ηρακλή, ο οποίος υποδουλώθηκε στην Ομφάλη, και σε αντίθεση με όλους τους υπόλοιπους άνδρες, μυθικούς ή πραγματικούς, ο Αύγουστος δεν κατέληξε θύμα της Κλεοπάτρας.²⁰⁷ Ο *princeps* ήταν ο μοναδικός άνδρας που στάθηκε ικανός να αντισταθεί στην κυριαρχία αυτής της γυναίκας-*domina*. Ο φόβος απέναντι στην Αιγύπτια βασίλισσα δεν βασίζεται στην πολεμική της δύναμη αλλά στην ικανότητά της να σαγηνεύσει και να κερδίσει την εμπιστοσύνη δύο πολύ σημαντικών Ρωμαίων. Η νίκη του Αυγούστου επί της Κλεοπάτρας, επομένως, είναι η επιβολή του άνδρα επί της παντοδύναμης γυναίκας, της οποίας η ισχύς πηγάζει από τον έρωτα και το πάθος.

²⁰⁵ Όπως επισημαίνει ο Nethercut (1971) 422, ο Προπέρτιος ακολουθεί την καλλιμάχεια παράδοση, στην οποία η κινητήρια δύναμη του πάθους αποπλίζει τη λογική. Σε αυτήν την παράδοση γυναίκες σαν την Κλεοπάτρα αποτελούν ηγετικά πρόσωπα μεγάλης εμβέλειας.

²⁰⁶ Βλ. Nethercut (1971) 423-5 για ομολογουμένως πειστικά επιχειρήματα σχετικά με τους παραλληλισμούς των συγκεκριμένων μυθικών και ιστορικών προσώπων.

²⁰⁷ Σχετικά με την ειρηνική αποστολή του Ηρακλή και του Αυγούστου ο Nethercut παραβάλλει τον στίχο 3.11.19 (*qui pacato statuisset in orbe columnas*) με έναν στίχο από την 4^η Εκλογή του Βιργιλίου, ο οποίος αναφέρεται σε ένα θεϊκό παιδί που θα εξουσίαζε ειρηνικά τον κόσμο (*pacatumque regem patriis virtutibus orbem*, 4.17).

Αφού συγκρίθηκε με τον Αντώνιο και τον Ιούλιο, ο Αύγουστος στον στίχο 3.11.66 συγκρίνεται και με τον Δία. Μετά τον θρίαμβό του επί της Κλεοπάτρας η Ρώμη χάρη στον *princeps* της δεν θα πρέπει να φοβάται πια τον παντοδύναμο Δία. Ιδωμένος μέσα από το ερωτικό πρίσμα, ο στίχος 3.11.66 τοποθετεί τον Αύγουστο στην κορυφή και υποδηλώνει τον θρίαμβο ενός θνητού επί του βασιλιά των θεών. Η υπεροχή του σε σχέση με τον Δία ισχυροποιείται μέσω του στίχου 3.11.28: *Iuppiter infamat seque suamque domum*. Ο εν λόγω στίχος βρίσκεται αμέσως μετά τα μυθολογικά *exempla* υποταγής στη γυναικεία δύναμη, όπου ο ποιητής συμπεραίνει την αδυσώπητη επιρροή μιας γυναίκας-*domina* πάνω σε θνητούς και θεούς. Σε ερωτικά ζητήματα ακόμα και ο Δίας ντροπιάζει τον εαυτό του και τη θεϊκή του ιδιότητα με την αδυναμία του να αντισταθεί στη γυναικεία σαγήνη. Φαίνεται ότι ο Αύγουστος υπερέχει εκεί που ακόμα και ο Δίας υστερεί. Είναι λογικό, επομένως, ο θνητός Αύγουστος να αποτελεί την κεφαλή της Ρώμης: αν στο τιμόνι της βρισκόταν ο ίδιος ο Δίας κατά τη διάρκεια της απειλής της Κλεοπάτρας, θα υπήρχε σοβαρή πιθανότητα η Ρώμη να περάσει υπό τον αιγυπτιακό ζυγό.²⁰⁸

Ο δεύτερος τρόπος εξέτασης της σχέσης Αυγούστου-Δία παραμερίζει το ερωτικό στοιχείο της ελεγείας και καταδεικνύει την ειρωνεία που υποκρύπτεται στη σύγκριση μεταξύ των δύο αυτών σημαντικών προσώπων. Αρχικά, είναι απαραίτητο να επισημανθεί ότι το μεγαλύτερο μέρος της 3.11 πραγματεύεται την Κλεοπάτρα και τη ναυμαχία στο Άκτιο. Για αυτόν τον λόγο αξίζει να γίνει αναφορά στα αισθήματα που φαίνεται να είχε ο Προπέρτιος απέναντι σε αυτήν τη σύγκρουση. Όπως παρατηρεί ο Gurval,²⁰⁹ ο ποιητής, ιδιαίτερα στο δεύτερο βιβλίο ελεγειών του, εξέφραζε την τολμηρή άποψη ότι η ναυτική νίκη του Αυγούστου επί της Αιγύπτιας βασίλισσας πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο ενός εμφυλίου πολέμου. Στην υπό εξέταση ελεγεία ο Προπέρτιος εξακολουθεί να εκφράζει την ίδια άποψη περί εμφυλίου, η οποία διαφαίνεται κυρίως από τους στίχους 3.11.33-8: *noxia Alexandria, dolis aptissima tellus, / et totiens Memphi cruenta malo, / tris ubi Pompeio detraxit harena triumphos*

²⁰⁸ Ο Heyworth προχωρά ένα βήμα παρακάτω την ιδέα της υπεροχής του Αυγούστου σε σχέση με τον Δία. Επισημαίνει ότι, εφόσον ο αυτοκράτορας αποδεικνύεται ανώτερος του Δία, φτάνει στο επίπεδο του ίδιου του Προπέρτιου, ο οποίος στην ελεγεία 2.13 δηλώνει ικανός να αντιμετωπίσει τον βασιλιά των θεών (16): *possum inimicitias tunc ego ferre Iovi*. Βλ. Heyworth (2011) 217.

²⁰⁹ Gurval (1998) 191. Η ετυμολογία του Προπέρτιου σχετικά με τη ναυμαχία στο Άκτιο ως εμφύλια διαμάχη φαίνεται στις ελεγείες 2.1.19-34, 2.15.41-8, 2.16.39-42, 2.31. Για την ανάλυση αυτών των χωρίων βλ. Nethercut (1971) 413-5.

*/ tollet nulla dies hanc tibi, Roma, notam. / issent Phlegraeo melius tibi funera campo,
/ vel tua si socero colla daturus eras.*

Στους στίχους 3.11.33-4 ο Προπέρτιος αναφέρεται στις δύο αιγυπτιακές πόλεις, την Αλεξάνδρεια και τη Μέμφιδα, και αποκαλεί τη μεν ένοχη (*noxia*) και δόλια (*dolis aptissima*), τη δε αιματοβαμμένη (*cruenta*) και αιτία κακών για τη Ρώμη (*nostro...malo*). Το έγκλημα της Αιγύπτου, η οποία εκπροσωπείται από τις δύο αυτές πόλεις, φαίνεται να είναι ο αποτρόπαιος θάνατος του Πομπήιου. Μετά την ήττα του στα Φάρσαλα κατέφυγε στην Αίγυπτο, όπου και δολοφονήθηκε. Τον αποκεφάλισαν, του αφαίρεσαν τη ρωμαϊκή περιβολή και έριξαν τη σορό του στη θάλασσα. Ο ποιητής σχολιάζει το γεγονός ότι η δόξα των τριών θριάμβων του μεγάλου αυτού Ρωμαίου στρατηγού δεν τον ωφέλησε στην Αίγυπτο και καταλήγει στο ότι δεν θα υπάρξει καμία ημέρα που θα μπορέσει να αφαιρέσει το όνειδος ενός τόσο ατιμωτικού θανάτου. Αξίζει, όμως, να παρατηρηθεί ποιος πρέπει, σύμφωνα με τον Προπέρτιο, να υποφέρει λόγω της ντροπής του θανάτου του Πομπήιου. Στον στίχο 3.11.36 τα λόγια του δεν έχουν παραλήπτη τις δύο αιγυπτιακές πόλεις αλλά τη Ρώμη. Επομένως, η προσοχή του αναγνώστη αλλά και η ευθύνη για τον επαίσχυντο θάνατο του Πομπήιου μεταφέρεται στη Ρώμη. Μπορεί η Αίγυπτος να εκτέλεσε την αποτρόπαια πράξη της δολοφονίας του Πομπήιου, όμως ο Προπέρτιος καλεί τον αναγνώστη να προβληματιστεί σχετικά με τον αληθινό υπαίτιο.²¹⁰

Στους στίχους 3.11.37-8 ο ποιητής απευθύνεται στον Πομπήιο και δηλώνει ότι θα ήταν καλύτερο για κείνον να είχε πεθάνει στη μάχη παρά να προσφέρει τη ζωή του στον πεθερό του, Ιούλιο Καίσαρα. Εδώ υποκρύπτεται η ιδέα ότι η αληθινή αιτία θανάτου του Πομπήιου στην Αίγυπτο υπήρξε ο εμφύλιος πόλεμος: ο Ρωμαίος στρατηγός δεν θα είχε ποτέ καταφύγει στη συγκεκριμένη χώρα, αν δεν προηγούνταν ο πόλεμος με τον «συμπολίτη» του Ιούλιο Καίσαρα και η ήττα του στα Φάρσαλα. Οι στίχοι 3.11.33-8, επομένως, αποδίδουν το κύριο μήνυμα του ποιητή, που είναι η ενοχή της Ρώμης λόγω της συμμετοχής της σε έναν εμφύλιο πόλεμο. Ο Προπέρτιος δεν μπορεί παρά να εξετάσει τη ναυμαχία στο Άκτιο λαμβάνοντας υπόψιν τους επώδυνους συσχετισμούς της με τον προηγούμενο εμφύλιο πόλεμο. Έτσι, η μνημειώδης νίκη στο Άκτιο δεν θα μπορούσε να αποτελέσει αφορμή περήφανου θριάμβου.²¹¹

²¹⁰ Gurval (1998) 197.

²¹¹ Εκτός των παραπάνω επιχειρημάτων σχετικά με τη σύνδεση του Άκτιου με τα οδυνηρά συμφραζόμενα του εμφυλίου πολέμου, ο Gurval (1998) 198 σημειώνει και την αναφορά του θεού

Επίσης, είναι απαραίτητο να εξεταστεί η σκιαγράφιση της Κλεοπάτρας από τον ποιητή. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η Αιγύπτια βασίλισσα μέχρι τον στίχο 3.11.50 συσχετίζεται με ισχυρές ηρωίδες που κυριάρχησαν επί ανδρών. Ως εκ τούτου, η σωτηρία της Ρώμης από τον κίνδυνο μιας τόσο ισχυρής γυναίκας δεν μπορεί παρά να θεωρηθεί σημαντικότατο κατόρθωμα του Αυγούστου (3.11.49-50): *cane, Roma, triumphum/ et longum Augusto salva precare diem*. Από τον στίχο 3.11.51 και εξής, όμως, η περιγραφή της Κλεοπάτρας γίνεται σε εντελώς διαφορετικό ύφος (3.11.51-6): *fugisti tamen in timidi vaga flumina Nili:/ accepere tuae Romula vincla manus. / Bracchia spectasti sacris admorsa colubris, / et trahere occultum membra soporis iter. / “non hoc, Roma, fui tanto tibi cive verenda!”/ dixit et assiduo lingua sepulta mero*. Η μέχρι πρότινος εικόνα της πανίσχυρης βασίλισσας καταρρέει, καθώς παρουσιάζεται φοβισμένη να τρέπεται σε φυγή προς την πατρίδα της. Οι παραπάνω στίχοι είναι μια υπενθύμιση για το ότι, ανεξάρτητα από τις συμβάσεις της ερωτικής ελεγείας, η γυναίκα αποτελεί στην ουσία το ασθενές φύλο. Υπό αυτήν τη σκοπιά, διακρίνεται η ειρωνεία πίσω από την τοποθέτηση της σημασίας του θριάμβου του Αυγούστου στον στίχο 3.11.50 και τη ματαίωσή της αμέσως μετά, στους στίχους 3.11.51-6.

Η ειρωνεία συνεχίζεται, αν ληφθούν υπόψιν οι στίχοι 3.11.57-70: *septem urbs alta iugis, toto quae praesidet orbi, / femineas timuit territa Marte minas. / Hannibalis spolia et victi monumenta Syphacis, / et Pyrrhi ad nostros gloria fracta pedes?/ Curtius expletis statuit monumenta lacunis, / at Decius misso proelia rupit equo, / Coclitis abscissos testatur semita pontes, / est cui cognomen corvus habere dedit. / haec di condiderunt, haec di quoque moenia servant:/ vix timeat salvo Caesare Roma Iovem. / nunc ubi Scipiadae classes, ubi signa Camilli, / aut modo Pompeia, Bospore, capta manu?/ Leucadius versas acies memorabit Apollo:/ tanti operis bellum sustulit una dies*. Εδώ προσφέρεται στον αναγνώστη ένας «χάρτης» της ρωμαϊκής ιστορίας που ξεκινά από το παρόν με το Άκτιο, προχωρά πίσω στον 3^ο αι. π.Χ. με τον Β΄ Καρχηδονιακό πόλεμο και τις συγκρούσεις με τον Πύρρο και ακόμη νωρίτερα, στους θρύλους των Ρωμαίων ηρώων κατά τους πρώτους χρόνους ύπαρξης της Ρώμης, και

Απόλλωνα στους τελευταίους στίχους της ελεγείας (3.11.69): *Leucadius versas acies memorabit Apollo*. Σύμφωνα με τον μελετητή, ο προσδιορισμός του θεού με το προσωνύμιο *Leucadius* συνδέεται με την αρχαία παράδοση, σύμφωνα με την οποία το νησί της Λευκάδας συσχετιζόταν με φρικτούς θανάτους, αυτοκτονίες και ανθρώπινες θυσίες. Είναι πιθανό ο Προπέρτιος να εκμεταλλεύεται τη φήμη του νησιού με σκοπό να εντείνει τη σύνδεση του Άκτιου με φρικώδεις εικόνες. Η σύνδεση, μάλιστα, επιτυγχάνεται εναργέστερα με την προσφώνηση του ποιητή στον ναύτη στους δύο τελευταίους στίχους, όπου τον καλεί να μνημονεύει τον Αύγουστο για τον θρίαμβο του στο Άκτιο (3.11.71-2): *at tu, sive petes portus seu, navita, linques, / Caesaris in toto sis memor Ionio*. Βλ. Gurval (1998) 206-7.

καταλήγει στον στίχο 3.11.65 στην ίδρυση της πόλης από τους θεούς. Είναι αξιοσημείωτο ότι στον στίχο 3.11.66 ο Αύγουστος αναφέρεται στα συμφραζόμενα ίδρυσης της Ρώμης μαζί με τον Δία. Φαίνεται σαν να ήταν παρών ήδη από τη γέννηση της πόλης και ως διαχρονικά ίσος με τον βασιλιά των θεών.²¹²

Η νίκη επί μίας δειλής και αδύναμης γυναίκας, η οποία προκάλεσε τρομερό φόβο στην πόλη της Ρώμης, θεωρήθηκε ένας από τους ενδοξότερους θριάμβους, άξιος να σταθεί δίπλα σε εκείνον επί του Αννίβα και στους θριάμβους των πρώτων ηρώων της Ρώμης. Η ειρωνεία είναι δηκτική: ο Αύγουστος θα πρέπει να μνημονεύεται πριν τους θεούς εξαιτίας της νίκης του απέναντι σε μια βασίλισσα ανάξια να προκαλέσει αληθινό φόβο. Ο στίχος 3.11.66 τοποθετεί τον Αύγουστο επικεφαλής της Ρώμης, θέτοντας τον Δία σε δεύτερη θέση, με βάση τον αζεπέραστο θρίαμβό του απέναντι σε έναν αδύναμο εχθρό. Μπορεί οι θεοί να ίδρυσαν τη Ρώμη, όμως οι Ρωμαίοι δεν θα έπρεπε να φοβούνται τον Δία, γιατί έχουν τον Αύγουστο. Ίσως ο στίχος να αποτελεί ένα καυστικό σχόλιο, εφόσον φαίνεται πως η Ρώμη εκδηλώνει τον σεβασμό της σε λάθος πρόσωπα, αν τοποθετεί στην κορυφή της έναν θνητό σε βάρος ενός θεού. Από την αρχή της ελεγείας φαίνεται πως ο φόβος επιδεικνύεται απέναντι σε πρόσωπα που θα έπρεπε τουλάχιστον να θεωρούνται ανάξια να προκαλέσουν αυτό το συναίσθημα. Αξιοσημείωτη είναι η χρήση του ρήματος *timere* σε τρία κομβικά σημεία του ποιήματος: στον στίχο 3.11.8, όπου περιγράφεται ο φόβος του Προπέρτιου για μια ισχυρή γυναίκα (*tu nunc exemplo disce timere meo*), στον στίχο 3.11.58, όπου εκφράζεται ο φόβος για την Κλεοπάτρα (*femineas timuit territa Marte minas*) και στον στίχο 3.11.66, όπου ο φόβος για τον Δία εξουδετερώνεται λόγω της παρουσίας του Αυγούστου στη Ρώμη (*vix timeat salvo Caesare Roma Iovem*).²¹³ Όπως υπερεκτιμάται η δύναμη της γυναίκας επάνω στον άνδρα και η ισχύς της Αιγύπτιας βασίλισσας επάνω στην Ρώμη, ομοίως υπερεκτιμάται και η παντοδυναμία του Αυγούστου. Ο ισχυρός άνδρας επιθυμεί μέσω της νίκης του έναντι ενός ανάξιου αντιπάλου, η οποία νίκη πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο ενός εμφυλίου πολέμου, να μείνει στη μνήμη της πόλης του ως ο μεγαλύτερος σωτήρας της και να τιμάται, αν όχι περισσότερο, τουλάχιστον ισάξια με τον Δία.²¹⁴

²¹² Nethercut (1971) 435-6.

²¹³ Nethercut (1971) 440.

²¹⁴ Βεβαίως, υπάρχει και η άποψη πως μέσω της υπερβολής που εκφράζεται στον στίχο 3.11.66 ο Προπέρτιος στοχεύει στην εξύμνηση του Αυγούστου. Ο Baker (1968) 336, ασπαζόμενος την άποψη του Wilamowitz (1924) 235-6 που μιλά για στροφή του τόνου και της θεματολογίας του ποιητή, θεωρεί ότι

Αναφορά στον Δία υπάρχει, επίσης, στην ελεγεία 4.6 του Προπέρτιου. Αυτό το ποίημα αφορά στον ναό του Απόλλωνα στον Παλατίνο λόφο, που ανεγέρθηκε το 28 π.Χ., και στη ναυμαχία στο Άκτιο. Όπως αναφέρει ο Hutchinson,²¹⁵ η 4.6 είναι μια περίπλοκη ελεγεία, διότι αφενός αποτελεί δείγμα αλεξανδρινής αιτιολογικής ποίησης και αφετέρου περιέχει στοιχεία πολεμικού έπους που αφορούν στη ναυμαχία του Ακτίου. Αφού προβεί σε επίκληση στη Μούσα της επικής ποίησης, Καλλιόπη (*Musa, Palatini referemus Apollinis aedem: / res est, Calliope, digna favore tuo*, 4.6.11-2), ο Προπέρτιος δηλώνει ότι το ποίημά του είναι αφιερωμένο στον Καίσαρα (*Caesaris in nomen ducuntur carmina*, 4.6.13) και, απευθυνόμενος στον Δία τού ζητά να στρέψει και εκείνος την προσοχή του στην εξύμνηση των πολεμικών κατορθωμάτων του Καίσαρα (4.6.14): *Caesar dum canitur, quaeso, Iuppiter ipse vaces!* Επομένως, το θέμα της ελεγείας φαινομενικά είναι ο ναός του Απόλλωνα, αλλά ουσιαστικά αντικείμενο επαίνου του ποιητή αποτελεί ο Αύγουστος. Μάλιστα, κατά τη διάρκεια του εγκωμίου του τελευταίου ακόμα και ο Δίας πρέπει να είναι παρών και να ακούει με προσοχή.²¹⁶

Η αντιμετώπιση του Δία στην ελεγεία 4.6 παρουσιάζει κοινά στοιχεία με την αντιμετώπισή του στην 3.11. Και στις δύο ο βασιλιάς των θεών φαίνεται να έρχεται σε δεύτερη μοίρα σε σχέση με τον Καίσαρα χάρη στη λαμπρή νίκη του τελευταίου επί της Αιγύπτιας βασίλισσας στο Άκτιο. Θεωρώ ότι στα δύο αυτά ποιήματα ίσως υποβόσκει ένα σχόλιο σχετικά με την υποβάθμιση του ρόλου του Δία κατά τη διάρκεια της εξουσίας του Αυγούστου.²¹⁷ Για αυτό είναι σκόπιμο να γίνει αναφορά στη διαδικασία αυτής της υποβάθμισης και στη σταδιακή υποκατάσταση του Δία από τον θεό Απόλλωνα. Με σκοπό να στηρίξει τη νέα τάξη πραγμάτων που έφερε η κυριαρχία του, ο Αύγουστος προχώρησε στη μελετημένη ανάπτυξη ενός ιδεολογικού υπόβαθρου. Καθώς η ηγεμονία του ολοένα διασφαλιζόταν και ο ίδιος, από *dux*, ανέλαβε τον ρόλο του *princeps* και στη συνέχεια του *pater patriae*, διάφορα ξεπερασμένα θέματα έπρεπε να αποσυρθούν και να αντικατασταθούν με νέες μορφές και συσχετισμούς. Όπως η μορφή του Ρωμύλου, έτσι και εκείνη του Δία αποτέλεσε ένα από τα πρώτα θύματα της

ο στίχος 3.11.66 αποτελεί την απάντηση του Προπέρτιου στο αίτημα του Μαικήνα να εμπλακεί μέσω της ποίησής του στη λογοτεχνική προπαγάνδα του Αυγούστου καθεστώςτος.

²¹⁵ Hutchinson (2006) 153.

²¹⁶ Για την ερμηνεία του ρήματος *vacare* βλ. *OLD* s.v. “*vacare*”^{7b} και Camps (1965) 106, Hutchinson (2006) 157-8.

²¹⁷ Σχετικά με την υποβάθμιση του ρόλου του Δία κατά τη διάρκεια της εξουσίας του Αυγούστου βλ. Fears (1981) 56-66, Fishwick (1992) 239-43.

Αυγούστειας τακτικής.²¹⁸ Ο ύψιστος θεός της *res publica* φαίνεται να διαδραματίζει έναν σχετικά ασήμαντο ρόλο στην ιδεολογική προπαγάνδα του Αυγούστου. Αμέσως μετά το Άκτιο υπήρξε μια σύντομη προσπάθεια άμεσης σύνδεσης του Δία με τη νίκη, η οποία κατέστησε τον Αύγουστο κυρίαρχο της οικουμένης.²¹⁹ Έπειτα, όμως, από το 27 π.Χ. η μορφή του Δία φαίνεται να υποβιβάζεται σε μια τιμητική μεν θέση, η οποία, ωστόσο, στερείται ουσιαστικής σημασίας. Η άμεση σύνδεση του Αυγούστου με τον Δία θα ήταν μια κίνηση που θα υπέκρυπτε στοιχεία θεοκρατικής μοναρχίας και ως εκ τούτου θα αντέκειτο στα θεμέλια της Αυγούστειας ηγεμονίας. Έτσι, στην προσπάθειά του να αποτρέψει οποιαδήποτε αντίσταση σχετικά με τη θέση του ως *de facto* μονάρχη, ο Αύγουστος προέβη στην υποβάθμιση του ρόλου του Δία στην επίσημη πολιτική του ιδεολογία.²²⁰ Αντ' αυτού συνέδεσε το πρόσωπο και την εξουσία του με πιο προσωπικούς θεούς, όπως ο Απόλλωνας (*Apollo Actiacus*) και ο Άρης (*Mars Ultor*).

Κατά την περίοδο της *res publica* το χάρισμα της νίκης συνδεόταν στενά με τον ρωμαϊκό λαό, τον θεό της *res publica*, Δία, και την ίδια την πόλη της Ρώμης. Στην περίοδο εξουσίας του Αυγούστου η νίκη είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένη με το πρόσωπο του *princeps*. Κατά το διάστημα που ο Ιούλιος Καίσαρας βρισκόταν στο τιμόνι της Ρώμης υπήρξε φανερή προσπάθεια σύνδεσής του με τον βασιλιά των θεών.²²¹ Όμως, όπως αναφέρει και ο Zanker,²²² η σκιά της τυραννίδας έπεφτε βαριά πάνω στη μορφή του Καίσαρα, ιδίως εξαιτίας του εμφυλίου πολέμου. Έτσι, ο διάδοχός του, Αύγουστος, έπρεπε να διαχωρίσει τη θέση του και για αυτό χρειαζόταν ένα νέο, ευρύτερο μυθολογικό πλαίσιο αναφοράς. Έτσι, άρχισε να αποκτά σταδιακά τον ρόλο του προστατευόμενου του Απόλλωνα. Καθοριστικής σημασίας φαίνεται πως υπήρξε η πολεμική ιαχή στη μάχη στους Φιλίππους, όπου η επίκληση «Άπολλον» είχε υιοθετηθεί και από τους δολοφόνους και από τους εκδικητές του Καίσαρα. Όταν ο Αντώνιος θα περνούσε στην Ανατολή, θα του προσφερόταν ως πρότυπο ταύτισης η μορφή του Διονύσου. Ήταν σχεδόν αυτονόητο για τον Οκταβιανό να προσεταιριστεί τη μορφή του

²¹⁸ Πριν από τον Αύγουστο, ο Σύλλας, ο Πομπήιος και ο Ιούλιος Καίσαρας συνέκριναν τον εαυτό τους με τον Ρωμόλο, τον *Optimus augur*, ο οποίος διενεργούσε το *augurium maximum*. Ο *Optimus augur* ήταν εκλεγμένος από τους θεούς να εξουσιάζει τη νέα πόλη της Ρώμης. Ο Αύγουστος σκεφτόταν σοβαρά να υιοθετήσει το όνομα του Ρωμόλου, αλλά εν τέλει κατέληξε στο όνομα «Αύγουστος» και έτσι, μετά το 27 π. Χ. η μορφή του Ρωμόλου έπαψε να έχει σημαίνοντα ρόλο στην Αυγούστεια ιδεολογία. Βλ. Fears (1981) 56.

²¹⁹ Ο Fears στη μελέτη του στηρίζει την ιδέα της προσπάθειας αυτής σε σειρά νομισμάτων και πολύτιμων λίθων της εποχής που απεικόνιζαν τον Αύγουστο με τα χαρακτηριστικά σημεία του Δία και κυρίως με εκείνο του κερανού. Για την αναλυτικότερη περιγραφή των παραπάνω βλ. Fears (1981) 56-8.

²²⁰ Fishwick (1992) 240.

²²¹ Για λεπτομερέστερη ανάλυση της σύνδεσης Ιούλιου Καίσαρα-Δία βλ. Weinstock (1971) 303-4.

²²² Zanker (2009) 79-81.

Απόλλωνα, ο οποίος αντιπροσώπευε την ηθική και την πειθαρχία σε αντιδιαστολή με την τρυφή και την παραφορά του Αντωνίου-Διονύσου.

Κατά την εποχή του Αυγούστου ο Παλατίνος λόφος διαμορφώθηκε ως αντίστοιχο ισοδύναμο του συνδεδεμένου με τη *res publica* Καπιτωλίνου λόφου. Ο ναός του *Iuppiter Optimus Maximus* στεκόταν στον Καπιτωλίνο λόφο συμβολίζοντας τις νίκες μέσω των οποίων ο Δίας είχε υψώσει τη Ρώμη σε υπερδύναμη. Στον Παλατίνο λόφο ο ναός του *Apollo Actiacus* συμβόλιζε τη νίκη μέσω της οποίας ο Αύγουστος έγινε κυρίαρχος ολόκληρου του κόσμου. Σύμφωνα με την ελεγεία 4.6 του Προπέρτιου η μάχη στο Άκτιο υπήρξε μάρτυρας της εμφάνισης του θεού Απόλλωνα, ο οποίος χαιρέτισε τον Αύγουστο ως σωτήρα του κόσμου (*mundi servator*, 4.6.37) και ως *princeps* (*turpe Latinis / principe te fluctus regia vela pati*, 4.6.45-6), καλώντας τον να κυριαρχήσει στη θάλασσα όπως και στην ξηρά και διαβεβαιώνοντάς τον πως το τόξο και τα βέλη του θα βρίσκονται στην υπηρεσία του (*tibi militat arcus / et favet ex umeris hoc onus omne meis*, 4.6.39-40). Θεαματική έκφανση της σχέσης Αυγούστου-Απόλλωνα, βέβαια, υπήρξε και η γειτνίαση της κατοικίας του *princeps* με τον ναό του θεού, καθώς αυτή συνδεόταν απευθείας μέσω ενός επικλινούς επιπέδου με την πλατεία μπροστά στον ναό. Όπως παρατηρεί ο Zanker,²²³ δεν θα μπορούσε να αναδειχθεί ο στενός δεσμός ανάμεσα στον εκλεκτό και στον θεό προστάτη του με πιο εντυπωσιακό τρόπο.

Μέσα σε όλα αυτά η μορφή του Δία δεν είχε καμία θέση. Η πιο σημαντική πολιτική λειτουργία της στο πλαίσιο της νέας τάξης πραγμάτων ήταν να δέχεται τα αφιερώματα (*vota*) στη θέση του Αυγούστου. Το σκεπτικό πίσω από αυτή την κίνηση αφορούσε στην πίστη ότι η ασφάλεια της πόλης βασιζόταν αποκλειστικά στην ευημερία του *princeps*. Έτσι, ο Δίας εκτελούσε το καθήκον του απέναντι στον ρωμαϊκό λαό, το οποίο ήταν να διαφυλάττει τον ηγεμόνα. Συνεπώς, ο ύψιστος θεός της *res publica* είχε αυτόν τον ρόλο στην επίσημη Αυγούστεια θρησκευτική πολιτική: να ακούει τις προσευχές του λαού και να προστατεύει τον σωτήρα τους Αύγουστο. Ενώ ο Κικέρωνας παρουσίαζε τον Δία ως σωτήρα της *res publica* στους λόγους εναντίον του Κατιλίνα και του Φιλίππου, στην Αυγούστεια ιδεολογία ο ρόλος του σωτήρα προοριζόταν για τον Αύγουστο.²²⁴ Ο Fears σχολιάζει πολύ επιτυχημένα το εξής: όπως οι πολιτικοί θεσμοί της *res publica* ετιμώντο μεν, όμως στην ουσία υποβαθμιζόνταν

²²³ Zanker (2009) 84.

²²⁴ Βλ. Cic. *Cat.* 1.5.11, 1.13.33, 3.9.22, 3.12.29, *Phil.* 13.7, 14.8.

εντελώς από την παντοδυναμία του Αυγούστου, έτσι και ο θεός της Ελεύθερης Πολιτείας φαινομενικά ετιμάτο, στην πραγματικότητα, όμως, είχε υποβιβαστεί σε θέση ήσσονος σημασίας, μετά από τους προστάτες θεούς του Αυγούστου.²²⁵

Είναι, επομένως, πολύ πιθανό ο Προπέρτιος, με ιδιαίτερα υπαινικτικό τρόπο, να θέτει το ζήτημα της υποβάθμισης του ρόλου του Δία στην πολιτική προπαγάνδα του Αυγούστου στον στίχο 4.6.14. Ο ποιητής συμβουλεύει τον Δία να στρέψει την προσοχή του στην εξύμνηση του Αυγούστου, κάτι που στα μάτια του Johnson μοιάζει αρκετά ασεβές.²²⁶ Ασεβής μοιάζει, επίσης, η ιδέα που εκφράζεται στην ελεγεία 3.11 σχετικά με την απουσία φόβου για τον Δία από μέρος του ρωμαϊκού λαού λόγω της παρουσίας του Αυγούστου (3.11.66). Αυτή η φαινομενική ασέβεια, όμως, μπορεί να είναι το μέσο του ποιητή για να εκφράσει τη διαδικασία της θρησκευτικής ανακατάταξης που πραγματοποιούνταν σταδιακά από τον παντοδύναμο ηγέτη.

²²⁵ Fears (1981) 65.

²²⁶ Johnson (1973) 154.

6. Συμπεράσματα

Φτάνοντας στο τέλος της παρούσας μελέτης, είναι εμφανές ότι η μορφή του Δία διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στο corpus της ρωμαϊκής ερωτικής ελεγείας. Είναι λογικό, εφόσον το ειδολογικό περιβάλλον υπό εξέταση είναι το ελεγειακό, η παρουσία του Δία να είναι ιδιαίτερα εκτενής σε ερωτικά συμφραζόμενα. Οι ελεγειακοί ποιητές επέμεναν στην αναζήτηση των κατάλληλων στίχων για την περιγραφή της απaráμιλλης ομορφιάς των αγαπημένων τους. Έτσι, σε αρκετές περιπτώσεις χρησιμοποιούσαν τον Δία ως «μέσο» μέτρησης της ομορφιάς εκείνων. Χαρακτηριστική είναι η χρήση της φράσης *Iove digna* που συναντάται στον Προπέρτιο και στις *Ηρωίδες* του Οβιδίου. Με τη φράση δηλώνεται η ύψιστη ομορφιά της κοπέλας, χάρη στην οποία θα μπορούσε επάξια να καταλάβει τον ρόλο της ερωμένης του βασιλιά των θεών. Είναι εμφανής, ακόμη, η προβολή της εικόνας του Δία ως του απόλυτου μυθολογικού εραστή. Είναι εκείνος που κατακτά όποια γυναίκα επιθυμεί και αποτελεί μέτρο σύγκρισης για όλους τους επίδοξους ελεγειακούς εραστές.

Ένα θέμα που απασχολεί ιδιαίτερα τις ερωτικές σχέσεις και, ως εκ τούτου, και τους ελεγειακούς ποιητές είναι η εξαπάτηση, η απιστία. Ένας παραστατικός και ακριβής τρόπος για να αποδοθεί η έννοια της απιστίας και των ψευδών όρκων είναι η χρήση του παραδείγματος του Δία. Και στους τρεις ελεγειακούς ποιητές ο πατέρας των θεών παίζει τον ρόλο του υπέρτατου μοιχού και θεωρείται υπεύθυνος για το ότι οι ερωτικοί όρκοι δεν είναι άξιοι εμπιστοσύνης, καθώς ο ίδιος είχε πολλακίς ορκιστεί ψευδώς στην σύζυγό του, Ήρα. Η ψευδορκία του Δία, επομένως, παρουσιάζεται ως *αίτιον* για την κενότητα των ερωτικών όρκων εν γένει. Στις ελεγείες η μορφή του ως κατά συρροή ψεύδορκου αντιμετωπίζεται διττά. Άλλοτε έχει θετικό πρόσημο εφόσον αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση για κάθε επίδοξο εραστή που έχει στόχο την κατάκτηση του αντικειμένου του πόθου του. Άλλοτε, πάλι, η ψευδορκία του κατηγορείται λόγω των κενών όρκων που δίνουν οι γυναίκες προς τους ερωτευμένους άνδρες. Θεωρείται, όμως, και υπαίτιος για την ατιμωρησία που απολαμβάνουν οι γυναίκες που εξαπατούν τους εραστές τους.

Οι ελεγειακοί ποιητές σε πολλές περιπτώσεις αξιοποιούν μυθολογικά *exempla* γυναικών που έπεσαν θύματα του πόθου του Δία. Στις συνθέσεις τους συχνά απαντούν οι ιστορίες της Λήδας, της Ιούς, της Ευρώπης, της Σεμέλης και της Καλλιστούς, οι οποίες διατέλεσαν ερωμένες του βασιλιά των θεών. Η χρήση αυτών των

παραδειγμάτων από τους ποιητές εξυπηρετεί πολυάριθμους σκοπούς. Αρχικά, μέσω των γυναικείων μυθολογικών παραδειγμάτων και της σύγκρισής τους με τις *puellae* των ποιητών τονίζεται η ομοιότητά τους ως προς την ομορφιά. Επίσης, η χρήση τους υπογραμμίζει τον έντονο ερωτικό πόθο του ποιητή αντιπαραβαλλόμενο με εκείνον του Δία για τις ερωμένες του. Άλλες φορές επισημαίνονται οι αρνητικές συνέπειες που υπέστησαν οι ηρωίδες εξαιτίας του ερωτικού δεσμού τους με τον Δία. Υπάρχει, μάλιστα, αντιπαραβολή των διάφορων βασάνων που υπέστησαν με τις ταλαιπωρίες των αγαπημένων των ποιητών, όπως συμβαίνει στις ελεγείες 2.28 και 3.4 του Προπέρτιου. Επίσης, μέσω των γυναικείων μυθολογικών παραδειγμάτων πραγματοποιείται σύγκριση του Οβιδίου με τον Δία στην ελεγεία 1.3 των *Amores*, όπου ο ποιητής εμφανίζεται ως ένας *desultor amoris*. Ο Δίας κατόρθωσε να αποπλανήσει τις διάφορες μυθικές ηρωίδες και να συνευρεθεί μαζί τους εξαπατώντας τις με τις μεταμορφώσεις του. Γνωρίζοντας αυτό, ο Οβίδιος εκφράζει τους φόβους του στην ελεγεία 1.10 των *Amores* σχετικά με την πιθανή μεταμόρφωση του Δία και την προσπάθεια αποπλάνησης της δικής του αγαπημένης. Ακόμη, ο Προπέρτιος, αξιοποιώντας την ιστορία της Δανάης προσπαθεί να αθώσει την Κυνθία από τις κατηγορίες για απιστία που τη βαραίνουν στην ελεγεία 2.32. Εφόσον η Δανάη, παρότι απομονωμένη και φρουρούμενη, δεν κατόρθωσε να παραμείνει αγνή, έτσι και η Κυνθία δεν μπόρεσε να αντισταθεί και να διατηρήσει την αγνότητά της.

Σημαντική είναι, όμως, και η θρησκευτική παρουσία του Δία στους ελεγειακούς ποιητές. Ο Δίας αναγνωρίζεται ως ο κατ' εξοχήν θεός του ουρανού και των καιρικών συνθηκών. Η φράση *sub divo*, ιδιαίτερα τυπική στη λατινική γλώσσα, είχε την έννοια «κάτω από τον ανοιχτό ουρανό» και προερχόταν από τις λέξεις *divus* και *deus* που δήλωναν την έννοια «θεός». Από την ίδια ρίζα, την *-div*, που είχε την έννοια του «λάμπω», προέρχεται και το όνομα *Iuppiter*. Έτσι, οι λέξεις *divus/deus* και *Iuppiter* πιθανότατα χρησιμοποιούνταν για να υποδηλώσουν τον θεό που κατοικούσε στον λαμπερό ουρανό. Στην Αυγούστεια ποίηση, η τυπική φράση *sub divo* μετατράπηκε σε *sub Iove*, ταυτίζοντας τον Δία με τον ουρανό. Η φράση *sub Iove* μαρτυρείται στην *Ars Amatoria* και χρησιμοποιείται από τον Οβίδιο για να δηλώσει τον ουρανό. Εκτός από τον ουρανό, όμως, ο Δίας ταυτίζεται και με τον θεό των καιρικών συνθηκών. Στον Τίβουλλο το όνομά του χρησιμοποιείται σε συμφραζόμενα σχετικά με ακραία καιρικά φαινόμενα αλλά και σε σχέση με τη βροχή. Χαρακτηριστική είναι η χρήση του προσωνυμίου *pluvius*, το οποίο, παρότι αποδίδει ένα γενικά κοινό γνώρισμα του θεού,

ωστόσο απαντά πολύ σπάνια στη λατινική λογοτεχνία. Στον Προπέρτιο (2.26) τονίζεται η σύνδεση του Δία με τον κεραυνό, ο οποίος αποτελεί την έκφραση της οργής του.

Σε ορισμένες περιπτώσεις οι ελεγοποιοί επικαλούνται τον Δία στο πλαίσιο μιας προσευχής. Ο Τίβουλλος, όταν βρίσκεται βαριά άρρωστος μακριά από τη Ρώμη, τον παρακαλεί να επιδείξει έλεος και να του επιτρέψει την επιστροφή στην πατρίδα (1.3). Ο Προπέρτιος στην ελεγεία 2.28 προσεύχεται στον Δία ζητώντας του να σώσει την αγαπημένη του Κυνθία από μια περίεργη αρρώστια που τη βασανίζει. Στην ελεγεία 3.24, όμως, αντιμετωπίζει με ειρωνικό ύφος τις προσευχές στον Δία, εφόσον δεν κατόρθωσαν να τον σώσουν από τα βάσανα του έρωτα. Μια ασυνήθιστη επίκληση πραγματοποιεί, τέλος, ο Οβίδιος στην 6^η επιστολή των *Ηρωίδων*, με σκοπό την ενίσχυση της αράς της Υψιπύλης.

Συχνές στην ελεγεία είναι οι αναφορές σε ναούς του πατέρα των θεών. Ο επιβλητικός ναός του *Iuppiter Optimus Maximus* χρησιμοποιείται για να δώσει έμφαση στο μεγαλείο της σύγχρονης Ρώμης του Τίβουλλου σε σύγκριση με τις φτωχές απαρχές της. Η συσχέτιση του προϊστορικού τοπίου της Ρώμης με το σύγχρονο λαμβάνει χώρα και στην πρώτη ελεγεία του 4^{ου} βιβλίου του Προπέρτιου, όπου, όμως, ο ποιητής πιθανότατα αναφέρεται στον ναό του *Iuppiter Feretrius*. Ο ίδιος ναός είναι φρουρός την νύχτα κατά την οποία οι Σαβίνοι εισβάλλουν στη Ρώμη έπειτα από την προδοτική ενέργεια της Ταρπηίας στην ελεγεία 4.4 του Προπέρτιου. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύνδεση ναών του Δία με ποιητολογικά σχόλια στον Προπέρτιο. Στην ελεγεία 3.2 ο ναός του Δία στην Ολυμπία συνδέεται με την φθαρτότητα της ύλης και αντιπαραβάλλεται με την αιωνιότητα της ποίησης. Στην αιτιολογική ελεγεία 4.10 αναφέρονται οι απαρχές του ναού του *Iuppiter Feretrius* που γίνεται αφορμή για αναφορά στη διαδικασία σύνθεσης της ποίησης του Προπέρτιου, η οποία συνάδει με τα καλλιμμάχεια πρότυπα και ταυτόχρονα τα επαναπροσδιορίζει.

Αδιαμφισβήτητα ενδιαφέρων είναι ο τρόπος με τον οποίο ο Προπέρτιος και ο Οβίδιος προσεγγίζουν το ζήτημα της Γιγαντομαχίας και της συμμετοχής του Δία σε αυτή. Οι ελεγειακοί ποιητές αξιοποίησαν τον λογοτεχνικό τόπο της Γιγαντομαχίας με στόχο να μιλήσουν για τη διαδικασία της ποιητικής σύνθεσης. Ο πόλεμος και η συντριβή των Γιγάντων και των Τιτάνων από τον Δία ήταν το υψηλότερο θέμα του πολεμικού έπους και η χρήση του ήταν ιδιαίτερα συνηθισμένη από εκείνους που είχαν

την αξίωση να συνθέσουν υψηλή επική ποίηση. Οι ελεγειακοί που στόχευαν στην εξύμνηση του έρωτα και όχι ηρωικών κατορθωμάτων δεν θα μπορούσαν να εμπνευσθούν από ένα τόσο μεγαλοπρεπές θέμα. Ο Προπέρτιος στην προγραμματική ελεγεία 2.1 χρησιμοποιεί τη Γιγαντομαχία για να απορρίψει τη σύνθεση έπους, με την αιτιολογία ότι δεν είναι ικανός παρά μόνο για τη δημιουργία ερωτικών ποιημάτων. Ταυτόχρονα, όμως, ο Δίας και η Γιγαντομαχία του προσφέρουν τη δυνατότητα να αντιπαραβάλει τις αρχές της επικής ποίησης με τα καλλιμάχεια ποιητικά πρότυπα. Από τη μία πλευρά υπάρχει η οδός του τετριμμένου επικού θέματος της Γιγαντομαχίας και από την άλλη αναδεικνύεται ο λεπτός ποιητικός τρόπος του ποιητή. Η ελεγεία 3.9, όπως και η 2.1, αποτελεί μια *recusatio* προς τον πάτρωνα του Μαικήνα. Και εκεί ο Προπέρτιος αρνείται τη συγγραφή έπους και για ακόμη μια φορά η Γιγαντομαχία λειτουργεί συνεκδοχικά ως δήλωση της υψηλής ποίησης.

Ο Οβίδιος διαφέρει από τον Προπέρτιο ως προς τον χειρισμό του θέματος της Γιγαντομαχίας. Στην πρώτη ελεγεία των *Amores* ο ποιητής εξ αρχής δηλώνει, σε αντίθεση με τον Προπέρτιο, την ικανότητά του να συνθέσει επική ποίηση. Η ικανότητα αυτή δηλώνεται με αναφορά στα *caelestia bella*. Το γεγονός ότι δεν συνθέτει μεγαλοπρεπή έπη εξυμνώντας τον Δία και τη νίκη του εναντίων τερατωδών μορφών δεν συνεπάγεται έλλειψη ικανότητας. Απλώς, σύμφωνα με τον Οβίδιο, η επική ποίηση δεν παρουσιάζει καμία χρησιμότητα, όταν στόχος είναι η κατάκτηση μιας γυναίκας. Και οι δύο ποιητές, λοιπόν, απορρίπτουν την επική ποίηση αλλά για διαφορετικούς λόγους. Τέλος, η εικόνα της Γιγαντομαχίας χρησιμοποιείται, με έναν ιδιαίτερα λανθάνοντα τρόπο, στην έναρξη του 2^{ου} βιβλίου της *Ars Amatoria*. Τοποθετώντας τον Δαίδαλο να προσεύχεται στον Δία και να τον παρακαλεί να φανεί ευνοϊκός στο ταξίδι του, ο Οβίδιος ορίζει τον ειδολογικό προσανατολισμό της ποίησής του. Ο Δαίδαλος θα αποφύγει κατά το ταξίδι του την υψηλή πτήση και δεν θα απειλήσει το βασίλειο του Δία, όπως οι Γίγαντες και οι Τιτάνες. Ο Οβίδιος με την *Ars Amatoria* δεν θα προβεί σε υψηλή πτήση και δεν θα φτάσει στα όρια του έπους. Όμως, στη συγκεκριμένη περίπτωση ο ποιητής φαίνεται να είναι ευρετής μιας καινοτομίας: εκτός από την αποφυγή της υψηλής πτήσης από τον Δαίδαλο λόγω της απειλής του Δία φαίνεται να προκρίνει και την αποφυγή της χαμηλής πτήσης. Έτσι, το έργο του θα κινείται σε μια μέση οδό μεταξύ έπους και ελεγείας.

Τέλος, στην ποίηση του Προπέρτιου ανιχνεύονται αναφορές στο πρόσωπο του Δία οι οποίες σχετίζονται με την πολιτική σφαίρα της Ρώμης και τον Αύγουστο.

Συγκεκριμένα, παρατηρείται σύγκριση του Δία με τον Αύγουστο. Στην ελεγεία 2.7 αφορμή για τη σύγκριση είναι η αποσυρθείσα αυγούστεια νομοθεσία περί γάμου. Όπως ο Δίας δεν είναι ικανός να χωρίσει ένα ερωτευμένο ζευγάρι, έτσι αδυνατεί να το πράξει και ο Αύγουστος. Το συμπέρασμα, όμως, που εξάγεται από τον συσχετισμό των δύο προσώπων είναι η ανάδειξη του Αυγούστου ως ενός σχεδόν παντοδύναμου ηγέτη. Στην 3.11 το θέμα είναι η νίκη του Αυγούστου στο Άκτιο επί της Κλεοπάτρας. Ο Δίας συγκρίνεται ξανά με τον Αύγουστο και σε μια έξαρση υπερβολής ο Προπέρτιος δηλώνει ότι ο ρωμαϊκός λαός δεν χρειάζεται να φοβάται τον βασιλιά των θεών, αφού υπάρχει ο Αύγουστος, ο περήφανος νικητής της Αιγύπτου. Η δήλωση αυτή θα μπορούσε να εκληφθεί ως μια ειλικρινή εξύμνηση του κατορθώματος του Αυγούστου από τον ποιητή. Διαπιστώθηκε, ωστόσο, ότι πιθανότερη είναι η ειρωνική προσέγγιση του στρατιωτικού κατορθώματος του Αυγούστου. Εξετάζοντας την ελεγεία αυτή υπό ερωτικό πρίσμα, διαπιστώνεται η κυριαρχία του *servitium amoris* και της γυναίκας *domina*: ο Αύγουστος κατόρθωσε να επιβληθεί σε μια ισχυρή γυναίκα *domina*, την Κλεοπάτρα. Σε σχέση, λοιπόν, με τον Δία, ο οποίος παραδοσιακά δεν δύναται να αντισταθεί στη γυναικεία γοητεία, ο Αύγουστος αναδεικνύεται ισχυρότερος. Είναι, βέβαια, μια υπεροχή του Αυγούστου που, για να ισχύσει, είναι απαραίτητο να περάσει μέσα από τις αρχές και τους κανόνες του ταπεινού είδους της ερωτικής ελεγείας. Η εξέταση της ελεγείας που μελετά τη σκιαγράφιση της Κλεοπάτρας και την προσέγγιση του ζητήματος του Ακτίου από τον Προπέρτιο, όμως, καταλήγει σε συμπεράσματα που αφορούν στην ειρωνική αντιμετώπιση του δίπτυχου Δίας-Αύγουστος. Η ισχύς του Αυγούστου υπερεκτιμάται, διότι συνδέεται με μια ανάξια αντίπαλο, την Αιγύπτια βασίλισσα, και με μια νίκη στο πλαίσιο ενός εμφυλίου πολέμου. Επομένως, η σύγκριση του Δία με τον Αύγουστο χρησιμεύει στο να καταδείξει την προσπάθεια του τελευταίου να εδραιωθεί στη μνήμη του λαού του ως ο ύψιστος σωτήρας, πολυτιμότερος ακόμη και από τον Δία. Τέλος, στην ελεγεία 4.6 του Προπέρτιου εντοπίζεται ένα λανθάνον σχόλιο σχετικά με τον ρόλο του Δία στο πλαίσιο της προπαγάνδας της νέας Αυγούστειας τάξης. Έπειτα από τη νίκη στο Άκτιο ο Αύγουστος αρχίζει να συνδέει το πρόσωπό του με προσωπικές θεότητες και να υποβαθμίζει στο νέο ιδεολογικό του πρόγραμμα τη μορφή του Δία, μια μορφή συνυφασμένη με τη *res publica*. Η ελεγεία 4.6, που αφορά στον ναό του προστάτη θεού του Αυγούστου, τον Απόλλωνα, μαρτυρά ότι ο ίδιος ο βασιλιάς των θεών θα πρέπει να ακούσει προσεκτικά την εξύμνηση του Αυγούστου. Δίνεται έμφαση στη παντοδυναμία του ηγέτη και, πιθανότατα, υπονοείται ο υποβιβασμός του ρόλου του Δία εντός της νέας τάξης πραγμάτων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αντωνιάδης, Θ. (2009). *Η Ρητορική της «Επιγονικότητας». Ερμηνευτικός Σχολιασμός των Amores του Οβιδίου*, Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
- Γρόλλιος, Κ. (2008). *Οράτιος. Οι Ωδές. Βιβλίο III*, Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας»
- Alessi, P. T. (1985). “Propertius 2.28: Unity without Illness”, *CJ* 81, 39-48
- Baker, R. J. (1968). “*Miles annosus*: the Military Motif in Propertius”, *Latomus* 27, 322-49
- Ball, R. J. (1975). “The Structure of Tibullus 1.7”, *Latomus* 34, 729-44
- Ball, R. J. (1983). *Tibullus the Elegist. A Critical Survey*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht
- Barsby, J. A. (1973). *Ovid's Amores Book One*, Οξφόρδη: Clarendon Press
- Batinsky, E. E. (2003). “In Cynthiam/ Pro Cynthia (Propertius 2.32)”, *Latomus* 62, 616-26
- Bennett, A. W. (1968). “The Patron and Poetical Inspiration: Propertius 3.9”, *Hermes* 96, 318-41
- Bennett, A. W. (1969). “Propertius 3.24: A New Approach”, *CPh* 64, 30-5
- Booth, J. (1991). *Ovid. The Second Book of Amores*, Warminster: Aris & Phillips Ltd
- Booth, J. (2006). “Amazing Grace: Reading between the Lines in Propertius 1.13.29-32”, *CQ* 56, 528-37
- Boyd, B. W. (1997). *Ovid's Literary Loves: Influence and Innovation in the Amores*, Ann Arbor: University of Michigan Press
- Bretzigheimer, G. (2001). *Ovid's Amores. Poetik in der Erotik*, Tübingen: Gunter Narr Verlag
- Butrica, J. L. (1996). “The “Amores” of Propertius: Unity and Structure in Books 2-4”, *ICS* 21, 87-158
- Cahoon, L. (1985). “A Program for Betrayal: Ovidian *Nequitia* in *Amores* 1.1, 2.1, and 3.1”, *Helios* 12, 29-39

- Cairns, F. (1979). "Propertius on Augustus' Marriage Law (II, 7)", *GB* 8, 185-204
- Camps, W. A. (1965). *Propertius Elegies Book IV*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press
- Camps, W. A. (1966). *Propertius Elegies Book III*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press
- Camps, W. A. (1967). *Propertius Elegies Book II*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press
- Colaizzi, R. M. (1993). "A New Voice in Roman Elegy: the "Poeta" of Propertius 2.1", *RhM* 136, 126-43
- Cook, A. B. (1905). "The European Sky-God: III: The Italians", *Folklore* 16, 260-332
- Copley, F. O. (1947). "Servitium Amoris in the Roman Elegists", *TAPhA* 78, 285-300
- Christenson, D. M. (2000). *Plautus Amphitruo*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press
- Curran, L. (1964). "Ovid, *Amores* 1.10", *Phoenix* 18, 314-8
- Curran, L. (1966). "Desultores Amoris: Ovid *Amores* 1.3", *CPh* 61, 47-9
- Della Corte, F. (1971). *La Gigantomachia di Ovidio*, Νάπολη: Libreria Scientifica Editrice
- Fears, J. R. (1981). "The Cult of Jupiter and Roman Imperial Ideology" στο: H. Temporini – W. Haase (επιμ.), *ANWR* 17.1:1201-53. Band II, *Principat*, 17.1, Νέα Υόρκη: De Gruyter, 3-141
- Fishwick, D. (1992). "On the Temple of Divus Augustus", *Phoenix* 46, 232-55
- Gaisser, J. H. (1971). "Tibullus 1.7: A Tribute to Mesalla", *CPh* 66, 221-9
- Gale, M. R. (1997). "Propertius 2.7: *Militia Amoris* and the Ironies of Elegy", *JRS* 87, 77-91
- Gättrner, T. (2005). "Zur Bedeutung der mythologischen Erzählung über Daedalus und Icarus am Anfang des zweiten Buchs von Ovids "Ars Amatoria"", *Latomus* 64, 649-60

- Gibson, R. K. (2003). *Ovid. Ars Amatoria Book 3*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press
- Gold, B. K. (1982). *Literary and Artistic Patronage in Ancient Rome*, Austin: University of Texas Press
- Greene, E. (1994). “Sexual Politics in Ovid’s *Amores*: 3.4, 3.8 and 3.12”, *CPh* 89, 344-50
- Greene, E. (2000). “Gender Identity and the Elegiac Hero in Propertius 2.1”, *Arethusa* 33, 241-61
- Gurval, R. A. (1998). *Actium and Augustus. The Politics and Emotions of Civil War*, Ann Arbor: The University of Michigan Press
- Hardie, P. R. (1986). *Virgil’s Aeneid. Cosmos and Imperium*, Οξφόρδη: Clarendon Press
- Hayob, S. K. (1975). *The Cult of Isis Among Women in the Graeco-Roman World*, Leiden: Brill Publishers
- Hekster, O. – Rich, J. (2006). “Octavian and the Thunderbolt: The Temple of Apollo Palatinus and Roman Traditions of Temple Building”, *CQ* 56, 149-68
- Heyworth, S. J. (2007). “Propertius, Patronage and Politics”, *BICS* 50, 93-128
- Heyworth, S. J. – Morwood. J. H. W. (2011). *A Commentary on Propertius, Book 3*, Οξφόρδη: Oxford University Press
- Hubbard, M. (1974). *Propertius*, Λονδίνο: Duckworth Publishers
- Hutchinson, G. (2006). *Propertius Elegies Book IV*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press
- Innes, D. C. (1979). “Gigantomachy and Natural Philosophy”, *CQ* 29, 165-71
- Jacobson, H. (1974). *Ovid’s Heroides*, Princeton, NJ: Princeton University Press
- James S. L. (2003). *Learned Girls and Male Persuasion. Gender and Reading in Roman Love Elegy*, Berkeley: University of California Press
- Janan, M. (2001). *The Politics of Desire: Propertius IV*, Berkeley: University of California Press

- Janka, M. (1997). *Ovid Ars Amatoria. Buch 2. Kommentar*, Heidelberg: Universitätsverlag C. Winter
- Johnson, W. R. (1973). “The Emotions of Patriotism: Propertius 4.6”, *CSCA* 6, 151-80
- Koniaris, G. L. (1971). “On Propertius 3.24: A Reply”, *CPh* 66, 253-8
- Konstantakos, I. M. (2002). “Towards a Literary History of Comic Love”, *C&M* 53, 141-71
- Konstantakos, I. M. (2014). “Comedy in the Fourth Century I: Mythological Burlesques” στο: M. Fontaine – A. C. Scafuro (επιμ.), *The Oxford Handbook of Greek and Roman Comedy*, Οξφόρδη: Oxford University Press, 160-80
- La Penna, A. (1977). *L'integrazione difficile: un profilo di Propertio*, Τορίνο: G. Einaudi
- Lateiner, D. (1978). “Ovid’s Homage to Callimachus and Alexandrian Poetic Theory (*Amores* 2.19)”, *Hermes* 106, 188-96
- Lausberg, M. (1973). “Iuppiter in manibus (Ov. *am.* 2.1.15)”, *MH* 30, 122-5
- Lechelt, C. E. (2014). *Allusions of Grandeur: Gigantomachy, Callimachean Poetics and Literary Filiation*, University of Minnesota (διδακτορική διατριβή)
- Lee-Stecum, P. (1998). *Powerplay in Tibullus. Reading Elegies Book One*, Καίμπριτζ: Cambridge University Press
- Lyne, R. O. A. M. (1980). *The Latin Love Poets. From Catullus to Horace*, Οξφόρδη: Clarendon Press
- Mader, G. (1993). “Architecture, *Aemulatio* and Elegiac Self-Definition in Propertius 3.2”, *CJ* 88, 321-40
- Maltby, R. (2002). *Tibullus: Elegies. Text, Introduction and Commentary*, Καίμπριτζ: Francis Cairns Publications
- McKeown, J. C. (1998). *Ovid: Amores. Text, Prolegomena and Commentary, Vol. III*, Καίμπριτζ: Francis Cairns Publications
- Meade, K. A. (1978). *Ovid and the Jupiter Metamorphoses in the Amores*, Ohio State University (διδακτορική διατριβή)

- Michalopoulos, A. N. (2006). *Ovid Heroides 16 and 17. Introduction, text and commentary*, Καίμπριτζ: Francis Cairns Publications
- Miller, J. F. (1982). "Propertius' Tirade against Isis (2.33a)", *CJ* 77, 104-11
- Miller, J. F. (1983). "Propertius 3.2 and Horace", *TAPhA* 113, 289-99
- Morgan, M. H. (1901). "Greek and Roman Rain-Gods and Rain-Charms", *TAPhA* 32, 83-109
- Murgatroyd, P. (1994). *Tibullus, Elegies II*, Οξφόρδη: Oxford University Press
- Nethercut, W. R. (1971). "Propertius 3.11", *TAPhA* 102, 411-43
- Olstein, K. (1975). "Amores 1.3 and the Duplicity as a Way of Love", *TAPhA* 105, 241-57
- Owen, S. G. (1924). *P. Ovidi Nasonis Tristium Liber Secundus*, Οξφόρδη: Clarendon Press
- Pestelli, A. (2007). *P. Ovidii Nasonis Heroidum Epistula VIII. Hermione Oresti*, Φλωρεντία: Felice le Monnier
- Pfister, F. (1915). "Hat Ovid eine Gigantomachie geschrieben?", *RhM* 70, 472-4
- Putnam, M. C. J. (1973). *Tibullus. A Commentary*, Norman: University of Oklahoma Press
- Reitzenstein, E. (1935). "Das Neue Kunstwollen in den Amores Ovids", *RhM* 84, 62-88
- Richardson, L. Jr. (2006). *Propertius. Elegies I-IV*, Norman: University of Oklahoma Press
- Rosen, R. M. (1995). "Plato Comicus and the Evolution of Greek Comedy" στο: G. W. Dobrov (επιμ.), *Beyond Aristophanes. Transition and Diversity in Greek Comedy*, Ατλάντα: Scholars Press, 119-37
- Shackleton-Bailey, D. R. (1949). "Propertiana", *CQ* 43, 22-9
- Sharrock, A. (1994). *Seduction and Repetition in Ovid's Ars Amatoria 2*, Οξφόρδη: Clarendon Press

Smith, K. F. (1913). *The Elegies of Albius Tibullus*, New York: American Book Company

Springer, L. A. (1954). “The Cult and Temple of Jupiter Feretrius”, *CJ* 50, 27-32

Stahl, H. P. (1985). *Propertius: “Love” and “War”. Individual and State under Augustus*, Berkeley: University of California Press

Tränkle, H. (1990). *Appendix Tibulliana*, Βερολίνο: de Gruyter

Watson, P. (1983). “Mythological Exempla in Ovid’s *Ars Amatoria*”, *CPh* 78, 117-26

Weinlich, B. (2010). “The Story of a Poet’s Apologetic Emancipation: *The Recusatio-Narratives* in *Propertius* 3.3, *Amores* 1.1, 2.1, and 3.1”, *Helios* 37, 129-52

Weinstock, S. (1971). *Divus Iulius*, Οξφόρδη: Clarendon Press

Welch, T. S. (2005). *The Elegiac Cityscape: Propertius and the Meaning of Roman Monuments*, Columbus, OH: Ohio State University Press

Whitaker, R. (1983). *Myth and Personal Experience in Roman Love-Elegy: A Study in Poetic Technique*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht

Wiggers, N. (1980). “Variations on a Theme: Nightmare and Daydream in *Propertius* II.26”, *Latomus* 39, 121-8

Wilamowitz, U. von. (1924). *Hellenistische Dichtung in der Zeit des Kallimachos. Volume II*, Βερολίνο: Weidmann

Zanker, P. (2009). *Ο Αύγουστος και η Δύναμη των Εικόνων* (μετάφρ. Γ. Πάγκαλος – Μ. Πεχλιβάνος), Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

Λεξικό

Oxford Latin Dictionary (1968). Οξφόρδη: Clarendon Press